

КУЦ ВІТАЛІЙ МИКОЛАЙОВИЧ,
директор науково-дослідного центру Академії
прокуратури України, кандидат юридичних наук,
професор.

ОРЛЕАН АНДРІЙ МИХАЙЛОВИЧ,
провідний науковий співробітник науково-дослідного
центру Академії прокуратури України, кандидат
юридичних наук.

E-mail: ndc2005@ukr.net
Orlean@ukr.net

В.М. Куц, А.М. Орлеан ПРОКУРОРСЬКІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

**Генеральна прокуратура України
Академія прокуратури України**

В.М. Куц, А.М. Орлеан

**ПРОКУРОРСЬКІ
ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ
ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ**

Генеральна прокуратура України
Академія прокуратури України

В. М. Куц, А. М. Орлеан

ПРОКУРОРСЬКІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Науково-практичний посібник

Київ
❖ Варта ❖
2007

**Рекомендовано до друку Вченою радою Академії
прокуратури України «30» березня 2007 року,
протокол № 2**

Рецензенти:

Левченко К.Б. – народний депутат України, д.ю.н., доц.
Стрекалов Є.Ф. – суддя Верховного Суду України
Бурдоль Є.П. – начальник управління правового забезпе-
чення Головного управління організаційного та правового
забезпечення Генеральної прокуратури України

Куц В.М., Орлеан А.М.

К 96 Прокурорські засоби протидії торгівлі людьми: Науково-
практичний посібник / За ред. Г.П. Середи. – К.: Варта, 2007. –
168 с.

ISBN 978-966-585-039-7

Науково-практичний посібник підготовлено в рамках науково-дослідної
роботи за темою «Прокурорська діяльність з протидії торгівлі людьми»,
виконаної Науково-дослідним центром Академії прокуратури України. В
ньому висвітлюються питання правової регламентації протидії торгівлі
людьми в Україні, особливості розкриття торгівлі людьми та досудового
слідства в цих категоріях справ, а також роль прокурора у протидії торгівлі
людьми на окремих етапах, напрямках розслідування цього злочину та під
час судового провадження у кримінальних справах з приводу його вчинення.

Посібник розраховано на студентів, слухачів та викладачів Академії
прокуратури України, науковців та студентів інших вищих навчальних за-
кладів юридичного профілю, а також на прокурорів, працівників підрозділів
Департаменту боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми
МВС України, слідчих та всіх, хто цікавиться проблемою протидії торгівлі
людьми.

**ББК 67.404 (4 УКР)ЗЯ
УДК 343.16**

**Публікація надрукована за фінансової підтримки
Координатора проектів ОБСЄ в Україні**

Всі права застережено. Зміст цієї публікації можна вільно використо-
вувати, розмножувати та поширювати з освітньою та іншою некомерційною
метою за умови посилання при цьому на джерело.

Зміст цієї публікації є виключною відповідальністю авторів. ОБСЄ,
інститути ОБСЄ та Координатор проектів ОБСЄ в Україні не несуть
відповідальність за зміст та погляди, висловлені експертами чи
організаціями в цій публікації.

ISBN 978-966-585-039-7 © Куц В.М., Орлеан А.М., 2007
© «Варта», художнє оформлення, 2007

Зміст

Вступ	4
Розділ 1. Історія та міжнародно-правові аспекти регламентації проти- дії торгівлі людьми	6
Розділ 2. Нормативно-організаційне та наукове забезпечення проти- дії торгівлі людьми в Україні	14
Розділ 3. Кримінально-правове забезпечення протидії торгівлі людьми	23
Розділ 4. Відмежування торгівлі людьми від суміжних складів злочинів	39
Розділ 5. Особливості розкриття торгівлі людьми та досудового слідства з цієї категорії справ	43
Розділ 6. Роль прокурора у протидії торгівлі людьми на окремих етапах і напрямках розслідування злочинів та під час розгляду кримінальних справ у судах	64
Розділ 7. Роль прокуратури України у здійсненні міжнародного спів- робітництва з протидії торгівлі людьми	85
Висновки	91
Список використаної літератури	95
Додатки	103
1. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транс- національної організованої злочинності, прийнятий 15 листо- пада 2000 року	104
2. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії 2003 р.	118
3. Конвенція Ради Європи про протидію торгівлі людьми 2005 р.	129
4. Державна програма протидії торгівлі людьми на період до 2010 року	154

Вступ

Проблема протидії торгівлі людьми набула останнім часом надзвичайної актуальності в усьому світі. Цей транснаціональний злочин охопив безліч регіонів. З одних країн людей вивозять, в інші продають, в той час як треті є країнами транзиту. З України людей вивозять до Європи, Росії, Турції, частково вона виступає країною транзиту, іноді має місце внутрішня торгівля. Кількість зареєстрованих правоохоронними органами злочинів цього виду постійно збільшується. За даними Департаменту інформаційних технологій МВС України у 1998 році їх було 2, у 1999 – 11, у 2000 – 42, у 2001 – 91, у 2002 – 169, у 2003 – 289, у 2004 – 269, у 2005 – 415, у 2006 – 376.

Згідно з офіційною інформацією, наведеною в Концепції Державної програми протидії торгівлі людьми на 2006–2010 роки, у світі щороку від двох до чотирьох мільйонів осіб стають жертвами торгівлі людьми. Особливо це стосується жінок та дітей. В останні роки спостерігається поширення такого явища, як торгівля дітьми, з метою їх використання для примусової праці, жебракування, сексуальної експлуатації, поширення наркотиків та інших форм злочинної діяльності. Збільшується і кількість випадків торгівлі чоловіками з метою експлуатації праці.

Тому протидія торгівлі людьми та нелегальній міграції цілком обґрунтовано виступає важливим напрямом сучасної кримінально-правової політики.

Дослідження різних напрямів протидії торгівлі людьми протягом останніх років стали достатньо поширеними. Разом з тим, питання, пов'язані із роллю прокуратури у забезпеченні комплексної протидії торгівлі людьми, залишались поза увагою науковців. Відповідно до розпорядження Генерального прокурора України № 36 від 12 квітня 2006 року стан прокурорського нагляду за додержанням законодавства щодо боротьби зі злочинами, пов'язаними із торгівлею людьми, було визначено темою, пріоритетною для наскрізного вивчення і опрацювання. На підставі названого наказу, Академією прокуратури України було започатковано наукову розробку проблем протидії торгівлі людьми прокурорськими засобами.

Складовою частиною такого дослідження є створення цього науково-практичного посібника, який може в подальшому використовуватись у навчальному процесі Академії прокуратури України для підготовки магістрів та підвищення кваліфікації прокурорських кадрів, проведення спеціальних тренінгів з протидії торгівлі людьми прокурорами, а також безпосередньо прокурорами у практичній діяльності.

Відповідно до розпорядження Генерального прокурора України № 26 від 21 березня 2007 року дещо змінено основні теми, визначені пріоритетними для комплексного опрацювання та використання в організації прокурорсько-слідчої діяльності апарату Генеральної прокуратури України та підпорядкованих прокурорів. Однією з таких тем закріплено стан прокурорського нагляду за додержанням законодавства щодо боротьби з торгівлею людьми, органами та тканинами людини. Тому дослідження проблем протидії торгівлі людьми прокурорськими засобами буде активно продовжуватись.

Видання базується на матеріалах слідчо-судової практики останніх років, соціологічних даних і власних наукових розробках авторів, котрі досліджують цю проблему протягом останніх 10 років та видали низку публікацій, присвячених цій тематиці.

Розділ 1

Історія та міжнародно-правові аспекти регламентації протидії торгівлі людьми

Поняття торгівлі людьми складалося протягом віків, разом зі зміною історичних епох, з розвитком і гуманізацією суспільства та переглядом існуючих моральних канонів. Явище купівлі-продажу людей не може претендувати на роль нового для суспільства феномену, хоча сьогодні інколи його і називають таким. Як предмет торгівлі людину почали використовувати в епоху формування товарних відносин у суспільстві. Спочатку під торгівлею людьми розуміли продаж людини в рабство. У розвинутих державах Стародавнього світу існував чіткий розподіл громадян на вільних та рабів. Для того, щоб вільна людина тих часів стала рабом, мала трапитися виняткова подія, зокрема, насильницьке викрадення та наступний продаж її у рабство. Від подібних випадків воля вільного громадянина вже тоді охоронялась законами та силою держави. Характерною рисою торгівлі людьми згаданих часів було те, що негативного забарвлення у кожній державі набували лише викрадення та торгівля вільними громадянами. Купівля-продаж полонених ворогів, захоплених жителів малорозвинених племен, іноземців та власних рабів вважались, говорячи сучасною мовою, нормальною підприємницькою діяльністю, котра не засуджувалась ні законами ні мораллю. Так, наприклад, у російськомовному перекладі Старого Завіту Біблії¹ (Книга «Вихід», 21:16) сказано: «Кто украдет человека (из сынов Израилевых) и (поработив его) продаст его, или найдется он в руках у него, то должно предать его смерти». Тобто викрадати і продавати, згідно з цим авторитетним джерелом, заборонялось тільки синів Ізраїлевих (вільних громадян Ізраїлю). Наве-

¹ Цитату з Біблії наведено в російському перекладі у зв'язку з тим, що зміст українського перекладу є дещо скороченим. Библия: Ветхий завет (От Бытия до Книги Премудрости Иисуса, сына Сирахова). – М.: Духовное просвещение, 1990. – С. 49.

дений приклад, так само як і вся історія держави та права Стародавнього світу і Середніх віків, свідчить про те, що боротись із торгівлею людьми (викраденням та продажем у рабство вільної людини) суспільство почало набагато раніше, ніж із самим рабством.

Давні джерела вітчизняного права також підтверджують караність торгівлі людьми як діяння, пов'язаного з викраденням людей вільного стану та продажем їх у рабство. Договір Олега з греками 911 р., «Руська правда» (ст. 29 Краткої редакції), Судебник Великого князя Іоана III (1497 р., ст. 9–11), Соборне укладення царя Олексія Михайловича (1649 р., гл. XXII), Устави Петра Великого (Воїнський Устав, арт. 187, Морський Устав, кн. V, гл. 32, арт. 125), Зведення законів кримінальних 1832 р. (гл. VI) та інші вітчизняні джерела права передбачали нещадні покарання (переважно смертю) за викрадення та продаж вільної людини².

Через багатоаспектність проблеми торгівлі людьми законодавча регламентація протидії цьому явищу ведеться в кількох різних напрямках. Розглянемо основні міжнародні законодавчі акти, спрямовані на протидію торгівлі людьми та пов'язаним з нею злочинам за окремими напрямами.

Перший напрям – **боротьба із работоргівлею та рабством**. Чинними на сьогодні є декілька міжнародних документів, що забороняють рабство і работоргівлю та передбачають заходи протидії цим явищам. Ці документи були прийняті у 30-х – 50-х роках ХХ сторіччя, але залишаються актуальними і зараз. Першим з таких документів є *Конвенція про рабство від 25 вересня 1926 року* зі змінами від 7 грудня 1953 року. У частині 1 статті 1 цієї Конвенції наголошується, що «рабство – це такий стан або становище людини, над якою здійснюються атрибути права власності або деякі з них». Згідно зі статтею 2 цього документа країни-учасниці зобов'язались «продовжувати домагатися повної ліквідації рабства у всіх його формах». Наступним міжнародним документом є *Додаткова конвенція про скасування рабства та інститутів, тотожних з рабством від 7 вересня 1956 року*. Згідно з пунктом статті 7 згаданої конвенції «під работоргівлею визнаються і в неї включаються всі дії, пов'язані із захопленням, придбанням якої-небудь особи або із розпорядженням нею з метою обернення її в рабство; всі дії, пов'язані із придбанням раба з метою його продажу

² Орлеан А. М. Кримінально-правова характеристика торгівлі людьми. – Харків: СИМ, 2005. – 180 с. – С. 6.

або обміну; всі дії щодо продажу або обміну особи, придбаної з цією метою, та взагалі всяка діяльність з торгівлі та перевезення рабів будь-якими транспортними засобами». Заборону рабства також було закріплено в таких авторитетних міжнародних документах, як *Загальна декларація прав людини 1948 р.* та *Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 р.*

Другий напрям міжнародної боротьби із торгівлею людьми спрямовує зусилля на протидію такому явищу, як **продаж жінок за кордон з метою розпусти, а також боротьба зі звітництвом.**

У 1902 році в Парижі було проведено Дипломатичну Конференцію, котра підтримала та розширила лондонські ініціативи. Вона ініціювала низку міжнародних угод про співробітництво у цій галузі:

1. Міжнародний договір від 18 травня 1904 року про боротьбу із торгівлею білими рабнями зі змінами, внесеними в нього Протоколом, затвердженим Генеральною Асамблеєю ООН 3 грудня 1948 року.

2. Міжнародна конвенція від 4 травня 1910 року про боротьбу із торгівлею білими рабнями зі змінами, внесеними в неї вищезгаданим Протоколом.

3. Міжнародна конвенція від 30 вересня 1921 року про боротьбу із торгівлею жінками та дітьми зі змінами, внесеними в неї Протоколом, прийнятим Генеральною Асамблеєю ООН 20 жовтня 1947 року.

4. Міжнародна конвенція від 11 жовтня 1933 р. про боротьбу із торгівлею повнолітніми жінками зі змінами, внесеними в неї вищенаведеним Протоколом.

Правонаступницею згаданих міжнародних документів та проекту Ліги Націй, підготовленого у 1937 році, є *Конвенція про боротьбу із торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами від 21 березня 1949 року* (надалі – Конвенція). Цей документ залишається чинним і до теперішнього часу. Він переважно спрямований на протидію звітництву та експлуатації проституції. Так, згідно зі статтями 1–4 Конвенції країни-учасниці зобов'язуються піддавати покаранню кожного, хто: 1) для задоволення похоті іншої особи зводить, схиляє або спокушає з метою проституції іншу особу, навіть із її згоди; 2) для задоволення похоті іншої особи експлуатує проституцію іншої особи, навіть із її згоди; 3) утримує будинок розпусти або керує ним, або свідомо фінансує чи бере участь у його фінансуванні; 4) здає в оренду або орендує будівлю чи інше місце навмисно для їх використання з метою проституції

третіми особами; 5) готується до вчинення зазначених вище дій чи робить замах на їх вчинення; 6) навмисно бере участь у зазначених діях. Згідно зі статтею 18 Конвенції «сторони у цій Конвенції зобов'язуються – відповідно до умов, установлених їх власними законами – збирати відомості про всіх іноземців, які займаються проституцією, з метою встановлення їх особи і соціального стану, а також з метою виявлення осіб, які спонукали їх залишити свою державу».

Крім репресивних заходів, Конвенцією передбачаються заходи, спрямовані на захист жертв торгівлі людьми. Стаття 19 зобов'язує учасників Конвенції надавати допомогу та підтримку таким особам та закріплює механізм повернення до своєї країни проданих за кордон осіб.

Наступним міжнародним документом цього напрямку була *Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р.* Цей документ, насамперед, спрямований на захист прав жінок у політичній, економічній, соціальній та приватній сферах. Відповідно до ст. 6 Конвенції країни-учасниці зобов'язались вживати всіх необхідних заходів для протидії торгівлі жінками та експлуатації проституції жінок. Положення цієї Конвенції було розкрито у *Декларації про викорінення насильства щодо жінок.* Визнання цим документом того факту, що акт торгівлі жінками може вчинюватись з іншою, крім сексуальної експлуатації, метою, було кроком до ширшого розуміння торгівлі людьми.

Відомою у боротьбі з торгівлею людьми серед останніх міжнародних документів стала *Гаазька міністерська декларація європейських рекомендацій щодо ефективних заходів з попередження та боротьби із торгівлею жінками з метою сексуальної експлуатації 1997 року.* У цій Декларації запропоновано цілий комплекс заходів у рамках Європи, Європейського Союзу, країн-кандидатів у члени співтовариства. Торгівля жінками у цьому документі визначається як «будь-які дії, спрямовані на легальне або нелегальне ввезення, провезення, перебування або вивезення з території країни жінок з метою їх прибуткової сексуальної експлуатації, з використанням примушування, зокрема насильства, погроз або обману, зловживання службовим становищем, або іншого тиску, внаслідок якого особа не має ніякого реального та задовільного вибору як тільки скоритися цьому тиску або вчиненим протиправним діям».

Інші напрями боротьби із торгівлею людьми розвиваються в плані **протистояння примусовій праці** (*Конвенція про примусову чи обов'язкову працю 1930 р.*), **торгівлі дітьми для незаконного усиновлення** (*Женевська декларація прав дитини 1924 р.*, *Декларація прав дитини 1959 р.*, *Конвенція про права дитини 1989 р.*). Останнім часом також з'явилися нові напрями, такі як **боротьба із торгівлею людьми з метою незаконного вилучення органів**, а також із **продажем людських ембріонів та плодів** (*Резолюція Комітету міністрів Ради Європи про узгодження законодавств держав-учасниць з питань вилучення, пересадки і трансплантації матеріалів організму людини №(78) 29 1978 р.*). *Рекомендація Ради Європи № 1046 щодо використання ембріонів та плодів людини з метою діагностики, терапії, наукових досліджень, промислового використання та торгівлі 1986 р.* констатувала, що прогрес у науці про життя та в медицині зробив юридичний статус ембріона і плоду особливо ненадійним.

Протягом останніх десятиріч з'явилися комплексні за своїм характером міжнародні документи з приводу боротьби із торгівлею людьми, в котрих декларується намагання одночасної протидії різним проявам торгівлі людьми. Підсумком цілої низки конвенцій ООН стала *Пекінська платформа дій 1995 р.*, прийнята на VI Всесвітній конференції зі становища жінок. Цей документ пропонує боротись із торгівлею людьми у різних напрямках, а саме: за допомогою профілактичних заходів щодо рабства, торгівлі жінками з метою використання у проституції та в інших комерційних видах діяльності, пов'язаних із сексом, насильницькою працею, примусом до шлюбу.

Основним міжнародним документом, спрямованим на комплексну протидію торгівлі людьми, є *Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятий 15 листопада 2000 року*. Згідно зі статтею 3 цього Протоколу *торгівля людьми означає здійснення з метою експлуатації: вербування, перевезення, передачі, переховування або отримання людей шляхом погрози силою або її застосування чи інших форм примушування, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою чи вразливістю становища, або шляхом підкупу у вигляді платежів чи вигод, для отримання згоди особи, котра контролює іншу особу*.

Окремо у Протоколі розкривається поняття експлуатації, котра включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб та інші форми сексуальної експлуатації; примусову працю чи послуги, рабство чи звичаї, подібні до рабства, підневільний стан чи вилучення органів. Крім того, у цьому документі акцентується увага на двох обставинах. По-перше, згода жертви торгівлі людьми на заплановану експлуатацію не береться до уваги, якщо був використаний будь-який засіб впливу, що вказаний у визначенні торгівлі людьми. По-друге, вербування, перевезення, передача, переховування чи отримання дитини з метою експлуатації вважається торгівлею людьми навіть у тому випадку, коли вони не були пов'язані із застосуванням одного із засобів впливу, вказаних у визначенні торгівлі людьми.

Крім того, існує спеціалізований міжнародний документ, спрямований виключно на протидію торгівлі дітьми, дитячій проституції та дитячій порнографії. Це *Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії* (ратифікований Законом № 716-IV (716-15) від 03.04.2003, ВВР, 2003, № 29, ст. 226).

В п. а) ст. 2 цього Протоколу зазначається, що *торгівля дітьми означає будь-який акт або угоду, внаслідок яких дитина передається будь-якою особою або будь-якою групою осіб іншій особі або групі осіб за винагороду або інше відшкодування*. А в статті 3 передбачено обов'язок кожної держави-учасниці забезпечити, щоб, «як мінімум, наступні діяння і види діяльності були повною мірою охоплені її кримінальним або карним правом, незалежно від того, чи були ці злочини вчинені на національному або транснаціональному рівні, або в індивідуальному чи організованому порядку:

а) у контексті торгівлі дітьми, визначеній у статті 2:

I) пропозиція, передача чи отримання будь-якими засобами дитини з метою:

- a. сексуальної експлуатації дитини;
- b. передачі органів дитини за винагороду;
- c. використання дитини на примусових роботах;

II) неправомірне схиляння як посередництво до згоди на усиновлення дитини з порушенням застосованих міжнародно-правових актів щодо усиновлення;

b) пропозиція, отримання, передача чи надання дитини для цілей дитячої проституції, визначеної у статті 2;

с) виробництво, розподіл, розповсюдження, імпорт, експорт, пропозиція, продаж або зберігання у вищезазначених цілях дитячої порнографії, визначеної у статті 2».

Незважаючи на те, що останнім за часом створення комплексним документом, покликаним протидіяти торгівлі людьми, на сьогодні є **Конвенція Ради Європи про протидію торгівлі людьми 2005 року**, Україна не є учасницею цієї Конвенції і тому основним чинним для України міжнародним документом, спрямованим на комплексну протидію торгівлі людьми, поки що залишається Протокол про попередження та запобігання торгівлі людьми, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності.

В той же час слід відмітити нерозривний взаємозв'язок цих двох міжнародних документів. Відповідно до статті 39 Конвенції Ради Європи про протидію торгівлі людьми «ця Конвенція не вплине на права і обов'язки, які випливають з положень Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності і має на меті втілити в життя захист, передбачений у Протоколі, і розвинути стандарти, що містяться у ньому». В цій Конвенції більш детально прописано статус жертви, її права, а також обов'язки держави щодо захисту прав такої особи. Наприклад, передбачено тридцятиденний період, протягом якого особа може прийняти рішення про співробітництво із уповноваженими органами влади. На цей період країна повинна надавати дозвіл особам перебувати на своїй території. Конвенцією передбачено конкретні дії, які зобов'язані вчинити країни-учасниці Конвенції для забезпечення прав дитини – жертви торгівлі людьми.

Визначення торгівлі людьми, наведене у ст. 4 Конвенції, відповідає наведеному вище визначенню, закріпленому у статті 3 Протоколу про попередження та запобігання торгівлі людьми, аналогічним є зміст поняття експлуатації.

Разом з тим, в питаннях криміналізації Конвенція Ради Європи про протидію торгівлі людьми пішла далі від Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї. Відповідно до ст. 19 Конвенція зобов'язує її учасників криміналізувати не лише торгівлю людьми, а і користування послугами жертви торгівлі людьми.

Викладене свідчить, що різні міжнародні джерела права по-різному визначають зміст цього явища. Під торгівлею розуміють: 1) работоргівлю; 2) продаж, що призводить до здійснення відносно людини інститутів та звичаїв тотожних з рабством, таких як боргова кабала, сімейне рабство тощо; 3) вивезення та продаж жінки за кордоном або у своїй країні для використання у проституції чи у порнобізнесі; 4) продаж дитини для незаконного усиновлення; 5) використання ембріону чи плоду людини з корисною метою (фактично продаж ембріону чи плоду); 6) продаж людини з метою незаконного вилучення її органів.

Разом з тим, підписання міжнародних угод та, зокрема, описаного вище Протоколу про попередження та запобігання торгівлі людьми, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, а також Конвенції Ради Європи про протидію торгівлі людьми стимулює країни до закріплення у національних законодавствах єдиного уніфікованого визначення торгівлі людьми.

Розділ 2

Нормативно-організаційне та наукове забезпечення протидії торгівлі людьми в Україні

Українське законодавство сьогодні вже має певну нормативну базу, котра дозволяє комплексно протидіяти торгівлі людьми. Розглянемо джерела, що утворюють українську нормативну базу протидії цьому явищу (за виключенням закону про кримінальну відповідальність, положення якого буде детально розглянуто у третьому розділі).

До кінця 2005 року одним з основних документів, спрямованих на комплексну протидію торгівлі людьми, була Комплексна програма протидії торгівлі людьми на 2002–2005 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 червня 2002 р. № 766. Відповідно до цієї програми протидія торгівлі людьми здійснювалась у трьох основних напрямках: 1) запобігання торгівлі людьми, 2) переслідування торгівців людьми, 3) захист потерпілих та їх реінтеграція. Аналіз результатів виконання Комплексної програми протидії торгівлі людьми на 2002–2005 роки показав, що економічні проблеми, незадовільний стан справ на ринку праці, високий рівень безробіття і низька якість життя населення і далі змушують громадян шукати роботу за кордоном, а отже залишаються умови для існування цього явища в Україні.

Прийняття нової програми довелось чекати більше року. У 2006 році розпорядженням КМУ № 188-р від 05.04.2006 було схвалено лише Концепцію Державної програми протидії торгівлі людьми на 2006–2010 роки. В концепції зазначалось, що заходи з протидії торгівлі людьми досі були спрямовані переважно на боротьбу з міжнародною торгівлею жінками з метою запобігання їх сексуальній експлуатації. Проте недостатньо уваги приділялося проблемам торгівлі дітьми як на міжнародному рівні, так і всередині країни. Робота спрямовувалася головним чином на вилучення із сексуального рабства дівчат-підлітків і дорослих жінок, однак не

охоплювала малолітніх дітей, юнаків та чоловіків. Підкреслювалась необхідність консолідувати зусилля центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також міжнародних та громадських організацій у здійсненні комплексу заходів, спрямованих на розв'язання проблем, пов'язаних із протидією торгівлі людьми.

Означену концепцію було реалізовано у програму лише у наступному році. Постановою КМУ № 410 від 7 березня 2007 р. було затверджено Державну програму протидії торгівлі людьми на період до 2010 року.

Основними завданнями цієї Програми визначено:

удосконалення механізму нормативно-правового регулювання питань протидії торгівлі людьми, а також боротьби з нею, включення їх до освітніх програм для дітей та молоді;

проведення роз'яснювальної роботи за допомогою засобів масової інформації, підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів у боротьбі з торгівлею людьми;

забезпечення ефективної взаємодії правоохоронних органів України та інших держав у протидії торгівлі людьми, а також у боротьбі з нею;

надання допомоги особам, що постраждали від торгівлі людьми, зокрема у поверненні додому, працевлаштуванні та професійному навчанні;

вдосконалення діяльності центрів реабілітації для осіб, що постраждали від торгівлі людьми;

розроблення механізму психолого-соціальної реабілітації дітей, що постраждали від торгівлі людьми;

співробітництво з громадськими та міжнародними організаціями і фондами, що провадять діяльність, пов'язану з протидією торгівлі людьми;

використання міжнародного досвіду із запобігання торгівлі людьми та боротьби з нею, захисту прав осіб, що постраждали від зазначеного злочину, розшуку зниклих осіб за кордоном, їх повернення та реабілітації.

Головним виконавцем програми, зобов'язаним щорічно звітувати Кабінетові Міністрів України, визначено Міністерство у справах сім'ї та молоді. Виконавцями програми також зазначено МВС, СБУ, МЗС, Мін'юст, Мінпраці, МОН, МОЗ, Мінтрансзв'язку, Держкомтелерадіо, Адміністрація Держприкордонслужби, Держ-

комнацрелігій, Держпідприємство, Міжвідомча координаційна рада з питань протидії торгівлі людьми, Рада Міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації. Для виконання програми залучаються громадські та міжнародні організації.

Очікується, що ця Програма буде більш ефективною ніж попередня. В той же час очевидно, що для якісного поліпшення ситуації із протидією торгівлі людьми та суміжними з нею злочинами давно назріла необхідність прийняття комплексного закону про заходи протидії торгівлі людьми³.

На виконання Комплексної програми протидії торгівлі людьми на 2002–2005 роки, постановою КМУ від 27 червня 2003 р. № 987 було затверджене та продовжує діяти Типове положення про центр реабілітації для осіб, які постраждали від торгівлі людьми, що покликаний виконувати такі функції, як організація надання психологічних і юридичних послуг постраждалим особам, організація проведення первинного медичного огляду постраждалих осіб з метою визначення виду, обсягу та місця надання їм у разі потреби медичної допомоги, забезпечення проживання та харчування постраждалих осіб у разі їх перебування у центрі, розроблення індивідуальних і групових програм реабілітації та соціально-психологічної адаптації постраждалих осіб, проведення заходів щодо реінтеграції постраждалих осіб, інформування населення про програми, функції, принципи діяльності центру, проведення серед населення профілактичної роботи із запобігання торгівлі людьми.

Постановою КМУ від 25 грудня 2002 р. № 1961 з метою координації здійснення заходів з питань протидії торгівлі людьми утворена Міжвідомча координаційна рада з питань протидії торгівлі людьми. Основними завданнями Міжвідомчої ради є: координація здійснення заходів, що визначені Комплексною програмою протидії торгівлі людьми; вирішення питань, які потребують міжгалузевої координації, щодо запобігання та боротьби з торгівлею людьми, розшуку зниклих осіб, повернення та реабілітації жертв торгівлі людьми; участь у формуванні механізмів протидії торгівлі людьми.

До складу Міжвідомчої ради входять Міністр у справах молоді та

³ В Україні вже розроблено теоретичну модель такого законодавчого акта. Див: Куц В. М., Лизогуб Б. В., Орлеан А. М. Закон України «Про заходи протидії торгівлі людьми». Теоретична модель. Проект // Співробітництво держави та громадськості з питань протидії торгівлі людьми: Зб. наук. пр. – Київ–Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – С. 197–280.

спорту (голова Міжвідомчої ради), заступник Голови Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності (заступник голови Міжвідомчої ради) (за згодою), начальник Управління експертизи та аналізу оборонно-мобілізаційної роботи, діяльності правоохоронних органів і органів юстиції Секретаріату Кабінету Міністрів України, перші заступники (заступники) Міністра охорони здоров'я, Міністра освіти та науки, Міністра юстиції, Міністра фінансів, Міністра внутрішніх справ, Міністра праці та соціальної політики, Міністра закордонних справ, заступники голів СБУ, Держкомінформу, Держкомстату, Держпідприємства, Адміністрації Держприкордонслужби, Держтурадміністрації, Мінмолодьспорту, Держкомнацміграції, а також Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (за згодою).

Міжвідомча рада має право:

1) одержувати в установленому порядку від органів виконавчої влади інформаційні та аналітичні матеріали, необхідні для реалізації покладених на неї завдань;

2) утворювати в установленому порядку тимчасові експертні комісії (робочі групи), залучати до участі в них представників органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, наукових установ та громадських організацій для підготовки пропозицій з питань протидії торгівлі людьми;

3) заслуховувати на своїх засіданнях інформацію керівників органів виконавчої влади з питань виконання Програми;

4) проводити конференції, симпозіуми, наради та семінари, з питань протидії торгівлі людьми.

Міжвідомча рада під час виконання покладених на неї завдань взаємодіє з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, а також з міжнародними організаціями та відповідними органами зарубіжних країн.

У напрямі протидії незаконному переміщенню людей – незаконній міграції працює Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» від 21 січня 1994 р. Статті 2 та 10 цього Закону регламентують необхідні для виїзду громадянина за кордон документи та необхідні у певних випадках дозволи.

У напрямі протидії експлуатації жертв торгівлі людьми діють багато нормативних актів, розроблених на підставі передбаченої статтями 28 та 52 Конституції України заборони тортур, жорстокого, нелюдського та такого, що принижує гідність людини,

поводження чи покарання, а також заборони насильства та експлуатації дитини.

Основи законодавства про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. (ст. 46, 47) та Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» від 16 липня 1999 р. визначають умови, порядок застосування трансплантації органів та інші питання, пов'язані із трансплантацією.

Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. розкриває основні права та свободи дитини, висвітлює заходи, що здійснює держава для їх забезпечення.

Усиновлення іноземцями дітей, які є громадянами України регулюється статтями 282–287 Сімейного кодексу України та ст. 24 Закону України «Про охорону дитинства». При цьому стаття 283 Сімейного кодексу України передбачає, що дитина може бути усиновлена іноземцем, якщо протягом одного року з моменту взяття її на облік у Центрі з усиновлення дітей не виявилось громадянина України, який бажав би її усиновити або взяти під опіку чи піклування до себе в сім'ю. Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 4 січня 1997 року № 2 затверджений Перелік захворювань, які дають право на усиновлення хворих дітей без дотримання строків їх перебування на обліку в Центрі з усиновлення дітей при Міністерстві освіти України.

Згідно з ч. 3 статті 31 Консульського статуту України, затвердженого Указом Президента України від 2 квітня 1994 року № 127 «Консул за дорученням Міністерства закордонних справ України здійснює в установленому порядку нагляд за станом утримання та виховання дітей – громадян України, усиновлених іноземними громадянами, до досягнення ними 18-річного віку». Наказом Міністерства закордонних справ України від 29 листопада 1999 року № 207-а затверджені Правила ведення обліку громадян України, які постійно проживають або тимчасово перебувають за кордоном, та дітей – громадян України, які всиновлені іноземцями.

Розглянуті законодавчі акти, як правило, декларують захист певних прав громадян, при порушенні яких настає кримінальна, адміністративна та цивільна відповідальність. Кримінальний кодекс України містить багато норм, що передбачають відповідальність за різні види незаконного використання чи незаконної експлуатації людини. Зокрема, передбачено відповідальність за: незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) (ст. 169 КК), створення або утри-

мання місць розпусти (ст. 302 КК), примушування чи втягнення у заняття проституцією (ч. 2 ст. 303 КК), втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК), експлуатацію дітей (ст. 150 КК), порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ст. 143 КК), насильницьке донорство (ст. 144 КК) тощо.

Згідно з Концепцією Комплексної програми профілактики правопорушень на 2006–2008 роки, пріоритетними напрямками такої програми є боротьба з використанням дитячої праці, ліквідацією торгівлі дітьми та їх сексуальної експлуатації, інших форм насильства над дітьми; запобігання вчиненню злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, посилення кримінального переслідування осіб, причетних до їх учинення, а також реабілітація та реінтеграція потерпілих від цього виду злочинів.

Слід зауважити також, що до законодавчої бази України належать і чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Тому розглянуті в першому розділі міжнародні договори, ратифіковані Україною, є одночасно і міжнародним законодавством і національним законодавством України.

Викладене свідчить про те, що велика кількість прав та свобод людини чи інтересів держави, котрі порушуються у процесі вчинення торгівлі людьми, обумовлює дуже широкий спектр напрямів суспільного реагування на поширення цього явища та вимагає від суспільства комплексного підходу до боротьби з цим злом.

Наукове забезпечення протидії торгівлі людьми в Україні сьогодні стає все більш потужним. Проблемні питання протидії торгівлі людьми висвітлюються в роботах таких науковців, як П. П. Андрушко, В. С. Батиргареева, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. О. Глушков, В. В. Голіна, І. М. Даньшин, С. Ф. Денисов, В. О. Іващенко, В. А. Козак, К. Б. Левченко, Б. В. Лизогуб, Я. Г. Лизогуб, О. В. Наден, В. П. Панов, В. М. Підгородинський, І. Г. Поплавський, Є. Л. Стрельцов, М. І. Хавронюк, С. Д. Шапченко, С. С. Яценко та багатьох інших.

Наприкінці 90 років ХХ сторіччя лавиноподібне зростання продажу громадян України за кордон обумовило активізацію наукових досліджень феномену торгівлі людьми та заходів протидії цьому явищу. Каталізатором цього процесу стало проведення наприкінці 90-х років ХХ ст. Національним університетом внутрішніх справ спільно із міжнародною правозахисною організацією Ла Страда-

Україна серії міжнародних науково-практичних конференцій та семінарів, присвячених проблемам протидії торгівлі людьми, з виданням збірок тез наукових доповідей, спеціальних випусків Вісника цього Університету, присвячених означеній проблематиці.

Подальша наукова активність у цьому напрямі постійно збільшується. Починаючи з 2000 року в Україні захищено близько десятка дисертацій, присвячених дослідженню окремих проблем протидії торгівлі людьми. Більшість досліджень було присвячено кримінологічним та кримінально-правовим аспектам протидії торгівлі людьми, також розглядалися криміналістичні, організаційно-правові та інші питання протидії торгівлі людьми.

В цей період почали започатковуватись дослідження проблем протидії торгівлі людьми. Першою такою роботою був навчальний посібник «Діяльність органів внутрішніх справ по запобіганню торгівлі людьми»⁴, підготовлений авторським колективом під керівництвом Куца В. М. В цій роботі розглядалися міжнародно-правові, кримінологічні, кримінально-правові, криміналістичні, організаційно-правові та інші питання протидії торгівлі людьми. Книжку було надруковано майже одночасно із набранням чинності КК України 2001 року, тому вона була фактично першим коментарем до статті 149 КК України та користувалась неабияким успіхом у науковців та практиків. Викладені у цьому підручнику розробки мали не тільки опосередковане а і безпосереднє практичне значення: вони активно використовувались при розробці методичних рекомендацій з питань розкриття та розслідування торгівлі людьми.

Вказаний навчальний посібник після відповідної переробки та доповнення ще двічі перевидавався, у тому числі російською мовою у 2003⁵ та у 2004⁶ роках.

Першою в Україні монографією, присвяченою означеній проблематиці стала робота Я. Г. Лизогуба⁷ опублікована у 2003 році. Роботу присвячено аналізу складу злочину, передбаченого статтею 149 КК України, та кримінально-правовим заходам впливу на осіб,

⁴ Діяльність органів внутрішніх справ по запобіганню торгівлі людьми / За ред. О. М. Бандурки. – Харків: Вид-во УВС, 2001. – 244 с.

⁵ Противодействие торговле людьми: Учебное пособие. – Киев–Харьков: Консум, 2003. – 312 с.

⁶ Діяльність органів внутрішніх справ з протидії торгівлі людьми: Навч. посібник / За ред. акад. О. М. Бандурки. – Х.: ТОВ «Прометей-Прес», 2004. – 268 с.

⁷ Лизогуб Я. Г. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо передачі людини: Монографія. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2003. – 204 с.

які займаються торгівлею людьми. Характерною рисою цього наукового дослідження є широке використання автором методу порівняльного аналізу кримінального законодавства України та зарубіжних країн.

Наступною роботою була монографія В. О. Іващенко⁸, опублікована у 2004 році. Основну увагу в роботі приділено кримінологічній характеристиці торгівлі жінками та дітьми й аналізу норм міжнародного права про боротьбу з торгівлею жінками та дітьми. Окремий підрозділ роботи присвячено співвідношенню норм міжнародного права про боротьбу з торгівлею жінками та дітьми з нормами національного права України. В цьому ж підрозділі розглянуто і кримінально-правову характеристику торгівлі людьми.

У 2005 році було опубліковано монографію А. М. Орлеана⁹. В роботі вперше проведено аналіз соціальної обумовленості криміналізації торгівлі людьми. Ілюструється сучасний стан торгівлі людьми в Україні, висвітлюються причини та умови існування цього явища. На підставі отриманих в ході дослідження результатів розроблено пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства України, які частково було враховано при зміні редакції статті 149 КК України у 2006 році.

В цьому ж році Я. Г. Лизогуб та С. С. Яценко опублікували навчальний посібник¹⁰, в якому поряд із юридичним аналізом складу злочину, передбаченого ст. 149 КК України, аналізується законодавство зарубіжних країн (50 різних країн Європи, Азії, Австралійської співдружності та Океанії).

У кінці 2005 року вийшла колективна монографія харківських авторів, присвячена дослідженню кримінально-правових і кримінологічних аспектів організованої злочинності у сфері торгівлі людьми¹¹.

Слід, також, відзначити, що проблемам протидії торгівлі людьми в Україні було присвячено і роботи зарубіжних авторів. Зокрема, у 2001 році голландські дослідники Рулоф Хавеман та Маріан Війерс

⁸ Іващенко В. О. Торговля жінками та дітьми (кримінологічні та кримінально-правові аспекти боротьби). Монографія. – К.: Атака, 2004. – 112 с.

⁹ Орлеан А. М. Кримінально-правова характеристика торгівлі людьми. – Харків: СІМ, 2005. – 180 с.

¹⁰ Лизогуб Я. Г., Сценко С. С. Протидія торгівлі людьми: аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства: Навчальний посібник / Наук. ред. д-р юрид. наук, проф. С. С. Сценко. – К.: Атака, 2005. – 240 с.

¹¹ Протидія організованій злочинності у сфері торгівлі людьми / За заг ред. Борисова В. І., Гуторової Н. О. – Х.: Одіссей. 2005. – 288 с.

на підставі опитування українських експертів опублікували роботу «Огляд законодавства про боротьбу з торгівлею людьми в Україні»¹². У 2003 році британським експертом-правоохоронцем Полом Холмсом разом із Генеральною прокуратурою України та МВС України було розроблено та опубліковано методичні рекомендації з питань виявлення, розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми¹³.

Додавши до цього переліку велику кількість наукових публікацій меншого обсягу, науково-практичних коментарів до статті 149 КК України, аналітичних, довідкових та інших видань міжнародних правозахисних організацій, побачимо неабиякий науково-практичний інтерес до означеної тематики. Абсолютна більшість із них заслуговує позитивної оцінки і може бути використаною в практиці протидії торгівлі людьми засобами прокурорської діяльності. Трапляються і публікації сумнівного характеру, на вивчення яких навряд чи варто витратити час.

В прокуратурі, відповідно до розпорядження Генерального прокурора України №26 від 21 березня 2007 року, стан прокурорського нагляду за дотриманням законодавства щодо боротьби з торгівлею людьми, органами та тканинами людини є темою, яку визначено пріоритетною для наскрізного вивчення і опрацювання. Проблемам протидії торгівлі людьми приділяється постійна увага в рішеннях координаційної ради генеральних прокурорів країн-учасниць СНД, в наказах Генерального прокурора України, інформаційних листах та узагальненнях Генеральної прокуратури України.

¹² Рулоф Хавеман, Маріан Війерс. Огляд законодавства про боротьбу з торгівлею людьми в Україні. – К.: Київська книжкова фабрика, 2001. – 95 с.

¹³ Пол Холмс. Найкращі зразки міжнародної практики боротьби з торгівлею людьми: Методичні рекомендації для співробітників правоохоронних органів України з питань виявлення, розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми. – Міжнародна організація з міграції (МОМ). – Київ, 2003. – 210 с.

Розділ 3 Кримінально-правове забезпечення протидії торгівлі людьми

Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми передбачена статтею 149 КК України. Важко знайти іншу статтю КК України, стосовно редакції якої висловлювалось би стільки протилежних думок. Кримінально-правова регламентація протидії торгівлі людьми за час свого існування змінювалася тричі.

Перша редакція статті, що передбачала кримінальну відповідальність за торгівлю людьми, з'явилась у КК України в березні 1998 року. На той час торгівля людьми визначалась у кримінальному законі як *заволодіння особою, пов'язане з законним чи незаконним переміщенням за згодою чи без згоди особи через державний кордон України, або без такого для подальшого продажу з метою її злочинного використання*. Перша редакція статті мала безліч нарікань на свою адресу, хоча відіграла неабияку роль у протидії торгівлі людьми. Слід відзначити, що Україна була однією з перших країн колишнього СРСР, яка встановила кримінальну відповідальність за це явище.

Кримінальний кодекс України 2001 року принципово змінив визначення цього злочину та зробив статтю «торгівля людьми» більш придатною для використання. Згідно з чинною на той час ст. 149 КК України торгівлею людьми визнавались: *продаж, інша оплатна передача людини, а так само здійснення стосовно неї будь-якої іншої незаконної угоди, пов'язаної із законним чи незаконним переміщенням за її згодою або без згоди через державний кордон України для подальшого продажу чи іншої передачі іншій особі (особам) з метою сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення в боргову кабалу, усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях, використання у збройних конфліктах, експлуатації її праці*.

Отже злочин передбачений ст. 149 Кримінального кодексу України згідно з редакцією 2001 року, виражався у таких трьох формах:

1. Продаж людини.
2. Інша оплатна передача людини із зазначеною метою.
3. Здійснення стосовно особи, будь-якої іншої незаконної угоди (крім продажу та іншої оплатної передачі), пов'язаної із законним чи незаконним переміщенням за її згодою або без згоди через державний кордон України для подальшого продажу чи іншої передачі іншій особі (особам).

Однак стаття 149 КК України все ще залишалась недосконалою та, крім того, вітчизняне визначення торгівлі людьми не відповідало міжнародним стандартам, насамперед статті 3 Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї (Палермський протокол), що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Тому були запропоновані зміни до цієї статті.

Останню її редакцію було прийнято Верховною Радою України в рамках Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення у заняття проституцією» від 12 січня 2006 р. Тепер статтю 149 сформульовано в КК України таким чином:

Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини

1. Торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи, –

караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього або щодо кількох осіб, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності, або поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені щодо малолітнього, або організованою групою, або поєд-

нані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, –

караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

Примітка. 1. Під експлуатацією людини в цій статті слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо.

2. У статтях 149 та 303 цього Кодексу під уразливим станом особи слід розуміти зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин.

3. Відповідальність за вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання малолітнього чи неповнолітнього за цією статтею має наставати незалежно від того, чи вчинені такі дії з використанням обману, шантажу чи уразливого стану зазначених осіб або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, використання службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності.

Проаналізуємо новостворену норму, яка вже вступила в дію та викликала безліч запитань як серед практиків, так і теоретиків.

Назва статті зазнала незначних змін. Попередню назву «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини» було змінено на «торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини». Така позиція законодавця свідчить про те, що згідно з новою редакцією закон не визнає передачу людини обов'язковою ознакою цього злочину.

Об'єкт торгівлі людьми. В теорії кримінального права загально визнаною є точка зору, згідно з якою Особлива частина КК України структурується у відповідності з родовим об'єктом злочину.

Законодавець розмістив статтю 149 у розділі III Особливої частини Кримінального кодексу України, яка має назву «Злочини проти волі, честі та гідності особи». Виходячи з цього, родовим об'єктом зазначеної групи злочинів, до якої належить і торгівля людьми, має бути свобода (воля) честь та гідність особи. В той же час, оскільки відповідальність за вчинення дій, передбачених ст.149, настає незалежно від згоди людини, яка виступає предметом злочину, обмеження волі особи є факультативною, а не обов'язковою ознакою торгівлі людьми. За таких обставин особиста воля не може виступати основним безпосереднім об'єктом цього злочину через те, що не завжди порушується фактом його вчинення. Те ж саме можна сказати про честь та гідність. Якщо особа сама просить її продати, ні про її честь, ні тим більше про гідність вести мову неможливо. Отже, від торгівлі людьми в усіх випадках страждає якась інша цінність, чого «не уловив» вітчизняний законодавець, допустивши помилку у визначенні місця складу цього злочину в структурі Особливої частини КК України. Такою цінністю є, на наш погляд, громадська моральність¹⁴.

3 об'єктивної сторони цей злочин може виражатись у трьох формах: 1) торгівля людьми; 2) здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина; 3) вербування, переміщення, переховування, передача чи одержання людини (рис. 1).

Як бачимо, третя форма є поєднанням п'яти альтернативних дій: вербування, переміщення, переховування, передачі або одержання людини, які іноді розглядають як самостійні форми¹⁵. Але для простоти викладення інформації розглянемо їх в межах однієї, узагальнюючої форми.

Найбільшу кількість запитань викликають перша та друга форми. Першу форму законодавець сформулював як **«торгівля людьми»**. Враховуючи той факт, що більшість з діянь, котрі відповідають міжнародному визначенню торгівлі людьми¹⁶ було закріплено у третій формі торгівлі людьми, перша форма є дещо ширшою та,

¹⁴ Більш детально див: Орлеан А. М. Кримінально-правова характеристика торгівлі людьми.: СІМ – Харків, 2005. – С. 150.

¹⁵ Див.: Орлеан А. М. Нова редакція статті, що передбачає кримінальну відповідальність за торгівлю людьми: аналіз складу злочину // Юридичний журнал – 2006. – № 4 (46). – С. 38–41. – С. 103; Борисов В. І., Козак В. А. Коментар до статті 149 Кримінального кодексу України // Кримінальне право України. – 2006. – № 2. – С. 20.

¹⁶ Стаття 3 Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року.

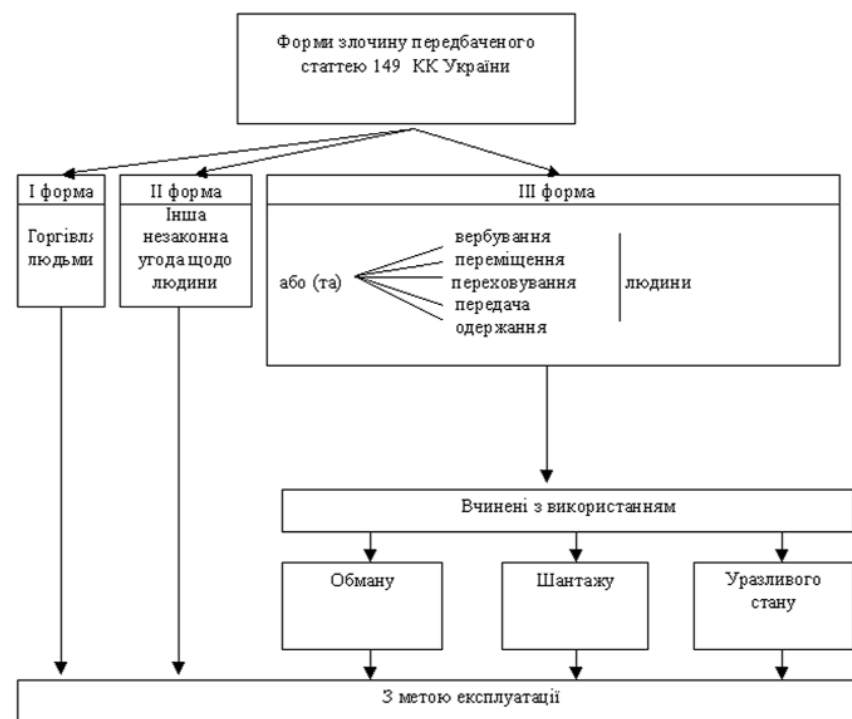

Рис. 1

відповідно до міжнародно-правових норм, окрім іншого, передбачає відповідальність за купівлю-продаж людини.

Підтвердженням цьому є стаття 3 названого вище Протоколу, в якій у визначенні торгівлі людьми йдеться про те, що цей злочин може бути вчинено «...шляхом підкупу у вигляді платежів чи вигод, для отримання згоди особи, котра контролює іншу особу». Іншими словами в протоколі йдеться в тому числі і про купівлю-продаж людини. Торгівля дітьми, яка є різновидом торгівлі людьми у міжнародному праві також прямо розглядається як оплатна передача. Відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії торгівля дітьми означає будь-який акт або угоду, внаслідок яких дитина передається будь-якою особою або будь-

якою групою осіб іншій особі або групі осіб за винагороду або інше відшкодування¹⁷.

Крім того, факт криміналізації в першій формі злочину передбаченого ст. 149 КК України купівлі-продажу людини підтверджується і попередньою редакцією ст. 149 КК (від 5 квітня 2001 р.) та передостаннім (від 21 грудня 2005 р.) варіантом проекту нової редакції цієї статті, згідно з якими злочинними визнавались відповідно «продаж людини...» та «купівля, продаж чи здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина».

Такий підхід до тлумачення статті 149 КК України був підтриманий В. І. Борисовим, В. А. Козаком, В. О. Глушковим, Є. Д. Скулишем та багатьма іншими науковцями київської та харківської шкіл, а також практиками у наукових публікаціях¹⁸.

Таким чином, **першою формою злочину, передбаченого статтею 149 КК України, охоплюються дії з купівлі-продажу людини.**

Прикладом продажу людини є дії громадянки Б., яка пообіцявши працевлаштувати громадян С., Г. та В. за кордоном, відвезла їх до Туреччини, де продала громадянці Л. для подальшої сексуальної експлуатації, отримавши по 1500 доларів США за кожну продану особу¹⁹.

Матеріали слідчо-судової практики України містять багато прикладів купівлі-продажу людей за «ціною» від 100 до 2500 доларів за кожну особу²⁰.

Другу форму об'єктивної сторони торгівлі людьми, визначену законодавцем, як здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої

¹⁷ П. а) ст. 2 Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (ратифікований Законом № 716-IV від 03.04.2003, ВВР, 2003, № 29, ст. 226).

¹⁸ Див наприклад: Борисов В. І. Козак В. А. Коментар до статті 149 Кримінального кодексу України // Кримінальне право України. – № 2. – 2006. – с. 19.; Глушков В. О., Скулиш В. Д. Застосування кримінально-правової норми – торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2006. – № 13; Орлеан А. М. Нова редакція статті, що передбачає відповідальність за торгівлю людьми: аналіз складу злочину // Юридичний журнал. – № 4. – 2006. – С. 38; Стрекалов Є. Ф., Орлеан А. М. Теоретичні та практичні аспекти застосування ст. 149 КК України // Вісник Верховного Суду України. – № 9. – 2006. – С. 31.

¹⁹ Ухвала Колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 19 травня 2005 року, справа № 5-2343 к 05.

²⁰ Архів Київського місцевого суду м. Харкова за 2002 р., справа № 1-1003/4; Архів Московського місцевого суду м. Харкова за 2001 р., справа № 1-503; Архів Ленінського місцевого суду м. Харкова за 2001 р., справа № 1-76/02.

є людина, на наш погляд, слід розуміти як дії, спрямовані на вчинення інших, не пов'язаних із купівлею-продажем незаконних угод щодо людини, таких як передача людини в рахунок погашення боргу, в обмін на інші, крім грошей, цінності або на послуги матеріального характеру, дарування, передача в оренду тощо. Ця форма торгівлі людьми буде вважатись закінченою з моменту передачі (отримання) людини.

Прикладом цієї форми об'єктивної сторони торгівлі людьми є злочинні дії громадянки С., яка у 2002 році умисно, з корисливих спонукань, під приводом працевлаштування на ринках м. Москви, підшукувала в Україні жінок для зайняття проституцією. З цією метою вона перевезла чотирьох жінок до м. Москви та передала їх невстановленій особі в рахунок погашення боргу²¹.

Проблеми у сприйнятті змісту другої форми викликає формулювання: «...угоди, об'єктом якої є людина». Очевидно, що тут малось на увазі те, що людина виступає предметом угоди. Наведений в тексті статті некоректний вираз може породити юридичну плутанину між поняттями предмет угоди, об'єкт злочину, предмет злочину та потребує відповідного корегування.

Торгівля людьми у формі купівлі-продажу людини, а також інша незаконна угода щодо людини, вчинені з метою експлуатації, є настільки глибоко аморальними та небезпечними злочинними діяннями, що утворюють склад закінченого злочину самі по собі, без додаткових об'єктивних ознак, на які вказано в ч. 1 ст. 149 КК України. Ці ознаки (обман, шантаж, використання уразливого стану тощо) стосуються лише третьої форми цього злочину.

Підтвердженням цьому є також п. 3 примітки до ст. 149 КК. В примітці, яка доповнює диспозицію статті 149 і тому виступає її складовою частиною, сказано, що відповідальність за вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання малолітнього чи неповнолітнього має наставати незалежно від застосування наведених у статті способів. Те, що зміст зазначеного пункту примітки не поширюється на перші дві форми аналізованого злочину, може означати лише одне: перелічені способи не є обов'язковими ознаками таких його форм, як торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина.

²¹ Ухвала Колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 29 січня 2004 року, справа № 5-5180.

У випадку ж, якщо припустити можливість розповсюдження названих вище способів і на перші дві форми, доведеться констатувати, що купівля-продаж **дитини** або інша незаконна угода щодо **дитини**, вчинені без названих вище способів, не є злочином. Такий підхід суперечить не лише логіці законодавця, а й міжнародному законодавству. Зокрема, ратифікованому Україною Факультативному протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії. У статті 2 цього документа дається поняття торгівлі дітьми, яке жодним чином не прив'язане до таких способів вчинення цього злочину, як обман, шантаж, використання уразливого стану тощо. А в статті 3 передбачено обов'язок кожної держави-учасниці криміналізувати такі діяння.

Таким чином, перші дві форми торгівлі людьми утворюють склад закінченого злочину незалежно від наявності способів, закріплених як обов'язкові для третьої форми цього злочину.

Третя форма аналізованого злочину являє собою перелік альтернативних дій, які по суті, є або стадіями незаконної торгівлі людьми, або видами співучасті у ній. Цей перелік майже дослівно повторює міжнародне визначення торгівлі людьми, закріплене у Протоколі про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Виокремлення стадій злочину або видів співучасті не гармонує з традиційними для кримінального права України засобами юридичної техніки, закріплення правової норми у тексті закону, відповідно до яких стадії вчинення злочину та дії співучасників описуються у Загальній частині кодексу (так, вербування правильно було б розглядати як готування до торгівлі людьми, а переміщення – як співучасть у цьому злочині). Разом з тим, існуюча конструкція полегшить застосування норми та позбавить Україну від зайвих дискусій про відповідність її законодавства міжнародному.

Вербування в літературі розкривають як:

– «...дії, пов'язані з набором особи працювати чи надавати послуги на певних умовах...»²²;

²² Козак В. А. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми: чи рухаємось у вірному напрямку? // Кримінальне право України. – № 1. – 2006. – С. 58.

– «...запрошування, умовляння й набір за наймом людей...»²³;
– «...безпосереднє наймання, тобто запрошування і набір...»²⁴.

Як бачимо, означені визначення розкривають термін «вербування» через ще менш зрозумілий термін «набір». Тому пропонуємо інший підхід до визначення цього терміну. Під **вербуванням**, на наш погляд, слід розуміти досягнення із людиною добровільної (наприклад, шляхом запрошування або умовляння особи, яка перебуває в уразливому стані) або вимушеної (наприклад, шляхом шантажу, погрози застосування насильства) домовленості на її подальшу експлуатацію або на вчинення певних дій щодо неї, таких як переміщення, переховування, передачу іншій особі. Вербування є закінченим з моменту досягнення домовленості із особою, яку вербують для експлуатації.

*Так громадянка України К., діючи у складі організованої злочинної групи, підшукувала жінок, які погоджувались на їх вивіз та продаж до борделів Туреччини, де вони повинні були займатись проституцією. Згідно з домовленістю, вони повинні були відробити витрати на їх перевезення до Туреччини, а вже потім отримувати собі частину прибутку від проституції. Насправді, крім цього злочинці, котрі купили жінок, вимагали відпрацювати суму, передану за них вербувальнику та інші витрати*²⁵.

Наступною формою вчинення цього злочину є **переміщення** людини, під яким слід розуміти дії, спрямовані на зміну місця її перебування. Зазвичай, переміщення здійснює вербувальник, але це можуть робити й інші особи. Найчастіше воно пов'язане з перетином кордону, але може відбуватись і всередині країни. Позитивною новелою чинної редакції ст. 149 КК є те, що переміщення однозначно є факультативною ознакою торгівлі людьми, в той час як попередня редакція цієї статті породжувала різні думки з цього приводу. Переміщення є закінченим злочинном з моменту зміни місця перебування людини.

Під **переховуванням** людини слід розуміти обмеження фізичних

²³ Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. / За заг. ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Видання друге, перероблене та доповнене. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2004. – С. 1129.

²⁴ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 3-тє вид., переробл. та доповн. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Атака, 2005. – С. 1017.

²⁵ Архів Залізничного районного суду м. Сімферополя Автономної Республіки Крим за 2001 р., справа № 1-330.

контактів людини з іншими особами, особливо із представниками правоохоронних органів, що може проявлятися як у наданні приміщення для перебування, так і у примусовому позбавленні волі.

Передачу людини в літературі розкривають як «...вчинення винною особою (так званим «продавцем») дій, пов'язаних із наданням потерпілого іншій особі (так званому «покупцю») безпосередньо чи опосередковано»²⁶. Одержання людини є зворотною стороною передачі та передбачає отримання контролю над людиною. Таким чином, під **передачею або одержанням людини** слід розуміти вчинення дій, пов'язаних із переходом контролю над людиною від однієї особи до іншої. Вербувальник або перевізник передає людину особі, яка її експлуатуватиме. Злочин вважається закінченим з моменту передачі (одержання) людини.

Обов'язковою ознакою вербування, переміщення, переховування, передачі або одержання людини, відповідно до системного та логіко-граматичного тлумачення тексту статті, є вчинення зазначених дій за допомогою одного з таких альтернативних способів: із використанням обману, шантажу чи уразливого стану, а у кваліфікованих складах крім того – із застосуванням чи погрозою застосування насильства, використанням службового становища.

На відміну від розглядуваної третьої форми, для вчинення передбаченого нею злочину у перших двох формах наведені способи не є обов'язковими.

Обман як спосіб вчинення злочину полягає в «умисному введенні в оману іншої особи або підтримуванні вже наявної у неї оманливої уяви шляхом передачі інформації, що не відповідає дійсності, або замовчування про різні факти, речі, явища і т. ін. з метою схилити цю особу до певної поведінки»²⁷. Характерним для торгівлі людьми є повідомлення неправдивої інформації щодо можливості працевлаштування за кордоном, умов праці, суми заробітку та можливості у будь-який час повернутися додому. Так, згідно з матеріалами справи, розслідування якої велось в Полтавській області, Б., починаючи з червня 2003 року познайомилась з молодими особами жіночої статі у Полтаві та Полтавській області і, застосовуючи психологічний вплив на ґрунті їх матеріальних проблем через відсутність роботи, вводючи їх в оману, пропонувала

²⁶ Козак В.А. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми: чи рухаємось у вірному напрямку? // Кримінальне право України. – № 1. – 2006. – С. 58.

²⁷ Романов С. Ю. Обман как способ преступной деятельности: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Х., 1998. Ц 199 с.

їм поїхати на роботу до Ізраїлю прибиральницями, офіціантками і т. п. з високою оплатою, а фактично для проституції, не сповіщаючи їм справжньої мети²⁸.

Різновидом обману є зловживання довірою²⁹. Зловживання довірою полягає у «використанні особою в своїх інтересах впевненості, переконаності в її сумлінності, чесності, добропорядності іншої особи – довірителя, на шкоду останньому»³⁰. Мова йде про випадки, коли під час обману використовується наявність певних стосунків довіри, які існують між винною особою та потерпілою. Ці стосунки використовуються всупереч інтересам потерпілої особи. Прикладом відносин довіри можуть виступати стосунки між родичами, близькими друзями, опікунські відносини.

Під **шантажем** слід розуміти психічне насильство, що полягає у погрозі розголосити відомості, які потерпілий чи його близькі бажають зберегти у таємниці.

Під відомостями, які потерпілий бажає зберегти у таємниці, криміналісти пропонують розуміти «будь-які факти з минулого або сьогочасного життя потерпілого або його близьких родичів (навіть уже померлих), розголошення яких може спричинити шкоду їхній честі та гідності. Такі відомості можуть стосуватися як поведінки самого потерпілого чи його близьких родичів, так і інших життєвих обставин, до яких хтось із них був причетний. Відомості можуть бути такими, що ганьблять потерпілого, а можуть і не мати такої ознаки³¹».

Уразливий стан особи, відповідно до п. 2 примітки до ст. 149 КК, це такий її стан, зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами, який позбавляє чи обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних чи інших обставин. Відповідно до наведеного визначення, уразливий стан може бути викликаний: 1) фізичними чи психічними

²⁸ Архів Карлівського районного суду Полтавської області за 2006р., справа № 1-16/2006;

²⁹ Кримінальне право України. Особлива частина: Підруч. для студентів юрид. вузів і фак. / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, С. Я. Лихова та ін. / За ред. П. С. Матишевського та ін. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – С. 313.

³⁰ Панов Н. И. Уголовная ответственность за причинение имущественного ущерба путём обмана или злоупотребления доверием. – Х.: Вища школа, 1977. – С. 32.

³¹ Зінченко І. О., Самощенко І. В. Про поняття шантажу в кримінальному праві // Кримінальне право України. – № 9. – 2006. – С. 4. – С. 3–8.

властивостями (в цьому разі висновок про наявність такого стану може ґрунтуватись на даних психолого-психіатричної експертизи); 2) певними зовнішніми факторами, зокрема збігом тяжких особистих, сімейних чи інших обставин. В останньому разі дії винної особи спрямовані на отримання від людини, якій «нема чого втрачати», згоди на її подальшу експлуатацію. Так, в ряді випадків злочинці вербували для сексуальної експлуатації жінок, які не мали засобів для існування та мешкали в будинках чи квартирах, де були відключені газ, вода та електроживлення. Необхідно підкреслити, що згода людини на її подальшу експлуатацію, отримана внаслідок використання уразливого стану особи, не виключає кримінальної відповідальності³². Слід, також відзначити наявність цікавого, та недостатньо дослідженого на сьогодні феномену, який полягає в тому, що певна кількість людей, котрі стали предметом торгівлі людьми, після того, як вони звільняються від примусової експлуатації, відмовляються визнавати себе потерпілими без будь-якого зовнішнього впливу (без погроз або підкупу). Експерти пояснюють байдуже ставлення особи до того, що з нею трапилось, наявністю так званого «порогу толерантності до насильства». Вони вважають, що у випадках, коли особа у своєму житті часто зустрічається із насильством, вона перестає його сприймати як порушення своїх прав та свобод, які необхідно захищати³³.

Як використання уразливого стану, на наш погляд, слід розглядати і випадки, коли користуючись збігом тяжких особистих, сімейних чи інших обставин злочинці втягують потерпілих у боргову кабалу. Так, наприклад, у жовтні 2003 року Б. запропонував потерпілим Т. і О. працевлаштувати їх на території Чехії. Він

³² Питання юридичної природи заподіяння шкоди за згодою «потерпілого» досліджувались Ю. В. Бауліним, який вважає, що «заподіяння певної шкоди суб'єктивному праву особи з її згоди не є злочинним, якщо воно визнається правомірним з точки зору цивільного права». Він наголошує, що відповідно до ч. 1 ст. 13 ЦК «при здійсненні цивільних прав особа повинна дотримуватись моральних основ суспільства». Це положення дає підстави для висновку про те, що згода «потерпілого» не може виключати кримінальну відповідальність, наприклад, за заподіяння особі тілесного ушкодження, її продаж (курсив наш – А. О.) та інші подібні дії, котрі суперечать моральним основам суспільства. [Баулін Ю. В. Юридическая природа причинения вреда с согласия «потерпевшего» // Проблемы пенитенциарной теории і практики: Щомісячний бюлетень / За заг. ред. д-ра юрид. наук, професора А. А. Музики. – К.: КЮІ КНУВС, 2005. – 688 с. – с. 18–19.]

³³ Юрій Онишко. Травма та потреби потерпілих. Розпізнавання наслідків травми для психічного здоров'я в контексті торгівлі людьми // Тренінг для тренерів – працівників прокуратури з протидії торгівлі людьми. – Київ, 18–22 вересня 2006 р.

запевнив потерпілих, що візьме на себе всі витрати, пов'язані з оформленням виїзних документів, на що Т. і О. погодилися, перебуваючи у важкому матеріальному становищі. В Чехії потерпілих доставили у нічний клуб, повідомили, що кожна з них має перед Б. борг у розмірі 550 євро за оформлення документів та проїзд на територію республіки, у зв'язку з чим вони повинні були повернути вказаний борг займаючись проституцією³⁴. Означений приклад свідчить про використання злочинцями уразливого стану потерпілих шляхом втягнення їх у боргову кабалу.

Суб'єктивна сторона торгівлі людьми характеризується виною у формі прямого умислу.

Мета вчинення цього злочину – експлуатація – є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони для третьої його форми. У п. 1 примітки до ст. 149 КК поняття експлуатації розкрито більш повно, ніж у попередній редакції цієї статті та в зазначеному вище Протоколі. Крім того, перелік видів експлуатації не є вичерпним, що дозволить застосовувати цю норму при виникненні нових форм експлуатації.

Суб'єктом аналізованого злочину є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку на момент його вчинення, причому відповідно до нової редакції статті як та, котра передає людину, так і та, що її одержує, вербує, переміщує, переховує.

Кваліфікуючі ознаки торгівлі людьми, передбачені ч. 2 ст. 149 КК України

Ч. 2 ст. 149 КК України передбачає посилену кримінальну відповідальність за вчинення дій, передбачених ч. 1 ст. 149 КК України:

- 1) щодо неповнолітнього;
- 2) щодо кількох осіб;
- 3) повторно;
- 4) за попередньою змовою групою осіб;
- 5) службовою особою з використанням службового становища;
- 6) особою, від якої потерпілий був у матеріальній або іншій залежності;

7) у поєднанні з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства.

³⁴ Архів Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу за 2006 р., справа № 1-106/2006.

Торгівля людьми буде кваліфікуватись як вчинена **щодо неповнолітнього** у випадку, коли потерпілою від цього злочину є особа у віці від 14 до 18 років.

Як вчинена **щодо кількох осіб** торгівля людьми буде кваліфікуватись у випадку вчинення одного злочинного діяння стосовно двох або більше людей. В даному випадку, умислом винної особи охоплюється вчинення злочинного діяння одночасно щодо кількох осіб, на відміну від повторності, при якій у винного кожного разу виникає окремий умисел на вчинення торгівлі щодо нової особи або нової групи осіб.

Поняття **повторності** злочинів закріплено в ч. 1 ст. 32 КК України, а поняття вчинення злочину **за попередньою змовою групою осіб** наведено у ч. 2 ст. 28 КК України.

Вчинення злочину **службовою особою з використанням службового становища** буде мати місце у випадку вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 149 КК України, особою, яка має ознаки, передбачені приміткою 1 до ст. 364 КК України, та використовує при цьому надані їй по службі повноваження або виходить за межі своїх повноважень. Для кваліфікації торгівлі людьми, вчиненої з використанням службового становища, важливо встановити співвідношення між частиною 2 статті 149 КК України, що передбачає відповідальність за такі дії, із статтею 364 КК України. Ці норми співвідносяться між собою як загальна (ст. 364 КК України) та спеціальна (ч. 2 ст. 149 КК). Криміналісти з цього приводу справедливо відзначають, що «у випадках, коли зловживання владою чи службовим становищем одночасно підпадає під ознаки загальної та спеціальної норм, застосуванню підлягає лише норма спеціальна, оскільки вона більш повно та предметно визначає конкретний вид вчиненого зловживання та відповідно вид та розмір покарання за нього, що виключає необхідність кваліфікації дій винного за їх ідеальною сукупністю»³⁵. Сукупність статей 149 та 364 буде у випадку наявності кваліфікуючої ознаки, передбаченої ч. 3 ст. 364, яка не охоплюється ст. 149 КК України (вчинення злочину працівником правоохоронного органу). Важливим для кваліфікації діянь службових осіб, які об'єктивно сприяли торгівлі людьми, згідно з чинним законодавством, є встановлення умислу особи на вчинення торгівлі людьми. Якщо службова особа, яка

³⁵ Устименко В. В. Специальный субъект преступления. – Х.: Вища школа, 1989. – С. 75.

своїми діями об'єктивно сприяла вчиненню злочину, передбаченого статтею 149 КК, усвідомлювала свою роль у вчиненні саме торгівлі людьми і використовувала при цьому своє службове становище, то вона несе відповідальність за торгівлю людьми з використанням службового становища (ч. 2 ст. 149 КК). При відсутності усвідомлення своєї ролі у вчиненні торгівлі людьми службова особа, за наявності інших ознак службового злочину, може притягатись до відповідальності лише за певний злочин у сфері службової діяльності (ст. 364, 365, 367 КК).

Матеріальна залежність має місце, коли «єдиним чи одним з основних джерел існування потерпілого є матеріальна допомога суб'єкта злочину, зокрема перебування першого на утриманні останнього. Інша залежність – це залежність службова, шлюбна, залежність підопічного від опікуна, пацієнта від лікаря, підозрюваного від працівника дізнання чи слідчого тощо»³⁶.

Насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, охоплюється заподіяння легкого тілесного ушкодження, яке не призвело до короточасного розладу здоров'я або короточасної втрати працездатності, а також вчинення інших насильницьких дій (завдання ударів, побоїв, обмеження чи незаконне позбавлення волі за умови, що вони не були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння).

Кваліфікуючі ознаки торгівлі людьми, передбачені ч. 3 ст. 149 КК України

Ч. 3 ст. 149 КК України передбачає підвищену кримінальну відповідальність за вчинення дій, передбачених частинами першою або другою ст. 149 КК України:

- 1) щодо малолітнього;
- 2) організованою групою;
- 3) поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких або з погрозою застосування такого насильства;
- 4) якщо вони спричинили тяжкі наслідки.

Торгівля людьми буде кваліфікуватись як вчинена **щодо мало-**

³⁶ Кримінальне право України. Особлива частина: Підруч. для студентів юрид. вузів і фак. / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, С. Я. Лихова та ін. / За ред. П. С. Матишевського та ін. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – С. 183.

літнього у випадку, коли потерпілою від злочину є дитина у віці до 14 років.

Поняття вчинення злочину **організованою групою** наведено у ч. 3 ст. 28 КК України.

Насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, охоплюються заподіяння особі легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжкі тілесні ушкодження, а також інші насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння (наприклад, скидання з висоти, застосування електроструму, зброї, спеціальних знарядь тощо).

Тяжкими наслідками аналізованого злочину слід вважати смерть або самогубство потерпілого, зникнення його безвісти, втрату будь-якого органу чи його функцій, душевну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш, ніж на одну третину, непоправне знівечення обличчя, переривання вагітності або втрату здатності до дітонародження, зараження вірусом імунодефіциту людини, а також інші наслідки, які суд з урахуванням конкретних обставин справи може визнати тяжкими. Проте умисне вбивство потерпілого за обтяжуючих обставин не охоплюється ч. 3 ст. 149 КК України і має кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених частинами 1 або 2 ст. 149 КК України та ч. 2 ст. 115 цього Кодексу.

Розділ 4 Відмежування торгівлі людьми від суміжних складів злочинів

Торгівлю людьми слід відрізнити від низки суміжних складів злочину. Розпочнемо зі ст. 150 КК України «Експлуатація дітей». Цей склад злочину має місце у випадку добровільного використання праці дитини, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, з метою отримання прибутку. В той же час випадки вербування дитини з метою використання її примусової праці або примусового надання послуг, або з іншою, передбаченою у примітці 1 до ст. 149 КК України метою, повинні кваліфікуватися як торгівля людьми. За ст. 149 КК України також кваліфікуватимуться і випадки купівлі-продажу, здійснення іншої незаконної угоди щодо дитини, переміщення переховування, передачі або одержання дитини, вчинені з метою її експлуатації.

Далі може виникнути питання про відмежування торгівлі людьми від незаконних дії щодо усиновлення (удочеріння) (ст. 169 КК України). На наш погляд, визначальною ознакою, яка дозволяє чітко розмежувати ці злочини, є те, що незаконна передача дитини за ст. 169 КК України здійснюється саме для усиновлення (удочеріння) дитини, передачі її під опіку (піклування) чи на виховання в сім'ю громадян. Статтею 149 КК України охоплюються лише випадки незаконного усиновлення (удочеріння) з метою наживи. Незаконні дії щодо усиновлення з метою втягнення у злочинну діяльність, примусової праці або з іншими, передбаченими статтею 149 цілями утворюють сукупність злочинів, передбачених ст. ст. 149 та 169 КК України.

Розмежовуючи торгівлю людьми із злочинами проти моральності сексуального характеру, слід пам'ятати, що дії сутенера, який за грошову винагороду зводить жінку з клієнтом, не можна вважати торгівлею людьми, навіть якщо жінку «замовляють» на кілька днів. Такі дії необхідно кваліфікувати за спеціальними нормами як

звідництво для розпусти (**ст. 302 КК**), або (за наявності примусу) – як сутенерство чи втягнення особи в заняття проституцією (**ст. 303 КК**).

Наприклад, М., Г. та неповнолітні О. і В. 9 травня 2001 р. із застосуванням насильства вивели з будинку неповнолітню Б. та її подругу Т. і вирішили їх продати, щоб заробити грошей. Вони пропонували дівчат усім перехожим, а потім присутнім у барі чоловікам як повій. Один із чоловіків, сплативши 10 грн, вивів Б. з бару, посадив її в машину й повіз, проте їй удалося втекти³⁷. У цьому випадку дії винних осіб, на наш погляд, неправильно було кваліфіковано судом як торгівлю людьми.

Вважаємо, що подібні дії доцільно кваліфікувати як примушування до проституції (ст. 303 КК України), оскільки потерпіла особа тут передається не для сексуальної експлуатації, а для надання платних сексуальних послуг іншим особам за матеріальну винагороду. В таких випадках не йдеться про передачу людини безповоротно, на тривалий чи невизначений термін.

Торгівля людьми тісно пов'язана з трудовою міграцією, проте не вичерпує всього спектру злочинних дій, спрямованих на протиправне отримання прибутків від останньої. Із цією метою вчиняються також незаконне переправлення осіб через державний кордон України (ст. 332 КК), викрадення або підроблення документів (статті 357, 358 КК), шахрайство (ст. 190 КК), порушення порядку зайняття господарською діяльністю (ст. 202 КК), грубе порушення угоди про працю (ст. 173 КК).

При відмежуванні торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини (ст. 149 КК) від грубого порушення угоди про роботу українського громадянина за межами України (**ч. 2 ст. 173 КК**) необхідно врахувати, що конкуренція між зазначеними нормами виникає в ситуаціях, коли йдеться про примусову працю. При цьому грубе порушення угоди про працю матиме місце лише за наявності трудового договору, який було укладено без застосування передбачених у ст. 149 КК способів і умови якого грубо порушуються в процесі його виконання. У ст. 173 КК йдеться про вихід за межі домовленості роботодавця, який шляхом обману, зловживання довірою або примушування вимагає від працівника виконання роботи, не обумовленої угодою. Торгівля людьми відрізняється від цього злочину тим, що торговець використовує обман, шантаж,

³⁷ Архів Лисичанського міського суду Луганської області за 2002 р.

уразливий стан, насильство або інші передбачені ст. 149 КК способи вже під час вербування, усвідомлюючи при цьому подальшу мету експлуатації людини.

У разі, коли торгівля людьми пов'язана з організацією їх незаконного переправлення через державний кордон України, керівництвом такими діями або сприянням їх учиненню порадами, вказівками, наданням засобів чи усуненням перешкод, наявна сукупність злочинів, передбачених статтями **149** та **332 КК**. Необхідність додаткової кваліфікації зумовлена тим, що в чинній редакції ст. 149 КК йдеться лише про законне переміщення людини через державний кордон України.

В той же час, дії з організації незаконного переправлення осіб через державний кордон України можуть бути і не пов'язані із торгівлею людьми. Так, наприклад, у Бразилії було арештовано осіб, які нелегально переправляли дітей до США та передавали їх бразильським батькам, котрі перебували у США без дозволу на проживання. За доставку кожної дитини батьки платили \$ 13–15 тис. Злочинці підробляли документи на дітей для того, щоб отримати американські візи. При цьому дітей навчали, як себе вести під час співбесіди в американських консульствах³⁸. Подібні випадки, пов'язані із вивезенням дітей до батьків за кордон, мають місце і в Україні. В той же час, оскільки дії винних осіб було спрямовано не на експлуатацію дітей, а на їх передачу законним батькам, торгівля людьми тут відсутня.

Викрадення чи підроблення документів, які надають право на перетинання державного кордону України, з подальшим їх використанням для переміщення людини через кордон не охоплюються статтями 149 та 332 КК і потребують самостійної кваліфікації за **ст. 357** або **ст. 358 КК**.

Цілком можливою є й інша кваліфікація дій, які полягають у використанні трудової міграції для незаконного збагачення, наприклад, обманного заволодіння грошима під приводом надання послуг із працевлаштування за кордоном (за відсутності ознак злочину, передбаченого ст. 149 КК) як шахрайства (**ст. 190 КК**).

Нова редакція статті 149 КК України є свідченням того, що Україною було дотримано міжнародних зобов'язань щодо криміналізації торгівлі людьми, а вітчизняне законодавство стало ближче

³⁸ ИД «Коммерсантъ». [www.rambler.ru/db/news/msg.html?s=260000601&mid=7321295].

до європейського. І хоча вона дещо порушує традиційні для нашого законодавства правила формулювання норм Особливої частини Кримінального кодексу, вона є більш досконалою та життєздатною, ніж попередня норма.

Розділ 5

Особливості розкриття торгівлі людьми та досудового слідства з цієї категорії справ

Особливості розкриття та розслідування торгівлі людьми прямо пов'язані із механізмом вчинення злочину на його різних етапах. Чітке уявлення про етапи та способи вчинення торгівлі людьми дає змогу правильно спланувати та провести оперативні заходи та слідчі дії, для отримання переконливої доказової бази та пред'явлення обвинувачення. Тому цей розділ слід розпочати з аналізу етапів злочинної діяльності, які дають чітку картину послідовності вчинення дій, безпосередньо спрямованих на виконання об'єктивної сторони злочину.

В той же час очевидно, що вчиненню цього злочину передують виникнення наміру, оцінка наявних можливостей щодо його реалізації та перша стадія вчинення злочину – готування до торгівлі людьми. На цій стадії, зазвичай відбуваються:

- підшукування співучасників;
- змова на вчинення торгівлі людьми;
- інше умисне створення умов для вчинення торгівлі людьми (наприклад, створення фіктивного агентства з працевлаштування, туристичної фірми або шлюбного агентства).

Стадія готування до торгівлі людьми нерідко з різних обставин залишається «за кадром» матеріалів кримінальних справ, що розслідуються в Україні. Для абсолютної більшості випадків торгівлі людьми характерним є вивезення людини за кордон, тому «експлуататор» або «покупець» людини, як правило, є іноземним громадянином, який має легальний або нелегальний бізнес, в якому він планує експлуатувати людину за кордоном. Вербувальник навпаки, найчастіше є громадянином України, котрий під час перебування за кордоном (на заробітках, під час відпочинку або сам був жертвою торгівлі людьми) знайомиться із «покупцем» та усвідомлює можливість «заробити» на постачанні людей за кордон. Обидві сторони

домовляються про подальше спільне вчинення злочину і вербувальник безпосередньо сам, або із залученням інших співучасників, приступає до виконання дій, передбачених ст. 149 КК України.

Так, згідно з матеріалами справи, розслідування якої велось у Донецькій області, О., перебуваючи на заробітках у м. Москві Російської Федерації, проживаючи в клубі «Замок Вкуса», співвласниками якого були його знайомі Г.І. та Г.А., дізнався, що в цьому клубі молоді дівчата спочатку виступають у стриптиз-шоу, а потім надають платні сексуальні послуги клієнтам клубу – чоловікам. Після цього Г.А. запропонував О. здійснювати угоди з передачі йому молодих жінок віком від 18 до 30 років з метою їх сексуальної експлуатації в клубі, а він, у свою чергу, оплачуватиме від 300 до 500 доларів США за кожну жінку. З метою незаконного збагачення та усвідомлюючи, що продані жінки використовуватимуться Г.А. для сексуальної експлуатації, О. вступив з ним у злочинну змову, яку в подальшому було реалізовано³⁹.

Набагато рідшими є випадки, коли майбутній експлуататор, маючи намір на вербування та подальшу експлуатацію громадян України за кордоном, сам здійснює вербування або сам підшукує вербувальників на території України. Так, згідно з матеріалами справи, розслідування якої велось у м. Івано-Франківську, С. у 2002 році зареєстрував у м. Калуші підприємство та вступив у змову із громадянами України В.М. і В.Л., які під прикриттям діяльності цього підприємства (в дійсності воно не мало дозволу на здійснення працевлаштування за кордоном) вербували людей для працевлаштування у Чехії, а фактично оплатно передавали громадян України до Чехії для громадянина С., який здійснював їх примусову трудову експлуатацію⁴⁰. Отже в цьому випадку сам експлуататор підшукував співучасників – вербувальників на території України.

Міжнародні експерти, найчастіше, виділяють три основні етапи вчинення торгівлі людьми: вербування (рекрутування) потерпілого; транзит (перевезення через міжнародні кордони) потерпілого; експлуатація (незаконне використання фізичних ресурсів людини з метою отримання прибутку)⁴¹. Погоджуючись в цілому з таким

³⁹ Архів Центрально-городського районного суду м. Горлівки Донецької області за 2006р., справа № 1-136/06.

⁴⁰ Архів Івано-Франківського міського суду за 2004 р., справа № 1-669/04.

⁴¹ Глonti Георгий. Торговля людьми с целью сексуальной эксплуатации: Реалии и перспективы (криминологический анализ проституции, порнобизнеса и траффинга). – Монография. – Тбилиси, 2004. – 140 с. – С. 93 – [www.traccc.cdn.ge].

підходом, вважаємо за необхідне підкреслити, що торгівля людьми матиме місце і у випадку застосування інших (крім вербування) способів встановлення контролю над особою з метою її подальшої передачі для експлуатації наприклад, викрадення людини. Крім того, наведений вище погляд на етапи торгівлі людьми залишає поза увагою такий важливий етап торгівлі людьми, як передача (одержання) особи.

На нашу думку, більш точно етапи вчинення торгівлі людьми відображає така схема:

Наведене ілюструє типову послідовність вчинення дій з торгівлі людьми. В той же час, можливою є ситуація наявності лише однієї з трьох перших дій, вчинених з метою експлуатації особи (наприклад, вербування людини з метою експлуатації, вчинене особою, яка сама здійснює експлуатацію людини).

Встановлення контролю над людиною або заволодіння нею може здійснюватись шляхом вербування або викрадення чи позбавлення волі людини. В переважній більшості випадків злочинці використовують саме вербування. При цьому, застосовуються різноманітні прийоми, до яких криминолог Андрейс Вілкс відносить:

1. Переконання.

2. Посилення емоційної реакції (честолюбство, самоствердження, романтичні почуття та ін., формування й розвиток реакції).
3. Шантаж.
4. Підкуп.
5. Погроза фізичного впливу.
6. Зомбування.
7. Застосування особливих прийомів і засобів (наркотики, медикаменти й т.п.)⁴².

Переконавання як засіб вербування в Україні застосовується дуже часто. При переконанні наводяться позитивні характеристики роботи за кордоном (належні побутові умови проживання, високий рівень зарплати, незрівнянний з українським рівень життя в країні, до якої пропонують їхати). Акцентується увага на поганих перспективах життя на батьківщині. Часто як приклад наводять власний досвід. Так, згідно з матеріалами кримінальної справи, розслідування якої велось в Одеській області, «...С, виконуючи відведену їй згідно з планами роль, переконала П. на особистому прикладі в тому, що погодившись на пропозицію поїхати за кордон для надання там платних сексуальних послуг, вона може безпечно та швидко поліпшити своє матеріальне становище»⁴³. Подібні аргументи влучно діють на емоційних осіб, схильних до авантюризму. Особливо, коли такі особи не можуть себе реалізувати в Україні (не мають нормальної роботи, освіти, житла тощо).

Перш за все це стосується жінок. У процесі їх переконання вербувальники використовують особливості їхньої самооцінки, обставини життя, цілі на майбутнє та інші компоненти. *Посилення емоційної реакції* використовується головним чином проти особливо чутливих жінок. Вони некритично сприймають себе й свою поведінку, схильні бути залежними від інших та погоджуватись. Для підсилення емоцій використовують авторитетні й незаперечні висловлювання, шокуючу інформацію, багаторазове повторення новин. Для зміцнення емоційної реакції застосовують нейролінгвістичний вплив на людину, а також гіпноз⁴⁴.

⁴² Андрейс Вилкс. Торговля людьми и их органами: криминологические, политические и социальные аспекты проблемы. Взгляд на криминальные реалии XXI века. – Рига, 2005. – 114 с. – С. 44.

⁴³ Архів Маліновського районного суду м. Одеса за 2006 р., справа № 1-825/06.

⁴⁴ Андрейс Вилкс. Торговля людьми и их органами: криминологические, политические и социальные аспекты проблемы. Взгляд на криминальные реалии XXI века. – Рига, 2005. – 114 с. – С. 45.

Поняття *шантажу насильством та погрози застосування насильства* наводились нами у розділі, присвяченому аналізу складу торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини.

Підкуп, по суті є залученням жертви у боргову кабалу. Використовуючи ситуацію, в якій людині вкрай необхідні гроші або речі чи послуги (для лікування близької людини, погашення боргу чи кредиту, оплати житла тощо), злочинці отримують згоду на подальше співробітництво і таким чином отримують контроль над людиною. Залучення у боргову кабалу, як правило, поєднується з іншими прийомами вербування. Згідно з матеріалами кримінальної справи, розслідування якої велось у Запорізькій області, підсудний С., перебуваючи у м. Запоріжжя, в туристичній фірмі оформив для П. паспорт для виїзду за кордон, придбав в іншій туристичній фірмі два авіаквитки на переліт її та Р. до Туреччини, а також передав їм кошти у сумі 20 доларів США кожній для оплати за в'їзні візи, втягнувши їх таким чином у боргову кабалу. С. пояснював потерпілим, що сутенери будуть до них добре ставитись, оплата за сексуальні послуги буде надзвичайно високою, переконував їх у можливості за короткий час заробити великі суми грошей, повернути витрати, пов'язані з оформленням закордонних паспортів, платою за квитки⁴⁵.

Зомбування не є широковживаним прийомом, насамперед, через те, що для його здійснення необхідні спеціальні знання та навички. Під зомбуванням Андрейс Вилкс розуміє фіксовану обробку людської підсвідомості з метою одержання запрограмованої, беззаперечної людської поведінки. Він зазначає, що у «жорстких» випадках зомбування поведінка людини глибоко й довговічно запрограмована, це відбивається й на їхньому зовнішньому вигляді (яблука очей дивного відтінку, уповільнена реакція, застиглий погляд і т. ін.), а також неадекватна поведінка (невірна, невідповідна лексика, рухи не координовані й т. ін.). У «м'яких» випадках зомбування, зовнішній вигляд і поведінка не відрізняються від дій та вигляду інших людей⁴⁶.

Експерт вважає, що у випадках зомбування людей, яких залучено до сексуальної експлуатації, вони повністю ізолюються у

⁴⁵ Архів Бердянського міськрайонного суду Запорізької області за 2006 р., справа № 1-61.

⁴⁶ Андрейс Вилкс. Торговля людьми и их органами: криминологические, политические и социальные аспекты проблемы. Взгляд на криминальные реалии XXI века. – Рига, 2005. – 114 с. – С. 47.

звичному місці, їм не дозволяють ніяких контактів, впроваджується нетрадиційний режим дня, провокується недовірливість до всіх, з ким жертва спілкувалася, практикується особливе харчування (на основі вуглеводів без білкових речовин) та засоби, що гальмують свідомість – аміналін, регулярне недосипання. Коли свідомість людини остаточно притуплена, відбувається її програмування, у тому числі використовується гіпноз⁴⁷.

Вербування найчастіше здійснюється під прикриттям діяльності із працевлаштування за кордоном, шляхом надання відповідних оголошень у ЗМІ, використання особистих знайомств із потенційними жертвами або за допомогою використання реально працюючих або фіктивних фірм. За справжнім або вигаданим профілем діяльності експерти поділяють такі фірми на⁴⁸:

- шлюбні та модельні агентства, які запрошують потерпілих через кастинг;
- туристичні агентства та агентства відпочинку, в тому числі міжнародні, які під виглядом організації відпочинку можуть перемістити особу до будь-якої країни;
- кінокомпанії, які під виглядом кінопроб та зйомок фільму за кордоном можуть вивезти потерпілих з країни, де їх завербовано;
- агентства з працевлаштування (в тому числі ті, що запрошують на роботу в якості офіціантів, прибиральниць, дитячих вихователів, робочих-будівельників, збиральників сільськогосподарської продукції і т. ін.), які укладають угоду з клієнтом і тим самим створюють вигляд законної діяльності із залучення робочої сили;
- недержавні освітні заклади, що практикують проведення своїх семінарів в різних регіонах, в тому числі і за кордоном;
- релігійні організації сектантського типу.

⁴⁷ Відбувається так зване полоскання мозку (очищення пам'яті від раніше сприйнятої інформації, ламання орієнтирів часу, приміщень і ситуаційних орієнтирів), байдужість до будь-яких варіантів поведінки. Паралельно, у підсвідомості словесно, за допомогою образів, запахів і речовин формуються необхідні ідеї (гіперболізоване значення сексу, домінанта повного підкорення й т. ін.). В процесі зомбування використовують глибокий (сомнамбулічний) гіпноз і сильне снодійне (барбаміл із додаванням аміназину). Жертва зомбування присипляється, приблизно, на два тижні, час, за який буде виконане її програмування. У цей період об'єкт зомбування підлягає впливу електрошоків й наркотичних речовин. Добуту в результаті зомбування модель поведінки можливо змінити тільки за допомогою медичного втручання. Там само. – С. 47–48.

⁴⁸ Журавлев С. Ю., Пигаев А. М. Торговля людьми: механизм преступной деятельности, методика расследования. Научно-практическое пособие. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 216 с. – С. 28.

За характером злочинної діяльності фірми, які злочинці використовують для вербування людей, експерти поділяють на:

- фірми, які забезпечують одержання легальних туристичних віз, страховок й інших документів для виїзду за кордон;
- фірми, які забезпечують одержання легальних віз й організують нелегальні робочі місця за кордоном;
- фірми, які забезпечують фальшивими документами або організують нелегальний в'їзд у яку-небудь країну;
- фірми, які спеціалізуються на трефікінгу молодих жінок і забезпечують виїзні документи, транзит і працевлаштування за кордоном;
- фірми, які спеціалізуються на шахрайствах, обіцяючи дістати виїзні документи, забезпечити високооплачуваною роботою за кордоном, але не виконують свої зобов'язання⁴⁹.

Для того, аби уникнути розголосу своєї діяльності та зайвого «інтересу» з боку правоохоронних органів, злочинці надають перевагу вербуванню людей шляхом особистих знайомств. Під час вербування жінок для сексуальної експлуатації злочинці, зазвичай, використовують громадські місця (нічні клуби, дискотеки, кафе, казино), де відбувається нібито випадкове знайомство з майбутньою жертвою. Перевага надається жінкам, які не мають постійного джерела доходів та схильні до авантюр.

Разом з тим, заволодіння особою може відбуватись і шляхом викрадення людини, або її незаконного позбавлення волі. Експерти вважають, що близько 4% випадків торгівлі людьми було вчинено саме в такий спосіб⁵⁰. Відома, наприклад, схема, згідно з якою до школи приходять фотограф та пропонує свої послуги. Він фотографує дітей та записує їхні адреси. Потім він відвідує батьків та пропонує купити готові фотокартки. Водночас він передає дані та фотокартки красивих дівчат злочинцям. Коли знайдено необхідну дівчину, за нею починають стежити, потім, вибравши безлюдне місце, її викрадають і дають снодійне. Дівчина приходиться до тьми лише на кордоні, де їй вручають фальшивий паспорт з її фотографією та погрожують вбити у випадку «неправильної

⁴⁹ Глonti Георгий. Торговля людьми с целью сексуальной эксплуатации: Реалии и перспективы (криминологический анализ проституции, порнобизнеса и трефинга). – Монография. – Тбилиси, 2004. – 140 с. – С. 94 – [www.traccc.cdn.ge].

⁵⁰ Денисов С. Ф., Сердюк П. П. Вдосконалення законодавства щодо відповідальності за торгівлю жінками // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2000. – Вип. 2. – С. 48–55. – С. 50.

поведінки». За кордоном дівчат тримають «під замком» і в такому стані передають замовників. Замовник також тримає дівчат «під замком» та примушує їх до проституції або продає іншому сутенеру⁵¹.

Наступним етапом є переміщення. На цьому етапі злочинці визначаються із способом перетину кордону, який може бути як законним (за справжніми документами із проходженням паспортного контролю), так і незаконним (за підробленими документами або поза паспортним контролем).

У випадку законного переміщення злочинці або використовують наявні закордонні паспорти потерпілих або самостійно їх оформляють на підставі загальногромадянських паспортів потерпілих. При цьому часто залучаються корумповані працівники паспортної служби та ВВІР.

Оформлення виїзних документів здійснюється злочинцями за допомогою різноманітних туристичних фірм, за запрошенням іноземних юридичних чи фізичних осіб, нерідко за наявності домовленості про подальшу сексуальну експлуатацію потерпілих із закордонними покупцями «живого товару»⁵².

Законним переміщенням, як правило, займається та ж особа, котра і завербувала потерпілих. Найчастіше вона контролює потерпілих аж до передачі їх тим співучасникам за кордоном, котрі планують експлуатувати отриману особу. Так, згідно з матеріалами кримінальної справи, розслідування якої велось у м. Одесі, П., який був учасником організованої злочинної групи, відповідно до відведеної йому ролі, за грошову винагороду брала безпосередню участь у підборі та переміщенні людей через державний кордон України – за вказівкою керівника та попередньою домовленістю з іншими учасниками організованої групи проводжала готових до відправлення жінок до Одеського аеропорту, забезпечувала їх доставку у м. Стамбул, стежила за процесом проходження потерпілими паспортного та митного контролю в пунктах перетину державного кордону, із наступною передачею даних осіб керівнику групи та іншим співучасникам⁵³. За матеріалами кримінальної справи, розслідування якої велось в Івано-Франківській області, Т.

⁵¹ Кольчев В. Украинские девочки-рабыни идут в Москве на расхват // Запорізька січ. – 2000. – 28 септєбря. – С. 9.

⁵² Діяльність органів внутрішніх справ по запобіганню торгівлі людьми: Навч. посібник / За ред. акад. О. М. Бандурки. – Харків: Вид-во НУВС, 2001. – С. 99. – 242 с.

⁵³ Архів Малиновського районного суду м. Одеса за 2006 р., справа № 1-830/06.

вивозив потерпілих з Івано-Франківська до Польщі на власному автомобілі. Він обіцяв потерпілим сільськогосподарську роботу у Польщі, а насправді продавав їх власникам борделів для сексуальної експлуатації⁵⁴.

Незаконне переміщення через державний кордон найчастіше здійснюється у випадках, коли потерпілими від злочину є неповнолітні. Для незаконного перетину кордону злочинці підробляють закордонний паспорт. Інколи, підробляють громадянський паспорт, на підставі якого за допомогою корумпованих працівників паспортної служби та ВВІР отримують закордонний паспорт. Існують випадки використання потерпілою особою чужого закордонного паспорту людини із схожою зовнішністю. Так, наприклад, відповідно до показань потерпілої Б. за матеріалами кримінальної справи, розслідування якої велось у Полтавській області, її було вивезено до Москви за чужим закордонним паспортом⁵⁵.

Слід погодитися з позицією експертів, які відзначають, що незаконне перетинання кордону без будь-яких документів, зазвичай, використовується у випадках перетину кордону третіх держав, з території тих країн, куди потерпілі були вивезені легально, але з метою їх подальшого переміщення до суміжних країн⁵⁶. Так, згідно з матеріалами однієї з кримінальних справ, потерпілих спочатку на законних підставах доставили потягом до м. Москви, потім знову на законних підставах літаком – до Єгипту, а вже там автомобілем відвезли до пустелі, де вони незаконно пішки перетнули кордон та вийшли на територію Ізраїлю. В зазначеному випадку вербувальник супроводжував потерпілих лише по території України. На території Російської Федерації їх зустрічали інші співучасники, які переховували потерпілих в цій країні та відправили їх літаком до Єгипту. В Єгипті потерпілих зустрічали та забезпечували незаконний перетин кордону до Ізраїлю нові співучасники. І, нарешті, в Ізраїлі потерпілих також зустрічала нова група співучасників. Експлуататора потерпілі побачили вже в готелі в Ізраїлі⁵⁷.

⁵⁴ Архів Івано-Франківського міського суду за 2006 р., справа № 250836.

⁵⁵ Архів Миргородського міськрайонного суду Полтавської області за 2006р., справа № 1-26/2006

⁵⁶ Діяльність органів внутрішніх справ по запобіганню торгівлі людьми: Навч. посібник / За ред. акад. О. М. Бандурки. – Харків: Вид-во НУВС, 2001. – С. 99. – 242 с.

⁵⁷ Архів Карлівського районного суду Полтавської області за 2006 р., справа № 1-16/2006.

Разом з тим, не виключені випадки перетинання державного кордону України поза пунктами пропуску або у таких пунктах, але без встановлених документів, зокрема, з використанням корумпованих зв'язків з працівниками прикордонних органів. Набагато рідше для перетину кордону використовуються схованки в автотранспорті або на кораблях чи пароммах.

Етап переміщення існує в переважній більшості випадків торгівлі людьми, хоча і не є обов'язковим.

На наступному етапі здійснюється передача людини. Вона, зазвичай, відбувається за кордоном і найчастіше є оплатною. На момент передачі, в більшості випадків, у потерпілої особи вже відібрано паспорт, який окремо передається покупцеві. Оплата переданої людини не завжди відбувається на місці. Гроші можуть передаватися через посередників або банківськими грошовими переказами. Аналіз судової практики з цієї категорії справ свідчить, що найбільш популярним способом розрахунків у трафікерів є використання банківської мережі «Western Union».

В подальшому здійснюється експлуатація проданої особи. Найчастіше це сексуальна або трудова експлуатація. Іноді мають місце менш розповсюджені види експлуатації: примусова вагітність, трансплантація органів, втягнення у злочинну діяльність тощо.

У переважній більшості випадків заволодіння особою відбувається на території України, а продаж та експлуатація – за кордоном. Разом з тим, останнім часом Україна виступає не лише країною-постачальницею «живого товару», а і країною транзиту, а іноді, навіть, країною призначення. Тому різні етапи злочинної діяльності можуть здійснюватися на територіях різних країн.

Аналіз етапів злочинної діяльності, передбаченої ст. 149 КК України свідчить, що складність розкриття та розслідування торгівлі людьми обумовлюються, насамперед, такими чинниками:

1. Транснаціональний характер злочину, який часто продовжується на території кількох країн та вчинюється транснаціональними злочинними угрупованнями.

2. Проблеми у зборі доказів за межами України.

3. Проблеми взаємодії та обміну інформацією із правоохоронними органами інших країн.

4. Небажання проданих осіб брати участь у справі, а нерідко їх відмова від визнання себе потерпілими.

5. Відсутність дієвого механізму застосування Закону України

«Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».

6. Відсутність єдиного підходу до тлумачення статті 149 КК України.

Джерела отримання інформації для розкриття торгівлі людьми та досудового слідства у цих категоріях справ

Інформацію про вчинення торгівлі людьми найчастіше отримують шляхом аналізу:

- оголошень у ЗМІ про можливість працевлаштування за кордоном;
- даних відділів віз та реєстрації, паспортної, реєстраційної та міграційної роботи в ОВС;
- даних військових підрозділів охорони державного кордону;
- відомостей, отриманих в туристичних фірмах;
- даних, отриманих від правоохоронних органів інших країн;
- відомостей, отриманих від обвинувачених, потерпілих або свідків в інших кримінальних справах;
- заяв потерпілих та їх родичів.

Газетні публікації та Інтернет містять велику кількість інформації про працевлаштування. Серед них особливу увагу необхідно звертати на ті, що зорієнтовано на роботу за кордоном, містять дуже низький віковий ценз, не вимагають професійних знань та умінь. Враховуючи той факт, що в більшості випадків метою торгівлі людьми є сексуальна експлуатація, необхідно звертати увагу на об'яви з працевлаштування, в яких перевага надається молодим жінкам із привабливою зовнішністю.

При перевірці таких оголошень слід з'ясувати чи зареєстрована у встановленому законом порядку фірма, що замовила таку об'яву, чи має вона ліцензію на посередництво у працевлаштуванні або інші види діяльності, зазначені в оголошенні⁵⁸.

Аналіз даних про отримання закордонних паспортів для виїзду за межі України певними категоріями осіб, наприклад жінками молодого віку, та інформації туристичних фірм про організацію групових виїздів за кордон також може надати позитивні результати у виявленні фактів торгівлі людьми. До відділів віз та реєстрації, паспортної, реєстраційної та міграційної роботи в ОВС

⁵⁸ Діяльність органів внутрішніх справ по запобіганню торгівлі людьми: Навч. посібник / За ред. акад. О. М. Бандурки. – Харків: Вид-во НУВС, 2001. – С. 94. – 242 с.

також часто надходить інформація із консульств України щодо осіб, які перебуваючи за кордоном втратили паспорт і потребують підтвердження їхньої особи. Такі особи після перевірки дуже часто виявляються жертвами торгівлі людьми.

Співпраця з підрозділами охорони державного кордону може бути надзвичайно ефективною, оскільки потерпілих осіб нерідко затримують при їх нелегальному переправленні через кордон.

Обмін інформацією з Інтерполом також може бути корисним при отриманні даних про підозрюваних або потерпілих від торгівлі людьми осіб.

Основним джерелом отримання інформації до порушення кримінальної справи є дані, отримані від заявника, а для формування доказової бази у справі – показання потерпілих та свідків. Під час допиту цих осіб необхідно з'ясувати таке:

1. Хто та за яких обставин та на яких умовах запропонував особі виїзд за кордон, працевлаштування за кордоном або інші дії, що призвели до порушення їх прав та свобод? Чи виїжджала особа раніше за кордон? Чи володіє особа іноземними мовами?

2. Чи був у потерпілої особи закордонний паспорт до знайомства зі злочинцями? Якщо ні, то хто займався його оформленням та оплатив витрати на оформлення? Чи позичалися потерпілій особі гроші? На яких умовах? Хто оплачував її виїзд за кордон? Чи були у потерпілої особи гроші на зворотню дорогу?

3. Кордони яких країн особа перетинала на шляху до країни призначення? Де та в який спосіб відбувався перетин кордонів? Чи супроводжували інші особи потерпілу при цьому?

4. Кому, за яких обставин була передана особа за кордоном або хто її там зустрічав? Чи відбирався при цьому у неї закордонний паспорт або гроші? Чи передавались за неї гроші або інші цінності?

5. Де особа перебувала за кордоном? Чи обмежувалась вона у свободі вибору місця перебування?

6. На яких умовах та в якій сфері особа працювала за кордоном? Чи була невідповідність обіцяних та наявних умов роботи за кордоном? Чи застосовувалось до особи насильство? Який характер цього насильства?

7. Чи зверталась особа до правоохоронних органів країни перебування або представництв України?

8. Чи завдано діями винних осіб шкоди здоров'ю потерпілої особи (тілесні ушкодження, зараження венеричною хворобою)?

9. Чи відома особі будь-яка інша інформація про злочинців та потерпілих, корисна для розшуку та обвинувачення винних осіб?

Надзвичайно важливе значення для формування доказової бази має застосування технічних засобів для негласного отримання інформації під час вербування та організації переміщення осіб за кордон. Мова йде про:

– негласне спостереження за особами, які підозрюються у вчиненні злочину з відповідним складанням протоколу (у випадках проведення відеозйомки чи фотографування до протоколу додається плівка або фототаблиця, про що робиться відмітка);

– зняття інформації з каналів зв'язку у встановленому законом порядку;

– негласне отримання інформації, що дасть змогу одержати відомості про форми та способи вчинення злочинів, встановити інших членів злочинної групи, шляхи вивезення жінок, способи отримання грошей за їх продаж, зафіксувати факти «вербування» жінок⁵⁹.

Дані, отримані шляхом негласного спостереження та зняття інформації з каналів зв'язку, при відповідному їх оформленні можуть виступати прямими доказами у справі. Крім того, вони в подальшому можуть бути підтверджені шляхом проведення допитів, виїмки, очної ставки, пред'явлення особи для впізнання або інших слідчих дій.

Інформація щодо переміщення осіб також може бути отримана шляхом витребування відповідних даних з кас аеропортів, залізничних вокзалів, морських портів, туристичних фірм.

У випадку використання злочинцями безготівкової системи переказів «Western Union» необхідна інформація може бути отримана від банківських установ.

Важливе значення в організації роботи займає саме стадія реалізації матеріалів оперативно-розшукової справи. В той же час, поспішне порушення кримінальної справи на підставі неперевірених матеріалів, без своєчасного вилучення всіх необхідних документів може призвести лише до втрати доказової бази, тяганини, уникнення відповідальності особами, причетними до вчинення злочину.

⁵⁹ Методичні рекомендації щодо виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, та особливості підтримання державного обвинувачення по кримінальних справах вказаної категорії в суді. Прокуратура Івано-Франківської області. – Івано-Франківськ. – 2006. – С.12–13. – 19 с.

Досудове слідство у справах про злочин передбачений ст. 149 КК України, проводять слідчі органів внутрішніх справ.

Під час розслідування торгівлі людьми рекомендується розглянути такі типові версії⁶⁰:

1. Факт вчинення торгівлі людьми незаперечний.
2. Має місце торгівля людьми, пов'язана із вчиненням інших злочинів (ст. 149 і ст. ст. 332, 358 КК України та ін.).
3. В даному випадку вчинено не торгівлю людьми, а інший злочин (ст. ст. 302, 303 КК України та ін.)
4. Факт вчинення торгівлі людьми відсутній; особа, яка звернулась з заявою про вчинення відносно неї торгівлі людьми, зробила це з метою отримання допомоги від неурядових громадських організацій.

Після перевірки вказаних версій, з урахуванням наявної інформації приймається рішення про порушення кримінальної справи за ст. 149, 332, 302, 303, 358 КК України тощо.

Разом із порушенням кримінальної справи складається план розслідування. Для чіткої уяви про майбутній хід розслідування корисно звернутись до судової практики та з'ясувати, які докази суди приймають до уваги по цій категорії справ.

Аналіз кримінальних справ даної категорії свідчить про те, що доказами в них в основному виступають:

- показання потерпілих;
- показання свідків;
- протоколи очних ставок між потерпілими та обвинуваченим чи свідками та обвинуваченим;
- протоколи пред'явлення особи для впізнання;
- протоколи огляду закордонних паспортів;
- протоколи огляду речових доказів, вилучених під час проведення обшуку чи виїмки;
- протоколи проведення оперативно-технічних заходів та аудіо-записи телефонних розмов;
- квитки на різні види транспорту та списки пасажирів;
- обліки прикордонних постів;
- роздруківки телефонних дзвінків обвинувачених;
- списки туристів або пасажирів;

⁶⁰ Пясковський В. В. Методика розслідування торгівлі людьми: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2004. – С. 14. – 20 с.

- квитанції на одержання грошового переказу за системою «Western Union»;
- результати експертиз (судово-медична, судово-психіатрична, почеркознавча тощо);
- речові докази.

Першочерговими слідчими діями, спрямованими на процесуальне закріплення зібраних даних та пошук нових доказів, як правило, є виїмки та обшуки. Вони проводяться як у приміщеннях підприємств, установ та організацій, причетних до оформлення документів, необхідних для виїзду за кордон, так і за місцем проживання підозрюваних осіб або осіб, причетних до вчинення злочину.

При цьому, особлива увага звертається на виявлення та вилучення мобільних телефонів, записних книжок та інших документів, що містять записи анкетних даних, адреси, номери телефонів, банківські рахунки тощо⁶¹. З урахуванням можливості використання Інтернету для листування з іншими співучасниками злочину, особливу увагу необхідно приділити виявленню та вилученню комп'ютерної техніки та електронних носіїв інформації. Важливим також є вилучення документів, що мають відношення до процесу вербування, наприклад, копії рекламних матеріалів, записи призначених зустрічей, фотографії, фотонегативи, записи по кастингу⁶².

Питання, які необхідно з'ясувати під час допитів потерпілих осіб, було розглянуто вище. Разом з тим, під час допиту таких осіб необхідно мати на увазі, що вони через фізичне та психічне насильство часто мають серйозні психологічні травми та не завжди бажають розповідати про те, що з ними трапилось. Такі особи можуть потребувати лікування та спілкування із психологом. В Україні існують неурядові організації, які займаються реабілітацією жертв торгівлі людьми і тому доцільно направляти таких осіб для надання їм допомоги.

Слідчий повинен повно та в доступній формі роз'яснити потерпілим їх права, передбачені ст. 49 КПК України, а саме: подавати докази; заявляти клопотання; знайомитися з усіма матеріалами справи з моменту закінчення досудового слідства;

⁶¹ Діяльність органів внутрішніх справ по запобіганню торгівлі людьми: Навч. посібник / За ред. акад. О. М. Бандурки. – Харків: Вид-во НУВС, 2001. – С. 112. – 242 с.

⁶² Журавлев С. Ю., Пигаев А. М. Торговля людьми: механизм преступной деятельности, методика расследования. Научно-практическое пособие. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 216 с. – С. 141.

брати участь у судовому розгляді; заявляти відводи; подавати скарги на дії особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора і суду, а також подавати скарги на вирок або ухвали суду і постанови народного судді, а за наявності відповідних підстав – на забезпечення безпеки.

Представниками потерпілого, цивільного позивача і цивільного відповідача можуть бути адвокати, близькі родичі, законні представники, а також інші особи за постановою особи, яка провадить дізнання, слідчого, судді або за ухвалою суду (ст. 52 КПК України).

Наявні у потерпілих закордонні паспорти, інші документи або речі, що можуть свідчити про перетин ними кордону, обман чи погрози з боку співучасників злочину, залучення їх у боргову кабалу, заподіяння шкоди здоров'ю під час експлуатації, необхідно вилучати, складаючи при цьому протокол. Відповідно до матеріалів кримінальних справ, до таких документів відносять записки від вербувальників чи експлуататорів, довідки про стан здоров'я на момент від'їзду за кордон, квитки тощо.

Виявлені під час проведення оперативно-розшукової діяльності та дослідчої перевірки підроблені документи оглядаються та приєднуються до кримінальної справи як речові докази, оскільки у подальшому вони підлягають експертному дослідженню та можуть використовуватися під час допитів свідків, а також підозрюваних та обвинувачених з метою доказування вчинення останніми злочинів⁶³.

Обов'язково виявляються та допитуються як свідки працівники банків, транспортних чи туристичних фірм, які можуть підтвердити обставини справи, що мають значення для доведення складу злочину. Виявляються та допитуються як свідки особи, яких підозрювали вербували для виїзду за кордон, але вони відмовились з будь-яких причин.

При проведенні слідчих дій з підозрюваними, які заперечують свою причетність до вчинення злочинів, досить важливим є створювати в ході допиту у підозрюваного враження про те, що особі, яка проводить допит, все відомо про злочинний характер діяльності винних, та поступово підводити підозрюваного до необхідності співробітничати з правоохоронними органами. Для цього під час допиту доцільно використовувати лише окремі

⁶³ Діяльність органів внутрішніх справ по запобіганню торгівлі людьми: Навч. посібник / За ред. акад. О. М. Бандурки. – Харків: Вид-во НУВС, 2001. – С. 114. – 242 с.

ретельно відібрані фрагменти протоколів допитів потерпілих, свідків, інших підозрюваних. Таким чином у підозрюваного складатиметься враження про те, що всі обставини його злочинної діяльності встановлено до дрібних подробиць⁶⁴.

Під час першого допиту необхідно детально з'ясувати всі обставини виходячи з предмету доказу, по кожному з відомих слідству епізодів злочинної діяльності, зокрема⁶⁵:

1. Коли, де, з ким, за чією ініціативою та за яких обставин була досягнута домовленість про продаж людей за кордон, які умови з цього приводу були узгоджені та яким чином вони виконувалися, як підтримувався зв'язок з останніми, як здійснювалася оплата за вивезених за кордон осіб?

2. Коли, де, ким та яким чином здійснювалося «вербування», які саме способи при цьому використовувалися?

3. Як здійснювалося вивезення потерпілих за кордон, починаючи з оформлення необхідних для цього документів та закінчуючи переміщенням через державний кордон України.

4. Яким чином здійснювалося «працевлаштування» потерпілих за кордоном?

5. Хто входив до складу злочинної групи та як здійснювався розподіл ролей між всіма співучасниками?

Допити підозрюваних доцільно проводити із застосуванням відповідно до ст. ст. 85-1, 85-2 КПК України відео- та аудіотехніки, що дозволяє, окрім закріплення попередніх показань, отримати ще і вільні зразки голосів для проведення необхідних експертних досліджень.

В подальшому обов'язково проводиться впізнання особи. При цьому, у випадку неможливості проведення впізнання особи через те, що вона перебуває у розшуку чи з інших обставин, проводиться впізнання по фотографії. Проведення цієї слідчої дії має важливе значення, оскільки потерпілі спілкувались зі злочинцями нетривалий час та можуть навіть невірно бути поінформовані злочинцями про їх особу.

У разі необхідності, за наявності суперечностей у показаннях підозрюваних, потерпілих чи свідків між ними проводяться очні

⁶⁴ Журавлев С. Ю., Пигаев А. М. Торговля людьми: механизм преступной деятельности, методика расследования. Научно-практическое пособие. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 216 с. – С. 137.

⁶⁵ Діяльність органів внутрішніх справ по запобіганню торгівлі людьми: Навч. посібник / За ред. акад. О. М. Бандурки. – Харків: Вид-во НУВС, 2001. – С. 113. – 242 с.

ставки. Ця слідча дія, при належній психологічній підготовці слідчого може дати багато інформації щодо тактики розслідування та напрямів подальшого пошуку доказів. Зокрема, слід звернути увагу на отримання доказів того, що підозрюваний наводить неправдиві дані. Наприклад, встановити осіб, на яких посилаються учасники слідчої дії, та допитати їх як свідків про вказані обставини.

Зокрема, підлягають допиту працівники державних органів, організацій та установ, які причетні до оформлення закордонних паспортів, інших необхідних для виїзду за кордон документів та можуть у зв'язку з цим вказати на осіб, що зверталися до них з цього приводу або з приводу використання підроблених документів, про підробку таких документів і т.д. Якщо при цьому йдеться про рядових працівників вказаних установ та організацій, які виконували обов'язки суто технічного характеру, під час їх допитів можна також з'ясувати, вказівки яких саме службових осіб щодо видачі напевно неправдивих документів вони виконували, а також роль кожної з осіб, що були причетні до таких подій⁶⁶.

Важливе значення для доведення факту торгівлі людьми можуть мати й показання свідків, яких умовно поділяють на такі категорії⁶⁷:

1. Особи, які можуть підтвердити вчинення певних дій підозрюваними (обвинуваченими) щодо підготовки або вчинення ними торгівлі людьми.

2. Свідки з числа осіб, які добре знають потерпілих (друзі, знайомі, співробітники, сусіди, деякі з родичів потерпілих тощо).

3. Свідки з числа осіб, які добре знають підозрюваних (обвинувачених).

Цим особам можуть бути відомі дані про застосування примусу, обману, шантажу чи уразливого стану до потерпілого, факти залучення до боргової кабали. Можливо, ці особи мають документи чи інші докази по справі (записки потерпілих чи обвинувачених, квитанції, квитки тощо).

З метою отримання доказів про злочинні дії, вчинені за кордоном, слід використовувати міжнародні угоди про надання правової допомоги. В даному випадку через Генеральну прокуратуру України надсилаються відповідні доручення про надання правової допомоги

⁶⁶ Діяльність органів внутрішніх справ по запобіганню торгівлі людьми: Навч. посібник / За ред. акад. О. М. Бандурки. – Харків: Вид-во НУВС, 2001. – С. 116. – 242 с.

⁶⁷ Пясковський В. В. Методика розслідування торгівлі людьми: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2004. – С. 14. – 20 с.

правоохоронними органами іноземних держав, про що більш детально йтиметься далі. Враховуючи тривалий характер процедури направлення та виконання доручень правоохоронними органами інших країн (процедура займає понад 2 місяці), слід якомога скоріше визначитись із необхідністю направлення такого доручення та його змістом.

У випадках наявності даних про застосування до потерпілої особи фізичного чи психічного насильства слід з'ясувати необхідність призначення відповідної судово-медичної, судово-психіатричної чи судово-психологічної експертиз.

Враховуючи те, що санкція статті 149 КК України містить такий додатковий вид покарання, як конфіскація майна, необхідно вжити заходів щодо своєчасного встановлення місцезнаходження коштів, вкладів, майна, інших цінностей, що належать підозрюваному, обвинуваченому, та накладення арешту на таке майно.

Перед пред'явленням обвинувачення в остаточній редакції необхідно оцінити всі зібрані матеріали та з'ясувати, чи є в діях осіб ознаки складів злочинів, передбачених статтями 358, 332 тощо. Чи є в діях тих осіб, що надавали допомогу в оформленні документів для виїзду за кордон, склад службового злочину? У випадку вчинення особами дисциплінарного правопорушення, відповідно до ч. 2 ст. 23-1 КПК України, орган дізнання, слідчий чи прокурор зобов'язані порушити в поданні до відповідного державного органу питання про притягнення цих осіб до дисциплінарної відповідальності.

Важливе значення для кваліфікації дій злочинців під час подальшого розгляду справи в суді матиме наявність достатніх доказів, що підтверджують вчинення злочину у складі організованої групи, та правильне їх використання під час формулювання обвинувачення та складання обвинувального висновку. Слід мати на увазі, що у випадку неналежного доведення цієї кваліфікуючої ознаки, дії винних осіб може бути перекваліфіковано в суді із ч. 3 на ч. 2 статті 149 КК України, що часто має місце на практиці. Так, наприклад, у справі, розслідування якої велось в Запорізькій області, кваліфіковані на досудовому слідстві за ч. 3 ст. 149 КК України дії винних осіб було перекваліфіковано на ч. 2 ст. 149 КК України, оскільки суд, аналізуючи докази у справі «...не знайшов підтвердження факту вчинення підсудними злочину у складі організованої злочинної групи...» Поряд із іншими аргументами

щодо перекваліфікації, судом було зазначено таке: «...в процесі досудового слідства не всіх учасників злочинної організованої групи було встановлено, не з'ясовано їх роль у складі організованої злочинної групи; їх, як і осіб, матеріали щодо яких виділено в окреме провадження, по справі взагалі не допитано; сумніви в цій частині обвинувачення суд тлумачить на користь підсудних»⁶⁸.

Відповідно до ч. 1 ст. 23-1 КПК України орган дізнання, слідчий, прокурор, встановивши причини й умови, що сприяли вчиненню злочину, вносять у відповідний державний орган, громадську організацію або посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення таких причин і умов. Це стосується і встановлення фактів порушення існуючого порядку про реєстрацію комерційних структур, які займаються працевлаштуванням громадян за кордоном, та видачі останнім відповідних ліцензій; відсутності контролю з боку державних органів за такою діяльністю, за оформленням закордонних паспортів та інших необхідних документів, за перетинанням державного кордону України; неналежної організації взаємодії між правоохоронними та іншими державними органами⁶⁹.

Незважаючи на те, що кримінальної відповідальності юридичних осіб в українському законодавстві не передбачено, ефективні засоби протидії злочинному використанню комерційних структур у нас існують. Так, відповідно до ч. 3 ст. 12 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», за матеріалами оперативно-розшукової діяльності та кримінальних справ спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю мають право подавати до суду заяви про скасування реєстрації і припинення діяльності суб'єктів підприємництва, а також за наявності підстав, передбачених законом, подавати до суду позови про визнання недійсними угод у порядку, встановленому законодавством України.

В цьому розділі нами було розглянуто лише найбільш розповсюджені схеми вчинення торгівлі людьми та певні особливості виявлення, розкриття і розслідування торгівлі людьми та суміжних складів злочинів. В той же час слід мати на увазі як те, що кожний вчинений злочин має свої особливості, так і те, що з метою отримання незаконних прибутків злочинці постійно вигадують нові

⁶⁸ Архів Бердянського міськрайонного суду Запорізької області за 2006 р., справа № 1-61/2006.

⁶⁹ Діяльність органів внутрішніх справ по запобіганню торгівлі людьми: Навч. посібник / За ред. акад. О. М. Бандурки. – Харків: Вид-во НУВС, 2001. – С. 120. – 242 с.

схеми вчинення цього злочину, нові форми експлуатації людини, залучають нові ресурси та можливості транснаціональної організованої злочинності та, крім того, все більше використовують законні механізми захисту з метою уникнення кримінальної відповідальності за вчинені злочини. Тому прокурор, слідчий чи дізнавач повинні мати належний професійний рівень та постійно фахово вдосконалюватися для ефективної роботи у цьому напрямі.

Розділ 6

Роль прокурора у протидії торгівлі людьми на окремих етапах і напрямках розслідування злочинів та під час розгляду кримінальних справ у судах

Прокуратура відіграє надзвичайно важливу роль у протидії торгівлі людьми. В першу чергу шляхом здійснення таких напрямів своєї діяльності, як нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство, та підтримання державного обвинувачення в суді.

Відповідно до ч. 1 ст. 29 Закону України «Про прокуратуру» предметом нагляду в першому з названих напрямів є додержання законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство.

Частина 2 цієї ж статті визначає, що нагляд має своїм завданням сприяти:

- 1) розкриттю злочинів, захисту особи, її прав, свобод, власності, прав підприємств, установ, організацій від злочинних посягань;
- 2) виконанню вимог закону про невідворотність відповідальності за вчинений злочин;
- 3) запобіганню незаконному притягненню особи до кримінальної відповідальності;
- 4) охороні прав і законних інтересів громадян, які перебувають під слідством;
- 5) здійсненню заходів щодо запобігання злочинам, усунення причин та умов, що сприяють їх вчиненню.

Крім того, здійснюючи нагляд, прокурор вживає заходів до узгодження дій правоохоронних органів у боротьбі із злочинністю.

О. Р. Михайленко цілком правильно наголошує на тому, що в означеній нормі підкреслено як спрямування прокурорського нагляду на досягнення кінцевого результату: розкриття злочинів, захисту прав і свобод громадян, виконання принципу невідворотності відповідальності за вчинений злочин і т. п.; так і взаємозв'язок

наглядової конституційної функції прокуратури з кримінально-процесуальною функцією розслідування злочинів, а також узгодження дій правоохоронних органів, які ведуть боротьбу зі злочинністю⁷⁰. Саме взаємозв'язок цих функцій свідчить про надзвичайно важливу роль прокурора у протидії торгівлі людьми. В той час як інші суб'єкти протидії торгівлі людьми працюють кожний у своєму напрямі, прокурор повинен бачити картину комплексно для того, щоб належним чином здійснювати як процесуальне керівництво розслідуванням торгівлі людьми, так й інші покладені на нього обов'язки (щодо охорони прав і законних інтересів громадян, усунення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів тощо).

Відповідно до ст. 30 Закону України «Про прокуратуру» прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство, вживає заходів до того, щоб органи дізнання і попереднього слідства:

- 1) додержувались передбаченого законом порядку порушення кримінальних справ, розслідування діянь, що містять ознаки злочину, проведення оперативно-розшукових заходів, застосування технічних засобів, припинення та закриття справ, а також дотримувались строків провадження слідства та тримання під вартою;
- 2) при розслідуванні злочинів неухильно виконували вимоги закону про всебічне, повне і об'єктивне дослідження всіх обставин справи, з'ясовували обставини, які викривають чи виправдовують обвинуваченого, а також пом'якшують і обтяжують його відповідальність;
- 3) виявляли причини вчинення злочинів і умови, що сприяють цьому, вживали заходів для їх усунення.

Проведення оперативно-розшукової діяльності та дізнання щодо злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, покладено на підрозділи окремого Департаменту, створеного в структурі центрального апарату МВС України. Відповідно до наказу МВС України «Про реорганізацію підрозділів боротьби зі злочинами у сфері торгівлі людьми» № 725 від 29.08.2005 р. Департаменту боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, що входить до блоку кримінальної міліції, підпорядковано управління (відділи) боротьби зі злочинами у сфері торгівлі людьми, головних управлінь МВС

⁷⁰ Михайленко О. Р. Прокуратура України: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 296 с. – С. 157.

України та АР Крим, міст Києва та Київської області, управлінь МВС України в областях та місті Севастополі.

Наказом МВС України № 931 від 20.10.2005 р. затверджено Положення про Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними із торгівлею людьми та Примірне положення про управління (відділи) боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, головні управління МВС України та АР Крим, міст Києва та Київської області, управлінь МВС України в областях та місті Севастополі. На Департамент покладено виконання завдань попередження та протидії торгівлі людьми, незаконній міграції, злочинам у сфері моралі (створення або утримання місць розпусти і звідництва, сутенерство, примушування чи втягнення до заняття проституцією, розбещення неповнолітніх), незаконним діям щодо усиновлення (удочеріння), порушенню встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, насильницькому донорству, виготовленню та розповсюдженню продукції порнографічного характеру, у тому числі в мережі Інтернет, а також протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних від таких злочинів; здійснення контролю за діяльністю суб'єктів господарювання з посередництва в працевлаштуванні за кордоном, суб'єктів туристичної діяльності, шлюбних та модельних агентств.

Досвід створення в системі МВС України Департаменту боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, виявився позитивним. Після створення Департаменту у 2005 році органами внутрішніх справ України було викрито на 52 % більше (порівняно з минулим роком) злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми. За 9 місяців 2005 р. ліквідовано 32 організовані злочинні групи, які займалися торгівлею людьми, загалом же таких випадків викрито 354⁷¹.

Враховуючи такий позитивний досвід, на конференціях та семінарах, присвячених проблемам протидії торгівлі людьми, та в літературі міжнародними та вітчизняними експертами неодноразово піднімалось питання створення окремих підрозділів, покликаних протидіяти торгівлі людьми, і в прокуратурі України⁷².

⁷¹ Боротьба з торгівлею людьми – робота для окремої структури // Іменем Закону. - 2005. - № 12 (5451). - С. 4.

⁷² Див. наприклад: Пол Холмс. Найкращі зразки міжнародної практики боротьби з торгівлею людьми: Методичні рекомендації для співробітників правоохоронних органів України з питань виявлення, розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми. – Міжнародна організація з міграції (МОМ). – Київ, 2003. – 210 с. – С. 68.

На наш погляд, із прийняттям подібного рішення не слід поспішати. Необхідно враховувати специфіку торгівлі людьми – злочину, який вчинюється переважно транснаціональними злочинними угрупованнями, та специфіку інших злочинів, боротьбу з якими покладено на названий Департамент МВС, які також є сферою діяльності організованої злочинності. Сьогодні експерти впевнено розглядають торгівлю людьми як складову частину організованої злочинності⁷³. На наш погляд, необхідно розглянути питання про доцільність внесення відповідних змін до наказу Генерального прокурора України № 4/2 гн від 19 вересня 2005 року «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів спеціальними підрозділами та іншими установами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю» з метою доручення підрозділам прокуратури, на які розповсюджується цей наказ, здійснювати, крім того, і нагляд за підрозділами названого вище Департаменту МВС.

Важливу роль у розкритті та розслідуванні торгівлі людьми відіграє використання результатів оперативно-розшукової діяльності. При цьому статтею 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачено широкі права підрозділів, що здійснюють таку діяльність.

Уповноважений прокурор, що здійснює нагляд за розкриттям та розслідуванням торгівлі людьми, у випадку наявності даних про відсутність позитивних результатів розшуку осіб, які готують або вчинили торгівлю людьми, обвинувачених чи підозрюваних в торгівлі людьми, а також безвісно відсутніх осіб, відповідно до п. 3 наказу Генерального прокурора України № 4/1 гн від 19 вересня 2005 року «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність», має підстави для перевірки законності проведення оперативно-розшукових заходів та прийнятих при цьому рішень. Крім того, підстави для здійснення перевірки уповноваженим прокурором виникають у випадку неналежного виконання його вказівок, отримання інформації про неналежне реагування на доручення слідчого, органу дізнання і суду по кримінальних

⁷³ Протидія організованій злочинності у сфері торгівлі людьми / За заг. ред. Борисова В. І., Гуторової Н. О. – Х.: Одиссей, 2005. – 288 с. – С. 4; Наден О. В. Торговля жінками як кримінально-правова та соціальна проблема сучасності: Монографія. – К.: Атіка, 2004. – 288 с. – С. 121.

справах, які перебувають у провадженні, а також в інших, передбачених наказом випадках.

Здійснюючи нагляд за органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, уповноважений прокурор надає письмові вказівки в інтересах кримінального судочинства щодо проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на розкриття злочину, розшук осіб, які переховуються від органів розслідування і суду, та осіб, що безвісно відсутні, як це передбачено п. 5.1 наказу Генерального прокурора України № 4/1 гн від 19 вересня 2005 року. Прокурору слід враховувати, що при розслідуванні торгівлі людьми дані, отримані шляхом негласного спостереження або зняття інформації з каналів зв'язку, при відповідному їх оформленні можуть виступати прямими доказами по справі. О. Р. Михайленко цілком слушно наголошує на тому, що прокурор не повинен допускати випадків, коли б цінні дані, отримані оперативно-розшуковим шляхом, не використовувались при розслідуванні злочинів⁷⁴.

Згідно з ч. 2 ст. 112 КПК України у справах про злочини, передбачені ст. 149 КК України, досудове слідство провадиться слідчими органів внутрішніх справ.

Відповідно до п. 3.1 наказу Генерального прокурора України № 4 гн від 19 вересня 2005 року «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання та досудове слідство» нагляд за додержанням законів при прийманні, реєстрації та вирішенні заяв і повідомлень про вчинені злочини або ті, що готуються, при провадженні дослідчих перевірок, дізнанні та досудовому слідстві органами внутрішніх справ, податкової міліції, СБУ (окрім головних управлінь (відділів) по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, слідчих підрозділів військової контррозвідки), охорони державного і митного кордонів України покласти на прокурорів міст та районів і прирівняних до них та на управління (відділи) нагляду за додержанням законів органами внутрішніх справ, податкової міліції, СБУ, Державних митної та прикордонної служб України при провадженні оперативно-розшукової діяльності, дізнання та досудового слідства Генеральної прокуратури України та відповідні галузеві відділи (старших помічників) прокуратур Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя.

⁷⁴ Михайленко О. Р. Прокуратура України: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 296 с. – С. 175.

В той же час, далеко не завжди лише названі прокурори, управління (відділи) здійснюють нагляд за додержанням законів при проведенні дізнання та досудового слідства органами внутрішніх справ у справах цієї категорії. Як вже зазначалося, торгівля людьми є злочином, що як правило вчинюється транснаціональними організованими групами і злочинними організаціями. В таких випадках, згідно з п. 3 наказу Генерального прокурора України № 4/2 гн від 19 вересня 2005 року, нагляд за додержанням законів при провадженні слідчими підрозділами всіх відомств (крім військових прокуратур) досудового слідства у кримінальних справах про злочини, вчинені організованими групами і злочинними організаціями, з моменту порушення справи або пред'явлення обвинувачення у вчиненні таких злочинів здійснюються підрозділам нагляду за додержанням законів, спецпідрозділами та іншими установами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю.

Повноваження прокурора по здійсненню нагляду за виконанням законів органами дізнання і досудового слідства передбачені статтею 227 КПК України, згідно з якою, здійснюючи нагляд за виконанням законів органами дізнання і досудового слідства, прокурор у межах своєї компетенції:

1) вимагає від органів дізнання і досудового слідства для перевірки кримінальні справи, документи, матеріали та інші відомості про вчинені злочини, хід дізнання, досудового слідства і встановлення осіб, які вчинили злочини; перевіряє не менш як один раз на місяць виконання вимог Закону «Про приймання, реєстрацію і вирішення заяв та повідомлень про вчинені або ті, що готуються, злочини»;

2) скасовує незаконні і необґрунтовані постанови слідчих та осіб, які провадять дізнання;

3) дає письмові вказівки про розслідування злочинів, про обрання, зміну або скасування запобіжного заходу, кваліфікацію злочину, проведення окремих слідчих дій та розшук осіб, які вчинили злочини;

4) доручає органам дізнання виконання постанов про затримання, привід, взяття під варту, проведення обшуку, виїмки, розшук осіб, які вчинили злочини, виконання інших слідчих дій, а також дає вказівки про вжиття необхідних заходів для розкриття злочинів і виявлення осіб, які їх вчинили, по справах, що перебувають у провадженні прокурора або слідчого прокуратури;

5) бере участь у провадженні дізнання і досудового слідства і в необхідних випадках особисто провадить окремі слідчі дії або розслідування в повному обсязі по будь-якій справі;

6) санкціонує проведення обшуку, відсторонення обвинуваченого від посади та інші дії слідчого і органу дізнання у випадках, передбачених цим Кодексом;

7) продовжує строк розслідування у випадках і в порядку, встановлених цим Кодексом;

7¹) дає згоду або подає до суду подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, а також про продовження строку тримання під вартою в порядку, встановленому цим Кодексом;

8) повертає кримінальні справи досудового слідства з своїми вказівками щодо провадження додаткового розслідування;

9) вилучає від органу дізнання і передає слідчому будь-яку справу, передає справу від одного органу досудового слідства іншому, а також від одного слідчого іншому з метою забезпечення найбільш повного і об'єктивного розслідування;

10) усуває особу, яка провадить дізнання, або слідчого від подальшого ведення дізнання або досудового слідства, якщо вони допустили порушення закону при розслідуванні справи;

11) порушує кримінальні справи або відмовляє в їх порушенні; закриває або зупиняє провадження в кримінальних справах; дає згоду на закриття кримінальної справи слідчим в тих випадках, коли це передбачено цим Кодексом; затверджує обвинувальні висновки (постанови); направляє кримінальні справи до суду;

12) вирішує питання про допущення захисника до участі в справі.

Вказівки прокурора органам дізнання і досудового слідства у зв'язку з порушенням і розслідуванням ними кримінальних справ, дані в порядку, передбаченому цим Кодексом, є для цих органів обов'язковими. Оскарження одержаних вказівок вищестоящому прокуророві не зупиняє їх виконання, за винятком випадків, передбачених частиною 2 статті 114 цього Кодексу.

Передбачений ст. 227 КПК України перелік повноважень прокурора по здійсненню нагляду за виконанням законів органами дізнання і досудового слідства є достатньо широким. В той же час, слід погодитися із О. Р. Михайленком у тому, що «кращим засобом нагляду прокурора за дізнанням і досудовим слідством, недопущення

порушень є власний його приклад – показати, як це потрібно робити»⁷⁵.

Ключовими моментами досудових стадій кримінального процесу, де предметом прокурорського нагляду є законність дій та процесуальних рішень слідчого та органу дізнання, вважають: 1) законність вирішення заяв та повідомлень про злочини, постанов про порушення та відмову в порушенні кримінальних справ; 2) законність притягнення особи як обвинуваченого; 3) законність затримання підозрюваного і застосування до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; 4) забезпечення прав та законних інтересів учасників кримінального процесу, у тому числі потерпілого від злочину; 5) виконання вимог закону про всебічне, повне та об'єктивне дослідження обставин злочину; 6) законність прийняття рішення про закінчення досудового слідства⁷⁶.

Звернемо увагу на деякі з них та особливості, пов'язані із досудовим слідством у справах з торгівлі людьми.

На стадії порушення кримінальної справи прокурор або самостійно приймає рішення про порушення кримінальної справи відповідно до ст. 98 КПК або здійснює нагляд за законністю і обґрунтованістю порушення кримінальної справи чи відмови в порушенні кримінальної справи слідчим або органом дізнання відповідно до ст. 100 КПК. При цьому відповідно до п. 4 наказу Генерального прокурора України № 4 гн від 19 вересня 2005 року «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання та досудове слідство» прокурор зобов'язаний запобігати зволіканню з порушенням кримінальної справи за наявності очевидних ознак злочину, а також негайно скасовувати постанови за малозначними фактами, які лише формально містять ознаки злочинів.

Слід мати на увазі, що відповідно до ст. 32 Закону України «Про прокуратуру» вказівки прокурора, його заступника органам, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство щодо порушення кримінальних справ і провадження

⁷⁵ Михайленко О. Р. Прокуратура України: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 296 с. – С. 161.

⁷⁶ Прокурорський нагляд в Україні: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навч. закладів / І. Є. Марочкін, П. М. Каркач, Ю. М. Грошевой та ін. Х.: ТОВ «Одісей». – 2006. – 240 с. – С. 162.

розслідування, які даються відповідно до кримінально-процесуального законодавства, є обов'язковими для цих органів.

Приводами для порушення справ за ст. 149 КК України найчастіше є безпосереднє виявлення ознак злочину органом дізнання, а також заяви громадян, яким відомо про вчинений злочин.

Стадія порушення кримінальної справи зазвичай характеризується наявністю невеликої кількості зібраних матеріалів. Максимальну кількість інформації стосовно випадків торгівлі людьми можна отримати шляхом відібрання пояснень від жертв торгівлі людьми, окремих громадян та посадових осіб або витребування необхідних документів (ч. 4 ст. 97 КПК) чи проведення оперативно-розшукових заходів (ч. 5 ст. 97 КПК), які може бути проведено для перевірки заяви чи повідомлення або іншої первинної інформації до порушення кримінальної справи.

Достатньо складно на цій стадії однозначно визначитись із кримінально-правовою кваліфікацією, яку необхідно застосувати. Має місце торгівля людьми чи, можливо, шахрайство, звітництво або організація незаконного перетину державного кордону України? Яку саме частину статті 149 КК України слід застосувати? Нерідко доводиться оперувати неповною характеристикою ознак злочину. Найчастіше на цій стадії відомі лише об'єкт злочину та ознаки об'єктивної сторони або деякі з них.

По заяві або повідомленню про злочин прокурор, слідчий, орган дізнання або суддя зобов'язані не пізніше триденного строку прийняти одне з передбачених ч. 2 ст. 97 КПК рішень – про порушення кримінальної справи, про відмову в порушенні кримінальної справи, про направлення заяви чи повідомлення за належністю.

При виконанні прокурором нагляду за законністю порушення кримінальної справи прокурор діє в залежності від того, чи погоджується він з результатами кваліфікації слідчого чи органу дізнання. Відповідно до ст. 100 КПК він закриває справу, порушену без законних підстав, а у випадках, коли по справі ще не проводилось слідчих дій, скасовує постанову про порушення справи. У разі безпідставної відмови в порушенні кримінальної справи слідчим або органом дізнання прокурор своєю постановою скасовує постанову слідчого або органу дізнання і порушує справу.

Враховуючи те, що торгівля людьми в переважній більшості випадків вчинюється групою осіб та характеризується наявністю великої кількості потерпілих, непоодинокими є випадки порушення

великої кількості кримінальних справ за однією фавбулою. Окремі кримінальні справи порушуються не лише за кожним епізодом продажу людей, що саме по собі вже є штучним завищенням показників, а навіть, за фактом продажу кожної окремої особи, в той час коли людей було продано разом (однією «партією»). Через існування системи «перегонів за показниками» на практиці, крім того, зустрічаються випадки порушення кримінальних справ щодо кожного злочинця окремо. Таким чином, наприклад, при розкритті факту одноразового вивозу чотирьох потерпілих за кордон, вчиненого злочинною групою з трьох осіб, правоохоронці іноді намагаються порушити до 12 кримінальних справ. Прокурор повинен запобігати подібній негативній практиці.

На відміну від порушення кримінальної справи, де кваліфікація може бути безадресатною – «по факту» вчинення злочину, пред'явлення обвинувачення пов'язане зі встановленням конкретної особи, дії якої кваліфікуються як злочин⁷⁷. На момент пред'явлення обвинувачення повинно бути зібрано достатньо даних, що характеризують об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу злочину, передбаченого певною частиною статті 149 КК України, необхідно встановити правильність висунутої раніше версії кваліфікації або відкинути її та замінити іншим, більш правильним судженням.

Відповідно до ст. 131 КПК України для притягнення особи як обвинуваченого слідчий повинен мати досить доказів, які вказують на вчинення злочину певною особою. Здійснюючи нагляд за виконанням законів при пред'явленні обвинувачення органами досудового слідства, прокурор перевіряє обґрунтованість і законність притягнення осіб як обвинувачених, з додержанням встановленого кримінально-процесуальним законом порядку.

Відповідно до п. 5 наказу Генерального прокурора України № 4 гн від 19 вересня 2005 року «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання та досудове слідство» на уповноваженого прокурора покладається обов'язок своєчасно перевіряти законність затримання підозрюваних і застосування запобіжних заходів, особливо – взяття під варту, виходячи з того, що такі дії пов'язані з обмеженням конституційного права громадян на свободу й особисту недоторканість. Перевіряючи законність затримання підозрюваного і застосування

⁷⁷ Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації. – К.: Атіка, 1999. – 464 с. – С. 145.

до підозрюваного, обвинуваченого у торгівлі людьми, запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою прокурор повинен мати на увазі, що із цими процесуальними рішеннями може бути прямо пов'язаний весь подальший хід розслідування торгівлі людьми. По-перше, трафікер в абсолютній більшості випадків має закордонний паспорт та спільників за кордоном, куди в будь-який момент може направитись з метою ухилитись від притягнення до кримінальної відповідальності. По-друге, він має реальну можливість залякати потерпілу особу та примусити її відмовитись давати проти нього показання, що за свідченнями практиків надзвичайно часто має місце на практиці.

Участь у розгляді судами подань про взяття під варту, продовження строків тримання під вартою або виконання оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, відповідно до п. 2 наказу Генерального прокурора України № 5 гн від 19 вересня 2005 року, доручено забезпечувати прокурорам, які дали згоду на внесення чи самі внесли до суду подання або здійснюють нагляд за досудовим слідством.

Одним із пріоритетів у роботі прокурорів та органів досудового слідства, згідно з п. 7 наказу Генерального прокурора України № 4 гн від 19 вересня 2005 року «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання та досудове слідство», вважається захист прав і законних інтересів потерпілих, що є надзвичайно гострою проблемою під час розслідування торгівлі людьми.

Потерпілими особами у справах цієї категорії часто є особи, які пережили фізичне насильство та тривалий час перебували під постійним психічним тиском злочинців. Переживання незаконного насильства призводить до втрати жертвами торгівлі довіри до людей. Вони намагаються не контактувати із оточуючими, замикаються в собі. Тому допит таких осіб повинен ретельно плануватись та проводитись максимально делікатно у доброзичливій обстановці.

Уповноважений прокурор забезпечує безперешкодну реалізацію наданих потерпілому відповідно до ст. 49 КПК України прав. Це, зокрема, права: подавати докази; заявляти клопотання; знайомитись з усіма матеріалами справи з моменту закінчення досудового слідства, а у справах, в яких досудове слідство не провадилося, – після призначення справи до судового розгляду; брати

участь у судовому розгляді; заявляти відводи; подавати скарги на дії особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора і суду, а також подавати скарги на вирок або ухвали суду і постанови народного судді, а за наявності відповідних підстав – на забезпечення безпеки.

Частиною 3 ст. 97 КПК України передбачено обов'язок прокурора, слідчого, органа дізнання або судді вжити заходів, спрямованих на забезпечення безпеки життя і здоров'я заявника, членів його родини і близьких родичів, якщо мають місце спроби вплинути на цих осіб шляхом погроз або інших протиправних дій. Разом із тим, законодавство України передбачає захист жертви торгівлі людьми (членів її сім'ї чи близьких родичів) не лише у випадку коли вона є заявником. Статтею 52¹ КПК України крім того, передбачене право на забезпечення безпеки: особи, яка у будь-якій формі брала участь у виявленні, запобіганні, припиненні і розкритті злочину чи сприяла цьому; потерпілого або його представника у кримінальній справі; цивільного позивача, цивільного відповідача та їх представників у справі про відшкодування шкоди, завданої злочинцем; членів сімей та близьких родичів названих вище осіб, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на учасників кримінального судочинства.

Ця норма та положення Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» повинні застосовуватись відносно жертв торгівлі людьми під час порушення кримінальної справи, досудового слідства та судового розгляду, в залежності від того, коли будуть виявлені підстави і приводи для його застосування.

Статтею 20 вказаного Закону передбачається, що підставою для вжиття заходів забезпечення безпеки осіб є дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу і майну. Приводом для вжиття заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів може бути:

- а) заява учасника кримінального судочинства, члена його сім'ї або близького родича;
- б) звернення керівника відповідного державного органу;
- в) отримання оперативної та іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу і майну зазначених осіб.

Відповідно до ч. 3 ст. 52¹ КПК України орган дізнання, слідчий,

прокурор або суд, одержавши заяву чи повідомлення про загрозу безпеці особи, яка бере участь у кримінальному судочинстві, зобов'язані перевірити цю заяву (повідомлення) і в строк не більше ніж три доби, а у невідкладних випадках – негайно прийняти рішення про застосування або відмову в застосуванні заходів безпеки. Відповідно до свого рішення вони приймають мотивовану постанову чи ухвалу і передають її для виконання органу, на який покладено здійснення заходів безпеки. Ця постанова чи ухвала є обов'язковою для виконання зазначеними органами.

Статтею 7 Закону, що розглядається передбачено такі заходи забезпечення безпеки:

- а) особиста охорона, охорона житла і майна;
- б) видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку;
- в) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження;
- г) заміна документів та зміна зовнішності;
- д) зміна місця роботи або навчання;
- е) переселення в інше місце проживання;
- є) поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення;
- ж) забезпечення конфіденційності відомостей про особу;
- з) закритий судовий розгляд.

З урахуванням характеру і ступеня небезпеки для життя, здоров'я, житла та майна осіб, взятих під захист, можуть здійснюватися й інші заходи безпеки.

Найбільш дієвими серед названих для забезпечення прав жертв торгівлі людьми є забезпечення конфіденційності відомостей про особу, особиста охорона, охорона житла і майна, видача спеціальних засобів індивідуального захисту, використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження, а під час судового розгляду також закритий судовий розгляд. У деяких регіонах діють притулки для потерпілих. Про їх діяльність можна дізнатися через неурядові правозахисні організації.

Орган, якому доручено здійснювати заходи безпеки, встановлює перелік необхідних заходів і способів їх реалізації, керуючись при цьому конкретними обставинами і необхідністю усунення існуючої загрози. Про заходи безпеки, умови їх здійснення та правила

користування майном або документами, виданими з метою забезпечення безпеки, повідомляється особа, взята під захист.

Аналіз кримінальних справ, порушених за ознаками торгівлі людьми, свідчить про те, що в переважній більшості випадків торгівлею людьми потерпілим було спричинено матеріальну та моральну шкоду. Згідно з п. 7 наказу Генерального прокурора України № 4 гн від 19 вересня 2005 року «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання та досудове слідство», прокурор зобов'язаний вживати заходів до забезпечення відшкодування завданої потерпілим матеріальної та моральної шкоди, витрат на стаціонарне лікування, що є надзвичайно актуальним у справах, порушених за ознаками торгівлі людьми. Статтею 33 Закону України «Про прокуратуру» прямо передбачено обов'язок прокурора або його заступника подати чи підтримувати поданий потерпілим цивільний позов про відшкодування збитків, заподіяних злочином в інтересах громадян, які за станом здоров'я та з інших поважних причин не можуть захистити свої права.

Досудове слідство по справі завершується складанням обвинувального висновку. На цьому етапі досудового слідства у справах, порушених за ознаками торгівлі людьми, прокурор відіграє важливу роль у забезпеченні правильної кваліфікації на підставі зібраних протягом розслідування доказів. Згідно зі ст. 223 КПК України обвинувальний висновок повинен містити обставини справи, як їх встановлено на досудовому слідстві; місце, час, способи, мотиви і наслідки злочину, докази, які зібрано по справі, тощо. Крім того, в обвинувальному висновку викладається суть пред'явленого обвинувачення із зазначенням статті кримінального закону, яка передбачає даний злочин.

Одержавши від слідчого справу з обвинувальним висновком, уповноважений прокурор зобов'язаний перевірити, в тому числі, і правильність кримінально-правової кваліфікації, проведеної слідчим. Серед питань, що стосуються кримінально-правової кваліфікації, КПК України (ст. 228) зобов'язує прокурора перевірити:

- чи мала місце подія злочину;
- чи має діяння, яке ставиться у вину обвинуваченому, склад злочину;
- чи пред'явлено обвинувачення по всіх установлених злочинних діях обвинуваченого;

– чи правильно кваліфіковано дії обвинуваченого за статтями кримінального закону.

Для цього, проаналізувавши наявні дані та отримані докази, прокурор, по-перше, оцінює суспільну небезпечність вчиненого (встановлює відсутність або наявність малозначності дії або бездіяльності), перевіряє відсутність або наявність обставин, що виключають злочинність діяння та взагалі наявність в діянні, яке ставиться у вину обвинуваченому, складу злочину. По-друге, перевіряє правильність формули кваліфікації, для чого з'ясовує: чи правильно визначена норма Особливої частини КК України (стаття, частина статті, пункт); чи охоплюються діяння обвинуваченого однією нормою Особливої частини КК України або має місце сукупність злочинів; чи потрібне при кваліфікації посилання на норми Загальної частини КК України⁷⁸. Безпосередньо при кваліфікації торгівлі людьми часто виникають питання із наявністю або відсутністю таких кваліфікуючих ознак, як вчинення злочину організованою групою, повторно, спричинення злочином тяжких наслідків тощо.

Торгівля людьми є сферою діяльності організованої злочинності. Тому в переважній більшості випадків цей злочин вчинюється організованою групою. В той же час, на практиці часто мають місце випадки недоведення цієї кваліфікуючої ознаки та кваліфікації за частиною 2 статті 149 КК України як вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб. Зустрічалися, навіть випадки кваліфікації за частиною 1 статті 149 КК України як торгівля людьми, вчинена одним суб'єктом злочину (без співучасті). Такі випадки в більшості своїй свідчать про низьку якість проведеного розслідування та потребують відповідного реагування уповноваженого прокурора.

Актуальними також є питання наявності або відсутності сукупності торгівлі людьми із складами злочинів, передбаченими статтями 364, 357, 358, 332, що розглядалися нами у 3 розділі.

В результаті перевірки справи з обвинувальним висновком, відповідно до статті 229 КПК України, уповноважений прокурор або його заступник приймає одне з таких рішень: 1) затверджує обвинувальний висновок або складає новий обвинувальний висновок; 2) повертає справу органамі дізнання або слідчому зі своїми

⁷⁸ Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації. – К.: Атіка, 1999. – 464 с. – С. 152.

письмовими вказівками для провадження додаткового розслідування; 3) закриває справу, склавши про це постанову.

У разі згоди прокурора із кваліфікацією, що міститься у обвинувальному висновку, він затверджує його або складає новий обвинувальний висновок. Якщо прокурор вважає необхідним змінити формулу кваліфікації, що не тягне за собою застосування статті кримінального закону з більш тяжкою санкцією, він може скласти новий обвинувальний висновок (ст. 230 КПК України) або скласти постанову, в якій зазначаються зміни, що вносяться до обвинувального висновку (ч. 2 ст. 231 КПК України).

В тих випадках, коли прокурор вважає за необхідне змінити обвинувачення на більш тяжке або таке, що істотно змінює пред'явлене обвинувачення за фактичними обставинами, прокурор повертає справу слідчому для додаткового розслідування і пред'явлення нового обвинувачення (ч. 1 ст. 231 КПК України). Найчастіше тут мова йде про зміну формули кваліфікації на статтю із більш тяжкою санкцією. Так відбувається у випадках, коли слідчим діяння було кваліфіковане, наприклад, як втягнення особи у заняття проституцією (ст. 303 КК України) або як шахрайство (ст. 190 КК України) чи грубе порушення угоди про працю (ст. 174 КК України), а прокурор вбачає у вчиненому ознаки торгівлі людьми. Крім того, криміналісти вважають, що справа має бути повернута для провадження попереднього слідства і тоді, коли неправильно визначена стадія вчинення злочину (ставиться у вину готування до злочину чи замах на злочин, а прокурор вважає, що вчинене повинно кваліфікуватися як закінчений злочин), неправильно визначений вид співучасника. Крім того, прокурор може повернути справу для зміни кваліфікації на статтю Особливої частини з рівною чи менш тяжкою санкцією⁷⁹.

В цілому складання обвинувального висновку завершує діяльність прокурора як суб'єкта кримінального переслідування на стадії досудового слідства. В обвинувальному висновку «юридична та соціальна оцінки вчиненого виступають як підсумок роботи органів досудового слідства»⁸⁰. Разом з тим, оцінка вчиненого діяння як злочину на цій стадії кримінального процесу є попередньою. Це злочин в уяві прокурора, слідчого, «...презумпція злочину, гіпотеза

⁷⁹ Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації. – К.: Атіка, 1999. – 464 с. – С. 154.

⁸⁰ Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений. – 2-е изд., перераб. и дополн. – М.: Юрист, 1999. – 304 с. – С. 206.

про його існування, злочин не в юридичному, а в загальному значенні цього слова...»⁸¹. Остаточна кваліфікація міститиметься лише в обвинувальному вирокі суду, який набрав законної сили.

Крім того, під час перевірки справи з обвинувальним висновком уповноважений прокурор відповідно до п. 5 ст. 228 КПК України зобов'язаний перевірити, чи притягнуті як обвинувачені всі особи, викриті у вчиненні злочину. Проблема полягає в тому, що торгівля людьми є злочином, який пов'язаний із залученням багатьох осіб, котрі можуть бути або співучасниками злочину або просто його свідками в залежності від того, чи були вони обізнані про інші обставини вчиненого. Так, наприклад, особа, що здійснює переміщення потерпілих за кордон, може просто заробляти наданням транспортних послуг, а може діяти спільно із вербувальником та замовником з метою переміщення потерпілої особи за кордон для її подальшої експлуатації.

Відповідно до п. 9 ст. 228 КПК України під час перевірки справи з обвинувальним висновком уповноважений прокурор зобов'язаний перевірити, чи вжито заходів для забезпечення відшкодування збитків, заподіяних злочином, і можливої конфіскації майна. Такий обов'язок уповноваженого прокурора у справах, по яких пред'явлене обвинувачення в торгівлі людьми, є надзвичайно актуальним, оскільки у санкціях частин 2 та 3 ст. 149 КК України передбачено такий альтернативний вид покарання, як конфіскація майна. Крім того, як наголошувалось вище, торгівля людьми є злочином, яким в більшості випадків спричиняється моральна та матеріальна шкода потерпілому.

Важливе значення має передбачений п. 10 ст. 228 КПК України обов'язок уповноваженого прокурора перевірити: чи виявлено причини та умови, які сприяли вчиненню злочину, і чи вжито заходів до їх усунення.

Відповідно до п. 11 наказу Генерального прокурора України № 4 гн від 19 вересня 2005 року основними критеріями оцінки ефективності прокурорського нагляду за додержанням законів у діяльності органів, які проводять дізнання та досудове слідство, визначено:

– своєчасне вжиття заходів щодо недопущення порушення прав

⁸¹ Куц В. М. Звільнення від кримінальної відповідальності: деякі аспекти правової природи та порядку застосування // Вісник Академії прокуратури України. – 2006. – № 2. – С. 25–30. – С. 29.

і свобод людини і громадянина, їх поновлення та притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності;

– додержання законності при реєстрації, вирішенні заяв і повідомлень про вчинені злочини або ті, що готуються, забезпечення достовірності показників щодо стану злочинності, слідства і дізнання;

– забезпечення безумовного додержання вимог закону про повне, всебічне й об'єктивне дослідження всіх обставин справи; своєчасне скасування незаконних і необґрунтованих рішень у кримінальних справах.

Наведені критерії оцінки ефективності прокурорського нагляду свідчать про те, що ефективність протидії торгівлі людьми прямо залежить від якості здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів у діяльності органів, які проводять дізнання та досудове слідство. Тому роль прокурора у протидії торгівлі людьми шляхом здійснення нагляду за додержанням законів у діяльності органів, які проводять дізнання та досудове слідство, є надзвичайно важливою.

Проблемні питання підтримання державного обвинувачення у справах про торгівлю людьми в суді

Робота органів дізнання, досудового слідства, прокурора з виявлення, розкриття та розслідування торгівлі людьми завершується судовим розглядом кримінальних справ (за виключенням випадків з'ясування обставин, що виключають провадження у справі, передбачених ст. 6 КПК України). Саме в суді дається правова оцінка напрацьованим матеріалам, внаслідок якої судами приймаються відповідні рішення. Важливу роль у постановці судом справедливого законного рішення відіграє прокурор – державний обвинувач, який шляхом дослідження зібраних у кримінальній справі доказів повинен надати суду аргументовані пропозиції щодо застосування кримінального закону. Додержуючись принципу незалежності суддів і підкорення їх тільки закону, прокурор, який бере участь у розгляді справ у судах, сприяє виконанню вимог закону про всебічний, повний і об'єктивний розгляд справ та винесенню судових рішень, що ґрунтуються на законі (ст. 43 Закону України «Про прокуратуру»).

У справах, пов'язаних з обвинуваченням у вчиненні злочину, передбаченого ст. 149 КК України, участь прокурора у судовому

розгляді є обов'язковою. Про це йдеться у п. 1 наказу Генерального прокурора України № 5 гн від 19 вересня 2005 року «Про організацію участі прокурорів у судовому розгляді кримінальних справ та підтримання державного обвинувачення», який робить виключення щодо обов'язковості участі прокурора у судовому розгляді лише для кримінальних справ приватного обвинувачення.

Пунктом 1.3 цього наказу визначено, що вивчення кримінальних справ повинно доручатись державним обвинувачам перед затвердженням обвинувального висновку. Ця умова є надзвичайно важливою для підтримання державного обвинувачення у кримінальних справах з торгівлі людьми, оскільки вони є складними, багатоепізодними, з великою кількістю матеріалів. З огляду на це, для підтримання державного обвинувачення у таких кримінальних справах повинні призначатись найбільш досвідчені державні обвинувачі з урахуванням їх кваліфікації, досвіду роботи, характеру, обсягу та складності справи.

У випадках кваліфікації дій підсудних за ч. 3 ст. 149 КК України, за ознакою вчинення злочину організованою групою, обов'язок щодо підтримання державного обвинувачення у таких справах покладено на відділи нагляду за додержанням законів спеціальними підрозділами та іншими установами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю, прокуратур обласного рівня або на інших прокурорів за вказівкою керівників цих прокуратур, відповідно до п. 3.3 наказу Генерального прокурора України № 5 гн від 19 вересня 2005 року.

Кримінальні справи, порушені за ознаками статті 149 хоча і не часто, але все ж таки повертаються на додаткове розслідування. У разі повернення справи на додаткове розслідування чи її закриття прокурор відповідно до п. 5.2 наказу Генерального прокурора України № 5 гн від 19 вересня 2005 року протягом строку на оскарження судових рішень повинен ознайомитися з постановою (ухвалою) суду і за наявності підстав подавати апеляцію, а якщо справа розглядалася у першій інстанції апеляційним судом – касаційне подання.

Прокурор зобов'язаний брати активну участь у дослідженні доказів судом, об'єктивно і неупереджено оцінювати їх. клопотати про виклик до суду додаткових свідків або долучення додаткових доказів, про надання судових доручень, контролювати хід їх виконання. При виконанні своїх процесуальних функцій реагувати

на будь-які порушення закону, що обмежують права учасників процесу, шляхом подання до суду мотивованих клопотань і заперечень та висловлення ґрунтовних міркувань з питань, які виникають при розгляді справ.

Відповідно до п. 5.4 наказу при визначенні позиції щодо покарання прокурор повинен суворо додержуватися вимог закону про його відповідність і справедливість з урахуванням характеру та ступеня суспільної небезпеки злочину, особи винного, обставин, які пом'якшують та обтяжують покарання, а також особи і поведінки потерпілого, в усіх передбачених законом випадках ставити питання перед судом про призначення додаткового покарання, відшкодування завданих злочином матеріальних збитків та компенсації моральної шкоди.

Для кримінальних справ по звинуваченню в торгівлі людьми характерним є призначення судами надзвичайно м'яких покарань. Суди при призначенні покарання, застосовуючи статтю 69 КК України, часто призначають покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті 149 КК України. Аналіз вироків за ст. 149 КК України свідчить про те, що майже в половині з них судами було застосовано статтю 69 КК України. Однак поблажливе ставлення до осіб, визнаних винними у торгівлі людьми, на цьому, як правило, не закінчується. Призначивши мінімальне або більш м'яке, ніж передбачено санкцією статті 149 КК України, покарання, суди застосовують передбачене статтею 75 КК України звільнення від відбування покарання з випробуванням. Отже, переважна більшість злочинців реально не відбуває призначене їм покарання та має можливість продовжувати займатись злочинною діяльністю. Така ситуація свідчить про необхідність державних обвинувачів більш ґрунтовно готуватись до розгляду справи в суді, детально обґрунтовувати суспільну небезпечність вчиненого, наполягати на призначенні більш суворої міри покарання, на застосуванні до винної особи такого, передбаченого санкціями частин 2 та 3 ст. 149 КК України додаткового факультативного виду покарання, як конфіскація майна. В разі необхідності, прокурор, на підставі статей 348, 367 КПК України повинен подавати апеляцію з приводу невідповідності призначеного покарання тяжкості злочину та особи засудженого. Згідно з п. 8.1 наказу Генерального прокурора України № 5 гн від 19 вересня 2005 року нереагування прокурора та державного обвинувача на явно незаконні судові рішення можна

розцінювати як неналежне виконання ними службових обов'язків, що тягне за собою дисциплінарну відповідальність.

Слід мати на увазі, що при звільненні осіб від відбування покарання з випробуванням суд не може застосувати додаткове покарання у вигляді конфіскації майна. Про це, зокрема, йдеться у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 № 7 та Листі Верховного Суду України від 30.01.2007 № 9-12. На цьому ж наголошується і в Узагальненні стану виконання вимог Генеральної прокуратури України щодо контролю за законністю та обґрунтованістю вироків суду при застосуванні вимог ст. 75 КК України.

Для забезпечення безпеки свідка чи потерпілого відповідно до положень статті 16 Закону України «Про забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства» прокурор подає клопотання, на підставі якого суд виносить мотивовану ухвалу про проведення допиту цих осіб за відсутності підсудного. Після повернення підсудного до залу судового засідання суд зобов'язаний ознайомити його з показаннями, які було дано за час його відсутності, і надати йому можливість дати пояснення з приводу цих показань. У виняткових випадках суд може звільняти потерпілих і свідків, щодо яких здійснюються заходи безпеки, від обов'язку з'являтися у судові засідання за наявності письмового підтвердження показань, даних ними раніше на досудовому слідстві.

Розділ 7

Роль прокуратури України у здійсненні міжнародного співробітництва з протидії торгівлі людьми

Експерти відзначають, що співробітництво правоохоронних органів та обмін інформацією в процесі розслідування передбачають тісну взаємодію, для якої необхідно⁸²:

- розширювати та у випадках, коли це можливо, створювати канали зв'язку між країнами-учасницями розслідування;
- співробітничати у розслідуванні всіх злочинів у сфері торгівлі людьми та використанні рабської праці;
- надавати, в разі необхідності, докази по справі;
- обмінюватись інформацією про конкретні засоби та методи, що використовуються організованими злочинними групами, зокрема щодо маршрутів та перевезень, використання вигаданих імен, змінених та підроблених документів чи інших засобів приховування злочинної діяльності.

Правовою підставою для міжнародного співробітництва у галузі правової допомоги у кримінальних справах є міжнародні договори та закони України, на яких базуються і відомчі нормативні акти, зокрема, Інструкція про порядок підготовки, передачі та виконання органами прокуратури України звернень про правову допомогу у кримінальних справах, затверджена наказом Генерального прокурора України № 8 гн від 26 грудня 2005 р.

У внутрішньому законодавстві України питання міжнародного співробітництва в розслідуванні кримінальних справ регулюються:

- 1) Конституцією України (у ч. 2 ст. 25 йдеться про те, що громадянин України не може бути вигнаний за межі України або

⁸² Журавлев С. Ю., Пигаев А. М. Торговля людьми: механизм преступной деятельности, методика расследования: Научно-практическое пособие. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 216 с. – С. 19.

виданий іншій державі, а у ч. 3 ст. 25 закріплено, що Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами);

2) Кримінальним кодексом України (статті 7–10 регламентують питання чинності закону про кримінальну відповідальність щодо вчинених за межами України злочинів, правові наслідки засудження особи за межами України та питання видачі особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину, та особи, яка засуджена за вчинення злочину);

3) Кримінально-процесуальним кодексом (статтею 31 передбачено, що порядок зносин судів, прокурорів, слідчих і органів дізнання з відповідними установами іноземних держав, а також порядок виконання взаємних доручень визнається законодавством України і міжнародними договорами України);

4) Законом України «Про міжнародні договори України» (статтею 19 передбачено, що чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору);

5) Законом України «Про ратифікацію Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків 1970 року» (Конвенцію ратифіковано із заявами і застереженнями);

6) Законом України «Про ратифікацію Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 року, Додаткового протоколу 1975 року та Другого додаткового протоколу 1978 року до Конвенції»;

7) Законом України «Про ратифікацію Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 року».

Правовою підставою для отримання від іншої країни правової допомоги, потреба у якій виникає в процесі розслідування кримінальних справ з торгівлі людьми, є чинні для України міжнародні договори про правову допомогу в кримінальних справах (33 міжнародних договори, з яких 9 багатосторонніх конвенцій та 24 двосторонніх угоди з майже 60 країнами)⁸³. Серед таких доку-

ментів: Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків (1970 р.), Конвенція про взаємодопомогу в кримінальних справах між державами-членами Європейського Союзу (2000 р.), Європейська конвенція про видачу правопорушників (1957 р.), Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах (1972 р.) та інші багатосторонні та двосторонні договори, учасниками яких є Україна.

Основними документами у напрямі міжнародного співробітництва щодо протидії саме торгівлі людьми є Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює цю Конвенцію (обидва документи ратифіковані резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 р.).

Вказана Конвенція регламентує питання видачі, передачі засуджених осіб, взаємної правової допомоги, спільні розслідування, передачу кримінального провадження та інші питання міжнародного співробітництва. Відповідно до п. 3 статті 18 Конвенції взаємна правова допомога може запитуватися з будь-якою з нижчеперелічених цілей:

- одержання показань свідків або заяв від окремих осіб;
- вручення судових документів;
- проведення обшуку і здійснення виїмки або арешту;
- огляд об'єктів і ділянок місцевості;
- надання інформації, речових доказів і оцінок експертів;
- надання оригіналів або завірених копій відповідних документів і матеріалів, включаючи урядові, банківські, фінансові, корпоративні чи комерційні документи;
- виявлення або відстеження доходів від злочинів, майна, засобів вчинення злочинів або інших предметів з метою доведення;
- сприяння добровільній явці відповідних осіб до органів запитуючої держави-учасниці;
- надання будь-якого іншого виду допомоги, що не суперечить внутрішньому законодавству запитуваної держави-учасниці.

Пунктом 13 статті 18 Конвенції передбачається, що кожна

⁸³ Узагальнення стану міжнародного співробітництва органів досудового слідства України у галузі надання правової допомоги у кримінальних справах про злочини, пов'язані з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, підготовлене міжнародно-правовим управлінням Генеральної прокуратури України. – [www.gp.gov.ua/control/uk/publish/category/info?cat_id=65505].

держава-учасниця призначає центральний орган, що несе відповідальність за одержання прохань про надання взаємної правової допомоги та за їх виконання, або за їх перепроведення для виконання компетентним органам і має відповідні повноваження.

Відповідно до Закону України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють» центральними органами в Україні, на які покладаються повноваження згідно з пунктом 13 статті 18 Конвенції, є Міністерство юстиції України (щодо судових рішень) і Генеральна прокуратура України (щодо процесуальних дій під час розслідування кримінальних справ).

Відповідно до п. 4 Інструкції про порядок підготовки, передачі та виконання органами прокуратури України звернень про правову допомогу у кримінальних справах, затвердженої наказом Генерального прокурора України № 8 гн від 26 грудня 2005 р., звернення про правову допомогу, за винятком випадків, коли міжнародними договорами України передбачається можливість їх направлення (отримання) безпосередньо прокуратурою області (прирівняною до неї прокуратурою), надсилаються за кордон (отримуються з-за кордону) через Генеральну прокуратуру України.

За відсутності міжнародного договору з відповідною державою звернення надсилається Генеральною прокуратурою України до Міністерства закордонних справ України для подальшого направлення його дипломатичними каналами.

Відповідно до пункту 2.3 Інструкції, звернення повинно містити:

- назву органу, що розслідує справу;
- посилання на чинну угоду про надання правової допомоги (за відсутності договірних відносин обґрунтувати необхідність надання допомоги на засадах взаємності);
- опис подій, які є предметом розслідування, їх юридична кваліфікація з викладенням відповідних статей Кримінального кодексу України;
- прізвище, ім'я, по батькові та процесуальне становище осіб, яких стосується звернення, відомості про їх місцеперебування.

У випадках, коли це передбачено відповідним договором або на вимогу компетентного органу держави, який надаватиме допомогу, звернення може містити й інші дані.

Так, відповідно до п. 15 статті 18 Конвенції Організації Об'єдна-

них Націй проти транснаціональної організованої злочинності у проханні про надання взаємної правової допомоги зазначаються:

- найменування органа, що звертається з проханням;
- суть питання і характер розслідування, кримінального переслідування або судового розгляду, до яких відноситься прохання, а також найменування і функції органа, що здійснює це розслідування, кримінальне переслідування або судовий розгляд;
- короткий виклад відповідних фактів, за винятком того, що стосується прохань щодо вручення судових документів;
- опис запитуваної допомоги і докладна інформація про будь-яку конкретну процедуру, дотримання якої хотіла б забезпечити запитуюча держава-учасниця;
- по можливості, дані про особу, місцезнаходження і громадянство відповідної особи;
- мета запитуваних доказів, інформації або заходів.

Безпосередній розгляд та вирішення запитів про екстрадицію осіб; запитів про проведення процесуальних дій у кримінальних справах; клопотань про перейняття кримінального переслідування; запитів про надання правової допомоги у кримінальних справах, що надходять від компетентних установ тих держав, з якими Україна не має чинних міжнародних угод, або запитів, які адресовані установам зазначених держав органами досудового слідства України, наказом Генерального прокурора України № 8 гн від 26 грудня 2005 р. покладено на міжнародно-правове управління Генеральної прокуратури України.

Виключенням є випадки, коли міжнародними договорами України передбачається можливість вирішення таких звернень або передачі кримінальних справ та відповідних матеріалів безпосередньо прокурорами обласного та районного рівнів.

Так, лише протягом 2005 року українськими правоохоронними органами через Генеральну прокуратуру України до уповноважених установ іноземних держав було надіслано 24 клопотання про надання правової допомоги у кримінальних справах, порушених за ознаками злочину, передбаченого ст. 149 КК України. Серед них 19 – про виконання процесуальних дій (до Туреччини – 6, Чехії – 3, Німеччини – 2, Литви – 2, до Македонії, Словенії, Угорщини, Польщі, Ізраїлю та Китаю – по одному); 3 – щодо передачі кримінального переслідування (до Росії – 2, до Іспанії – 1); 4 – щодо видачі правопорушників для притягнення до кримінальної відповідальності (до

Росії – 2, до Чехії – 1, до Об'єднаних Арабських Еміратів – 1). В той же час, протягом 2005 року до України надійшло 17 клопотань іноземних правоохоронних органів про надання правової допомоги у кримінальних справах, порушених за ознаками злочину, передбаченого ст. 149 КК України. Зокрема, 14 – про виконання процесуальних дій (з Туреччини – 2, Польщі – 2, США – 1, Німеччини – 4, Чехії – 2, Молдови – 3); 1 – про передачу кримінального переслідування (Польща); 2 – щодо видачі правопорушників для притягнення до кримінальної відповідальності або транзитне їх перевезення по території України (Молдова)⁸⁴.

І хоча певні проблеми у співробітництві з іншими країнами поки що існують, є багато позитивних прикладів такого співробітництва. Так, наприклад, було задоволене клопотання Генеральної прокуратури України, щодо видачі К. для притягнення до кримінальної відповідальності за торгівлю людьми. На підставі рішення Столичного суду м. Будапешта щодо К. (була засуджена Будапештським судом II та III районів за абз. (1) та (2) параграфу 207 КК Угорщини по 11 епізодах звітництва) про наявність підстав для проведення її екстрадиції К. було видано Україні для притягнення до відповідальності за епізодами, розслідування яких велось в Україні і які не розглядались Будапештським судом⁸⁵.

⁸⁴ Процишин В.М. Міжнародне співробітництво: українська практика // Тренінг для тренерів – працівників прокуратури з протидії торгівлі людьми. – Київ. – 18–22 вересня 2006 р.

⁸⁵ Архів Голосіївського районного суду м. Київ за 2006 р., справа № 1-345/2006.

Висновки

Торгівля людьми є багатограним складним явищем, котре не може претендувати на роль нового для суспільства феномену, оскільки має вікову історію. Суспільство протягом свого розвитку змінювало ставлення до торгівлі людьми від досить ліберального до вкрай негативного. Давні джерела зафіксували жорстку боротьбу з цим явищем та формування традицій визнання його злочином у слов'янських народів. Отже, визнання торгівлі людьми злочином має досить серйозне історичне підґрунтя.

Міжнародне законодавство неоднозначно розуміє зміст цього явища. Під торгівлею розуміють: 1) работоргівлю; 2) продаж, що призводить до застосування відносно людини інститутів та звичаїв, тотожних з рабством, таких як боргова кабала, сімейне рабство тощо; 3) вивезення та продаж жінки за кордоном або у своїй країні для використання у проституції чи у порнобізнесі; 4) продаж дитини для незаконного усиновлення; 5) використання ембріону чи плоду людини з корисною метою (фактично продаж ембріону чи плоду); 6) продаж людини з метою незаконного вилучення її органів.

Разом з тим, підписання міжнародних угод та, зокрема, Протоколу про попередження та запобігання торгівлі людьми, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, а також Конвенції Ради Європи про протидію торгівлі людьми стимулює країни до закріплення у національних законодавствах єдиного уніфікованого визначення торгівлі людьми.

Нормативна база на сьогодні не забезпечує належного рівня комплексної протидії торгівлі людьми. Недостатньо врегульованими залишаються питання здійснення профілактики торгівлі людьми, захисту жертв торгівлі людьми, а також питання взаємодії і співробітництва правоохоронних та інших державних органів України між собою та із закордонними органами, що здійснюють протидію торгівлі людьми. На вирішення цих проблем спрямована Державна програма протидії торгівлі людьми на період до 2010

року, затверджена постановою КМУ № 410 від 7 березня 2007 р. В той же час очевидно, що без прийняття комплексного закону, спрямованого на протидію торгівлі людьми, корінного поліпшення ситуації в означених напрямках не відбудеться.

Об'єктом торгівлі людьми є громадська моральність, тому місце складу злочину торгівлі людьми в структурі Особливої частини КК України визначено не правильно. Цю обставину слід враховувати прокурору-обвинувачу під час обґрунтування характеру і ступеня суспільної небезпечності торгівлі людьми в обвинувальній промові.

Об'єктивна сторона цього складу злочину розкривається в трьох його формах: 1) торгівля людьми; 2) здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина; 3) вербування, переміщення, переховування, передача чи одержання людини.

Обов'язковою ознакою вербування, переміщення, переховування, передачі або одержання людини, відповідно до логіко-граматичного тлумачення тексту статті, є вчинення зазначених дій за допомогою одного з таких альтернативних способів: із використанням обману, шантажу чи уразливого стану, а у кваліфікованих складах, крім того, із застосуванням чи погрозою застосування насильства, використанням службового становища. Логіко-граматичне тлумачення тексту ст. 149 КК призводить до висновку, що для вчинення передбаченого нею злочину у перших двох формах названі вище способи не є обов'язковими.

Суб'єктивна сторона торгівлі людьми характеризується виною у формі прямого умислу. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони торгівлі людьми є мета вчинення цього злочину – експлуатація.

Суб'єктом аналізованого злочину є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку на момент його вчинення, причому відповідно до нової редакції статті як та, котра передає людину, так і та, що її одержує, вербує, переміщує, переховує.

В цілому, нова редакція статті 149 КК України є свідченням того, що Україною було дотримано міжнародні зобов'язання щодо криміналізації торгівлі людьми, а вітчизняне законодавство стало ближче до європейського. І хоча ця редакція дещо порушує традиційні для нашого законодавства правила формулювання норм Особливої частини Кримінального кодексу, вона є більш досконалою та життєздатною, ніж попередня.

Особливості розкриття та розслідування торгівлі людьми прямо пов'язані з механізмом вчинення злочину на його різних етапах.

Основними етапами вчинення торгівлі людьми є: 1) встановлення контролю над особою (вербування, викрадення або незаконне позбавлення волі людини); 2) переміщення особи; 3) передача (одержання) особи; 3) експлуатація особи.

Основним джерелом отримання інформації до порушення кримінальної справи є дані, наведені заявником, а для формування доказової бази по справі - показання потерпілих та свідків. Не менш важливе значення для формування доказової бази має застосування технічних засобів для негласного отримання інформації під час вербування та організації переміщення осіб за кордон.

Доказами у кримінальних справах даної категорії в основному виступають: показання потерпілих, показання свідків; протоколи очних ставок між потерпілими та обвинуваченим чи свідками та обвинуваченим; протоколи пред'явлення особи для впізнання; протоколи огляду закордонних паспортів; протоколи огляду речових доказів, вилучених під час проведення обшуку чи виїмки; протоколи проведення оперативно-технічних заходів та аудіо-записи телефонних розмов; квитки на різні види транспорту та списки пасажирів; обліки прикордонних постів; роздруківки телефонних дзвінків обвинувачених; списки туристів або пасажирів; квитанції на одержання грошового переказу за системою «Western Union»; результати експертиз (судово-медична, судово-психіатрична, почеркознавча тощо); речові докази.

Здійснюючи нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство, прокурори особливу увагу повинні приділяти питанням, пов'язаним із забезпеченням безпеки потерпілих від торгівлі людьми, обранням запобіжного заходу для підозрюваного чи обвинуваченого, впливу результатів кваліфікації на подальший хід розслідування.

Ключовими моментами підтримання прокурором обвинувачення в суді при розгляді справ цієї категорії є питання забезпечення безпеки потерпілих від торгівлі людьми, а також питання правильної кваліфікації та обґрунтування міри покарання, подання апеляцій у зв'язку із неправильною кваліфікацією вчиненого або м'якістю вироку.

Відповідно до Закону України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють» центральними

органами в Україні, на які покладаються повноваження згідно з пунктом 13 статті 18 Конвенції, є Міністерство юстиції України (щодо судових рішень) і Генеральна прокуратура України (щодо процесуальних дій під час розслідування кримінальних справ).

Порядок підготовки, передачі та виконання органами прокуратури України звернень про правову допомогу у кримінальних справах визначається відомчою Інструкцією, затвердженою наказом Генерального прокурора України № 8 гн від 26 грудня 2005 р.

Безпосередній розгляд та вирішення запитів про екстрадицію осіб; запитів про проведення процесуальних дій у кримінальних справах; клопотань про перейняття кримінального переслідування; запитів про надання правової допомоги у кримінальних справах, що надходять від компетентних установ тих держав, з якими Україна не має чинних міжнародних угод, або запитів, які адресовані установам зазначених держав органами досудового слідства України, наказом Генерального прокурора України № 8 гн від 26 грудня 2005 р. покладено на міжнародно-правове управління Генеральної прокуратури України.

Список використаної літератури

1. Андрейс Вилкс. Торговля людьми и их органами: криминологические, политические и социальные аспекты проблемы. Взгляд на криминальные реалии XXI века. – Рига, 2005. – 114 с.
2. Архів Бердянського міськрайонного суду Запорізької області за 2006 р., справа № 1-61/2006.
3. Архів Голосіївського районного суду м. Київ за 2006 р., справа № 1-345/2006.
4. Архів Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу за 2006 р., справа № 1-106/2006.
5. Архів Залізничного районного суду м. Сімферополя Автономної Республіки Крим за 2001 р., справа № 1-330.
6. Архів Івано-Франківського міського суду за 2004 р., справа № 1-669/04.
7. Архів Івано-Франківського міського суду за 2006 р., справа № 250836.
8. Архів Карлівського районного суду Полтавської області за 2006 р., справа № 1-16/2006.
9. Архів Київського місцевого суду м. Харкова за 2002 р., справа № 1-1003/4.
10. Архів Ленінського місцевого суду м. Харкова за 2001 р., справа № 1-76/02.
11. Архів Лисичанського міського суду Луганської області за 2002 р.
12. Архів Маліновського районного суду м. Одеса за 2006 р., справа № 1-825/06.
13. Архів Маліновського районного суду м. Одеса за 2006 р., справа № 1-830/06.
14. Архів Миргородського міськрайонного суду Полтавської області за 2006 р., справа № 1-26/2006.
15. Архів Московського місцевого суду м. Харкова за 2001 р., справа № 1-503.

16. Архів Центрально-городського районного суду м. Горловки Донецької області за 2006 р., справа № 1-136/06.
17. Ахтирська Н. М. Торгівля людьми в Україні. – К.: Академія суддів України. – 82 с.
18. Баулін Ю.В. Юридическая природа причинения вреда с согласия «потерпевшего» // Проблемы пенитенциарной теории и практики: Щомісячний бюлетень / За заг. ред. д-ра юрид. наук, професора А. А. Музики. – К.: КЮІ КНУВС, 2005. – 688 с.
19. Библия: Ветхий Завет (От Бытия до Книги Премудрости Иисуса, сына Сирахова). – М.: Духовное просвещение, 1990. – С. 49.
20. Борисов В. І., Козак В. А. Коментар до статті 149 Кримінального кодексу України // Кримінальне право України. – 2006. – № 2. – С. 20.
21. Боротьба з торгівлею людьми – робота для окремої структури // Іменем Закону. – 2005. – № 12 (5451). – С. 4.
22. Варенко В. І. Про деякі проблеми організації практичної боротьби з торгівлею жінками // Вісник Університету внутрішніх справ. – 1999. – Спеціальний випуск. – С. 41–44.
23. Глонти Георгий. Торговля людьми с целью сексуальной эксплуатации: Реалии и перспективы (криминологический анализ проституции, порнобизнеса и трафикинга). – Монография. – Тбилиси, 2004. – 140 с. – [www.traccc.cdn.ge].
24. Глушков В. О., Скулиш Є. Д. Застосування кримінально-правової норми - торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2006. – № 13.
25. Гогель С. Юридическая сторона вопроса о торговле белыми женщинами в целях разврата // Вестник права. – 1899. – № 5. – С. 108–119.
26. Дейл Ван Дайк. Торгівля жінками у посткомуністичних країнах // Торгівля жінками у посткомуністичних країнах Центральної та Східної Європи: Збірник статей. – К.; Харків, 2000. – С. 64–69.
27. Денисов С. Ф., Сердюк П. П. Вдосконалення законодавства щодо відповідальності за торгівлю жінками // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2000. – Вип. 2. – С. 48–55.
28. Денисова Т. А. Жінка: рабиня чи сексуальна забава? (соціальний та криминологічний аспекти) // Вісник Університету внутрішніх справ. – 1999. – Спеціальний випуск. – С. 114–118.

29. Денисова Т. А. Торговля женщинами и детьми с целью их сексуальной эксплуатации: исследования в Украине // Злочини проти особистої волі людини: Збірник матеріалів науково-практичного семінару (Харків, 19–20 вересня 2000 р.) / Під ред. В. В. Сташиса. – Харків: Книжкове видавництво «Лествиця Марії», 2002. – С. 179–184.
30. Дерюжинский В. Ф. Международная борьба с торговлей женщинами // Журнал министерства юстиции. – 1902. – № 8. – С. 174–209.
31. Джанет Альберт. Опыт США в борьбе с торговлей детьми с целью сексуальной эксплуатации и использования в порнобизнесе // Злочини проти особистої волі людини: Збірник матеріалів науково-практичного семінару (Харків, 19–20 вересня 2000 р.) / Під ред. В. В. Сташиса. – Харків: Книжкове видавництво «Лествиця Марії», 2002. – С. 19–22.
32. Діяльність органів внутрішніх справ по запобіганню торгівлі людьми: Навч. посібник / За ред. О. М. Бандурки. – Харків: Вид-во НУВС, 2001. – 244 с.
33. Діяльність органів внутрішніх справ з протидії торгівлі людьми: Навч. посібник / За ред. акад. О.М. Бандурки. – Х.: ТОВ «Прометей-Прес», 2004. – 268 с.
34. Дмитриев О. Уголовно-правовая характеристика торговли несовершеннолетними // Уголовное право. – 2002. – № 3. – С. 14–16.
35. Еліза Цакірі. Доповідь // Матеріали міжнародного семінару «Пошук шляхів вирішення проблеми запобіганню торгівлі жінками в Україні та формування Комплексної програми дій» (Київ, 13–14 травня 1998 р.). – К., 1998. – С. 15–17.
36. Ерохина Л. Д., Буряк М. Ю. Торговля женщинами в целях сексуальной эксплуатации. Теория и практика борьбы: Учебное пособие. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 2001. – 196 с.
37. Журавлев С. Ю., Пигаев А. М. Торговля людьми: механизм преступной деятельности, методика расследования: Научно-практическое пособие. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 216 с.
38. Запобіганню торгівлі жінками: Посібник для вчителів навчальних закладів системи загальної середньої освіти. – Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 184 с.
39. Зінченко І. О., Самощенко І. В. Про поняття шантажу в кримінальному праві // Кримінальне право України. – № 9. – 2006. – С. 3–8.

40. Іващенко В. О. Деякі аспекти боротьби з насильством щодо жінок // Дотримання прав жінок та завдання правоохоронних органів України: Зб. наук. ст. – К.: Харків, 1999. – С. 92–100.
41. Іващенко В. О. Торгівля жінками та дітьми (кримінологічні та кримінально-правові аспекти боротьби). Монографія: – К.: Атіка, 2004. – 112 с.
42. Іващенко В. О. Кримінологічні та кримінально-правові аспекти боротьби з торгівлею жінками та дітьми: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2000. – 19 с.
43. Кармазин Ю. А. Українське законодавство щодо боротьби з торгівлею жінками та шляхи його вдосконалення // Вісник Університету внутрішніх справ. – 1999. – Спеціальний випуск. – С. 4–6.
44. Козак В. А. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми (аналіз складу злочину): Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Х., 2003. – 196 с.
45. Козак В. А. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми: чи рухаємось у вірному напрямку? // Кримінальне право України. – № 1. – 2006. – С. 58.
46. Кримінальне право України. Особлива частина: Підруч. для студентів юрид. вузів і фак. / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, С. Я. Лихова та ін. / За ред. П. С. Матишевського та ін. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – С. 313.
47. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. За заг. Ред. В. Т. Малайренка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Видання друге, перероблене та доповнене. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2004. – С. 1129.
48. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений. – 2-е изд., перераб. и дополн. – М.: Юрист, 1999. – 304 с.
49. Куц В. М., Лизогуб Б. В., Орлеан А. М. Закон України «Про заходи протидії торгівлі людьми»: Теоретична модель. Проект // Співробітництво держави та громадськості з питань протидії торгівлі людьми: Зб. наук. пр. – Київ-Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – С. 197–280.
50. Куц В. М. Гармонізація європейського законодавства про відповідальність за торгівлю людьми // Вісник Університету внутрішніх справ. – 2000. – Вип. 11. – С. 22–23.
51. Куц В. М. Звільнення від кримінальної відповідальності: деякі аспекти правової природи та порядку застосування // Вісник Академії прокуратури України. – 2006. – № 2. – С. 25–30.

52. Левченко К. Інформаційна кампанія в засобах масової інформації по запобіганню торгівлі жінками та дівчатами в Україні // Матеріали міжнародного семінару «Пошук шляхів вирішення проблеми запобіганню торгівлі жінками в Україні та формування Комплексної програми дій» (Київ, 13–14 травня 1998 р.). – К., 1998. – С. 88–92.
53. Левченко К. Б. Визначення статусу «особа, потерпіла від торгівлі людьми» // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2001. – Вип. 14. – С. 41–45.
54. Левченко К. Б. Торгівля жінками – порушення прав людини // Вісник Університету внутрішніх справ. – 1999. – Спеціальний випуск. – С. 7–13.
55. Лизогуб Б. В. Про посилення протидії злочинним об'єднанням у сфері торгівлі людьми // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2001. – Вип. 16. – С. 76–82.
56. Лизогуб Я. Г. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо передачі людини: Монографія. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2003. – 204 с.
57. Лизогуб Я. Г., Сценко С. С. Протидія торгівлі людьми: аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства: Навчальний посібник / Наук. ред. д-р юрид. наук, проф. С. С. Сценко. – К.: Атіка, 2005. – 240 с.
58. Максюта М. М. Вдосконалення діяльності правоохоронних органів щодо запобіганню торгівлі людьми // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2001. – Вип. 14. – С. 45–48.
59. Методичні рекомендації щодо виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми та особливості підтримання державного обвинувачення по кримінальних справах вказаної категорії у суді. Прокуратура Івано-Франківської області. – Івано-Франківськ. – 2006. – 19 с.
60. Мизулина Е. Б. Торговля людьми и рабство в России: международно-правовой аспект. – М.: Юрист, 2006. – 591 с.
61. Михайленко О. Р. Прокуратура України: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 296 с.
62. Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації. – К.: Атіка, 1999. – 464 с.
63. Наден О. В. Торгівля жінками як кримінально-правова та соціальна проблема сучасності: Монографія. – К.: Атіка, 2004. – 288 с.
64. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу

України. – 3-тє вид., переробл. та доповн. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2005.

65. Орлеан А. М. Деякі кримінологічні та кримінально-правові аспекти протистояння торгівлі жінками // Дотримання прав жінок та завдання правоохоронних органів України: Збірник наукових статей. – Харків-Київ: Університет внутрішніх справ, 1999. – С. 108–114.

66. Орлеан А. М. Кримінально-правова характеристика торгівлі жінками: Магістерська робота: 12.00.08 / Університет внутрішніх справ. – Харків, 2000. – 108 с.

67. Орлеан А. М. Правові та кримінологічні аспекти протидії торгівлі жінками // Вісник Університету внутрішніх справ. – 2000. – Вип. 12-1. – С. 31–35.

68. Орлеан А. М. Об'єкт незаконної торгівлі людьми та місце цього злочину в структурі Особливої частини Кримінального кодексу України // Вісник Університету внутрішніх справ. – 2001. – Спецвипуск. – С. 110–114.

69. Орлеан А. М. Порівняльний аналіз правових норм різних країн про кримінальну відповідальність за торгівлю людьми // Вісник Університету внутрішніх справ. – 2001. – Вип. 16. – С. 89–92.

70. Орлеан А. М. Причини та умови існування торгівлі людьми в Україні та боротьба з цим явищем // Становлення правової держави в Україні: проблеми та шляхи вдосконалення правового регулювання: Колективна монографія / В. В. Жук, Е. Ю. Ільченко, В. В. Снегирьов та ін. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2001. – С. 114–118.

71. Орлеан А. М. Протидія торгівлі людьми: сучасний стан проблеми // Злочини проти особистої волі людини: Збірник матеріалів науково-практичного семінару (Харків, 19–20 вересня 2000 р.) / Під ред. В.В. Сташиса. – Харків: Книжкове видавництво «Лествиця Марії», 2002. – С. 124–129.

72. Орлеан А. М. Торговля жінками: суспільна небезпечність та заходи протидії // Вісник Університету внутрішніх справ. – 2000. – Спецвипуск. – С. 23–25.

73. Орлеан А. М. Кримінально-правова характеристика торгівлі людьми. – Харків: СІМ, 2005. – 180 с.

74. Орлеан А. М. Нова редакція статті, що передбачає кримінальну відповідальність за торгівлю людьми: аналіз складу злочину // Юридичний журнал. – 2006. – № 4 (46). – С. 38–41.

75. Орлеан А. М., Стрекалов Є. Ф. Теоретичні та практичні

аспекти застосування ст. 149 КК України // Вісник Верховного Суду України. – № 9. – 2006. – С. 30–35.

76. Панов Н. И. Уголовная ответственность за причинение имущественного ущерба путём обмана или злоупотребления доверием. – Х.: Вища школа, 1977. – С. 32.

77. Пол Холмс. Найкращі зразки міжнародної практики боротьби з торгівлею людьми: Методичні рекомендації для співробітників правоохоронних органів України з питань виявлення, розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми. – Міжнародна організація з міграції (МОМ). – Київ, 2003. – 210 с.

78. Прокурорський нагляд в Україні: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навч. закладів / І. Є Марочкін, П. М. Каркач, Ю. М. Грошевой та ін. Х.: ТОВ «Одісей». – 2006. – 240 с.

79. Протидія організованих злочинності у сфері торгівлі людьми / За заг. ред. Борисова В. І., Гурової Н. О. – Х.: Одісей. 2005. – 288 с.

80. Противодействие торговле людьми: Учебное пособие. – Киев–Харьков: Консум, 2003. – 312 с.

81. Процишин В. М. Міжнародне співробітництво: українська практика // Тренінг для тренерів – працівників прокуратури з протидії торгівлі людьми. – Київ. – 18–22 вересня 2006 р.

82. Пясковський В. В. Методика розслідування торгівлі людьми: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2004. – 20 с.

83. Романов С.Ю. Обман как способ преступной деятельности: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Х., 1998. – 199 с.

84. Рулоф Хавеман, Маріан Війерс. Огляд законодавства про боротьбу з торгівлею людьми в Україні. – К.: Київська книжкова фабрика, 2001. – 95 с.

85. Стрекалов Є. Ф. Проблемні питання кваліфікації злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2001. – Вип. 14. – С. 48–53.

86. Суслов Р. І. Торговля жінками: погляд на проблему визначення // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. – 2000. – Вип. 3(4). – С. 74–78.

87. Тініка Бекер. Між репресіями та зміцненням позицій жінок // Матеріали міжнародного семінару «Пошук шляхів вирішення проблеми запобігання торгівлі жінками в Україні та формування Комплексної програми дій» (Київ, 13–14 травня 1998 р.). – К., 1998. – С. 21–32.

88. Торговля людьми. Социокриминологический анализ / Под общ. ред. Е. В. Тюрюконовой и Л. Д. Ерохиной. – М.: Academia, 2002. – 224 с.

89. Торговля людьми: противодействие и защита прав женщин: Сб. материалов / Под общ. ред. Левченко Е. Б. – К.: Украинский ин-т социальных исследований, 2000. – 132 с.

90. Узагальнення стану міжнародного співробітництва органів досудового слідства України у галузі надання правової допомоги у кримінальних справах про злочини, пов'язані з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, підготовлене міжнародно-правовим управлінням Генеральної прокуратури України. – [www.gp.gov.ua/control/uk/publish/category/info?cat_id=65505].

91. Ухвала Колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 19 травня 2005 року, справа № 5-2343 к05.

92. Ухвала Колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 29 січня 2004 року, справа № 5-5180.

93. Хавронюк М. Работорівля в Україні: чи здатне чинне законодавство ефективно протидіяти їй? // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1999. – № 3. – С. 23–27.

94. Юрій Онишко. Травма та потреби потерпілих. Розпізнавання наслідків травми для психічного здоров'я в контексті торгівлі людьми // Тренінг для тренерів – працівників прокуратури з протидії торгівлі людьми. – Київ.– 18–22 вересня 2006 р.

Додатки

Міжнародні та національні нормативні акти щодо запобігання торгівлі людьми

1. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятий 15 листопада 2000 року.

2. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії 2003 р.

3. Конвенція Ради Європи про протидію торгівлі людьми 2005 р.

4. Державна програма протидії торгівлі людьми на період до 2010 року.

переконані, що доповнення Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності міжнародним документом щодо попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї сприятиме попередженню таких злочинів і боротьбі з ними, погодились про таке:

I. Загальні положення

Стаття 1

Зв'язок з Конвенцією Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності

1. Цей Протокол доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Він тлумачиться разом з Конвенцією.

2. Положення Конвенції застосовуються *mutatis mutandis* до цього Протоколу, якщо в ньому не передбачене інше.

3. Злочини, визнані такими відповідно до статті 5 цього Протоколу, розглядаються як злочини, визнані такими відповідно до Конвенції.

Стаття 2

Цілі

Цілі цього Протоколу полягають у:

- a) попередженні торгівлі людьми і боротьбі з нею, приділяючи особливу увагу жінкам і дітям;
- b) захисті та допомозі жертвам такої торгівлі при повній повазі їхніх прав людини;
- c) заохоченні співробітництва між Державами-учасницями в досягненні цих цілей.

Стаття 3

Терміни

Для цілей цього Протоколу:

- a) «торгівля людьми» означає здійснювані з метою експлуатації

Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності

*Прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї
від 15 листопада 2000 року*

Преамбула

Держави-учасниці цього Протоколу, заявляючи, що для вжиття ефективних заходів щодо попередження торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і боротьбі з нею необхідний всеосяжний міжнародний підхід у країнах походження, транзиту і призначення, що включає заходи, спрямовані на попередження такої торгівлі, покарання осіб, що займаються нею, і захист потерпілих від такої торгівлі, у тому числі шляхом захисту їх міжнародно-визнаних прав людини, враховуючи ту обставину, що, незважаючи на існування цілого ряду міжнародних документів, які містять норми і передбачають практичні заходи по боротьбі з експлуатацією людей, особливо жінок і дітей, не існує універсального документа, у якому зачіпалися б всі аспекти торгівлі людьми, будучи стурбовані тим, що за відсутності такого документа особи, які є уразливими з погляду торгівлі людьми, не будуть у достатній мірі захищені, посилаючись на Резолюцію 53/111 Генеральної Асамблеї від 9 грудня 1998 року, у якій Асамблея ухвалила заснувати міжурядовий спеціальний комітет відкритого складу для розробки всеосяжної міжнародної конвенції проти транснаціональної організованої злочинності й обговорення питання про розробку, зокрема, міжнародного документа по боротьбі проти торгівлі жінками і дітьми, будучи

вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні з рабством, підневільний стан або вилучення органів;

b) згода жертви торгівлі людьми на заплановану експлуатацію, про яку йдеться в підпункті (а) цієї статті, не береться до уваги, якщо було використано будь-який із заходів впливу, зазначених у підпункті (а);

с) вербування, перевезення, передача, приховування або отримання дитини з метою експлуатації вважаються «торгівлею людьми» навіть у тому разі, якщо вони не пов'язані із застосуванням будь-якого із заходів впливу, зазначених у підпункті (а) цієї статті;

d) «дитина» означає будь-яку особу, що не досягла 18-літнього віку.

Стаття 4

Сфера застосування

Цей Протокол, якщо в ньому не зазначене інше, застосовується до попередження, розслідування і кримінального переслідування у зв'язку зі злочинами, визнаними такими відповідно до статті 5 цього Протоколу, якщо ці злочини носять транснаціональний характер і вчинені за участю організованої злочинної групи, а також до захисту жертв від таких злочинів.

Стаття 5

Криміналізація

1. Кожна Держава-учасниця вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть знадобитися для того, щоб визнати в якості кримінально караних діяння, зазначені у статті 3 цього Протоколу, коли вони вчиняються навмисно.

2. Кожна Держава-учасниця також вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть знадобитися для того, щоб визнати в якості кримінально караних такі діяння:

a) за умови дотримання основних принципів своєї правової системи – замах на вчинення будь-якого злочину, визнаного таким відповідно до пункту 1 цієї статті;

b) участь як співника у вчиненні будь-якого злочину, визнаного таким відповідно до пункту 1 цієї статті;

с) організацію інших осіб або керування ними з метою вчинення будь-якого злочину, визнаного таким відповідно до пункту 1 цієї статті.

II. Захист жертв торгівлі людьми

Стаття 6

Допомога жертвам торгівлі людьми та їхній захист

1. У відповідних випадках і у тій мірі, в якій це можливо відповідно до її внутрішнього законодавства, кожна Держава-учасниця забезпечує захист особистого життя й особи жертв торгівлі людьми, у тому числі, серед іншого, шляхом забезпечення конфіденційного характеру провадження, що стосується такої торгівлі.

2. Кожна Держава-учасниця забезпечує, щоб її внутрішня правова або адміністративна система передбачала заходи, які дозволяють, у відповідних випадках, надавати жертвам торгівлі людьми:

a) інформацію про відповідний судовий і адміністративний розгляд;

b) допомогу, що не завдає шкоди правам захисту і дозволяє викладати і розглядати їхні думки і побоювання на відповідних стадіях кримінального провадження щодо осіб, які вчинили злочини.

3. Кожна Держава-учасниця розглядає можливість реалізації заходів для забезпечення фізичної, психологічної і соціальної реабілітації жертв торгівлі людьми, у тому числі, у відповідних випадках, у співробітництві з неурядовими організаціями, іншими відповідними організаціями й іншими елементами громадянського суспільства, і, зокрема, заходів, що передбачають надання:

a) належного даху;

b) консультативної допомоги та інформації, особливо щодо їх юридичних прав, мовою, зрозумілою жертвам торгівлі людьми;

c) медичної, психологічної і матеріальної допомоги;

d) можливостей в галузі працевлаштування, освіти і професійної підготовки.

4. Кожна Держава-учасниця враховує при застосуванні положень цієї статті вік, стать і особливі потреби жертв торгівлі людьми, зокрема особливі потреби дітей, у тому числі щодо належного даху, освіти і догляду.

5. Кожна Держава-учасниця прагне забезпечувати фізичну безпеку жертв торгівлі людьми в період перебування таких жертв на її території.

6. Кожна Держава-учасниця забезпечує, щоб її внутрішня правова система передбачала заходи, які надають жертвам торгівлі людьми можливість одержання компенсації за заподіяну шкоду.

Стаття 7

Статус жертв торгівлі людьми у приймаючих державах

1. На додаток до вжиття заходів відповідно до статті 6 цього Протоколу кожна Держава-учасниця розглядає можливість вжиття законодавчих або інших відповідних заходів, що дозволяють жертвам торгівлі людьми залишатися, у відповідних випадках, на її території на тимчасовій або постійній основі.

2. При застосуванні положення, що міститься в пункті 1 цієї статті, кожна Держава-учасниця відповідним чином враховує гуманітарні міркування і проявляє співчуття.

Стаття 8

Репатріація жертв торгівлі людьми

1. Держава-учасниця, громадянином якої є жертва торгівлі людьми або в якій така особа мала право постійно проживати на момент в'їзду на територію приймаючої Держави-учасниці, сприяє поверненню цієї особи і приймає її без необґрунтованих або нерозумних затримок при належному врахуванні питань забезпечення безпеки такої особи.

2. Коли Держава-учасниця повертає жертву торгівлі людьми Державі-учасниці, громадянином якої є ця особа або в якій вона мала право постійно проживати на момент в'їзду на територію приймаючої Держави-учасниці, таке повернення здійснюється при належному врахуванні питань забезпечення безпеки цієї особи, а також характеру будь-якого провадження, пов'язаного з тією обставиною, що ця особа стала жертвою торгівлі людьми, причому таке повернення, переважно, є добровільним.

3. На прохання приймаючої Держави-учасниці, запитувана Держава-учасниця без необґрунтованих або нерозумних затримок перевіряє, чи є особа, що стала жертвою торгівлі людьми, її громадянином або чи мала вона право постійно проживати на її території на момент в'їзду на територію приймаючої Держави-учасниці.

4. З метою сприяння поверненню жертви торгівлі людьми, яка не має належних документів, Держава-учасниця, громадянином якої є ця особа або в якій вона мала право постійно проживати на момент в'їзду на територію приймаючої Держави-учасниці, погоджується видавати, на прохання приймаючої Держави-учасниці, такі документи на в'їзд/виїзд або інші дозволи, які можуть знадобитися для повернення цієї особи на її територію.

5. Ця стаття не завдає шкоди будь-якому праву, наданому жертвам торгівлі людьми в силу будь-якого положення внутрішнього законодавства приймаючої Держави-учасниці.

6. Ця стаття не завдає шкоди будь-якій застосовній двосторонній або багатосторонній угоді або домовленості, які регулюють, повністю або частково, питання повернення жертв торгівлі людьми.

III. Попередження, співробітництво та інші заходи

Стаття 9

Попередження торгівлі людьми

1. Держави-учасниці розробляють і приймають на комплексній основі політику, програми й інші заходи з метою:

a) попередження торгівлі людьми і боротьби з нею;

b) захисту жертв торгівлі людьми, особливо жінок і дітей, від ревіктимізації.

2. Держави-учасниці прагнуть вживати таких заходів, як проведення досліджень, інформаційних кампаній, у тому числі в засобах масової інформації, а також здійснення соціально-економічних ініціатив, спрямованих на попередження торгівлі людьми і боротьбу з нею.

3. Політика, програми й інші заходи, що розробляються та приймаються відповідно до цієї статті, у відповідних випадках, включають співробітництво з неурядовими організаціями, іншими відповідними організаціями й іншими елементами громадянського суспільства.

4. Держави-учасниці вживають або вдосконалюють, у тому числі шляхом двостороннього або багатостороннього співробітництва, заходи, спрямовані на пом'якшення впливу таких факторів, які обумовлюють уразливість людей, особливо жінок і дітей, з погляду торгівлі людьми, як убогість, низький рівень розвитку і відсутність рівних можливостей.

5. Держави-учасниці вживають або вдосконалюють законодавчі або інші заходи, наприклад у галузі освіти, культури або в соціальній галузі, у тому числі шляхом двостороннього і багатостороннього співробітництва, спрямовані на протидію попиту, що породжує експлуатацію людей, особливо жінок і дітей, в усіх її формах, оскільки це призводить до торгівлі людьми.

Стаття 10

Обмін інформацією і підготовка кадрів

1. Правоохоронні, міграційні або інші відповідні органи Держав-учасниць, у відповідних випадках, співробітничать між собою шляхом обміну, відповідно до їхнього внутрішнього законодавства, інформацією, що дозволяє їм визначати:

а) чи є особи, що перетинають або намагаються перетнути міжнародний кордон без документів на в'їзд/виїзд або з такими документами, що належать іншим особам, торговцями людьми або жертвами такої торгівлі;

б) види документів на в'їзд/виїзд, які використали або намагалися використати такі особи для перетинання міжнародного кордону з метою торгівлі людьми;

с) засоби і методи, які застосовуються організованими злочин-

ними групами з метою торгівлі людьми, у тому числі вербування і перевезення жертв, маршрути і зв'язки між окремими особами і групами, що займаються такою торгівлею, а також зв'язки всередині таких груп і можливі заходи для їхнього виявлення.

2. Держави-учасниці забезпечують або вдосконалюють підготовку співробітників правоохоронних, міграційних та інших відповідних органів з питань попередження торгівлі людьми. Зазначена підготовка повинна зосереджуватися на методах попередження такої торгівлі, кримінального переслідування осіб, що займаються нею, і захисту прав жертв, включаючи захист жертв від осіб, що займаються такою торгівлею. У ході підготовки слід також брати до уваги необхідність врахування прав людини, проблематики дітей і гендерної проблематики; підготовка повинна сприяти співробітництву з неурядовими організаціями, іншими відповідними організаціями й іншими елементами громадянського суспільства.

3. Держава-учасниця, що одержує інформацію, виконує будь-яке прохання Держави-учасниці, що надає інформацію, пов'язану з встановленням обмежень щодо її використання.

Стаття 11

Заходи прикордонного контролю

1. Без шкоди для міжнародних зобов'язань щодо вільного пересування людей Держави-учасниці, наскільки це можливо, встановлюють такі заходи прикордонного контролю, які можуть знадобитися для попередження і виявлення торгівлі людьми.

2. Кожна Держава-учасниця вживає законодавчих або інших належних заходів для попередження, наскільки це можливо, використання транспортних засобів, експлуатованих комерційними перевізниками, при вчиненні злочинів, визнаних такими відповідно до статті 5 цього Протоколу.

3. У відповідних випадках і без шкоди для застосовних міжнародних конвенцій такі заходи включають встановлення для комерційних перевізників, у тому числі будь-якої транспортної компанії або власника чи оператора будь-яких транспортних засобів, зобов'язання переконатися в тому, що всі пасажирки мають документи на в'їзд/виїзд, необхідні для в'їзду до приймаючої держави.

4. Кожна Держава-учасниця вживає необхідних заходів, відповідно до свого внутрішнього законодавства для того, щоб передбачити санкції за порушення зобов'язання, встановленого в пункті 3 цієї статті.

5. Кожна Держава-учасниця розглядає можливість вжиття заходів, які дозволяють, відповідно до її внутрішнього законодавства, відмовляти у в'їзді особам, причетним до вчинення злочинів, визнаних такими відповідно до цього Протоколу, або анулювати їхні візи.

6. Без шкоди для статті 27 Конвенції Держави-учасниці розглядають можливість зміцнення співробітництва між органами прикордонного контролю, у тому числі шляхом створення і підтримки прямих каналів зв'язку.

Стаття 12

Надійність документів і їхній контроль

Кожна Держава-учасниця вживає, у межах наявних можливостей, таких заходів, які можуть знадобитися для:

а) забезпечення такої якості документів, що видаються нею, на в'їзд/виїзд або посвідчень особи, що у максимальному ступені ускладнювало б їхнє неправомірне використання і підробку або протизаконну зміну, відтворення або видачу;

б) забезпечення захищеності і надійності документів на в'їзд/виїзд або посвідчень особи, виданих цією Державою-учасницею або від її імені, а також для попередження їхнього незаконного виготовлення, видачі та використання.

Стаття 13

Законність і дійсність документів

Держава-учасниця проводить, на прохання іншої Держави-учасниці, відповідно до свого внутрішнього законодавства, протягом розумного строку перевірку законності та дійсності виданих або нібито виданих від її імені документів на в'їзд/виїзд або посвідчень особи, щодо яких є підозри, що вони використовуються для торгівлі людьми.

IV. Заключні положення

Стаття 14

Виключне положення

1. Ніщо в цьому Протоколі не зачіпає прав, зобов'язань і відповідальності держав і окремих осіб відповідно до міжнародного права, включаючи міжнародне гуманітарне право і міжнародне право в галузі прав людини і, зокрема, коли це застосовно, Конвенцію 1951 року і Протокол 1967 року, що стосуються статусу біженців, і принцип невиселення, закріплений у них.

2. Заходи, передбачені цим Протоколом, тлумачаться і застосовуються таким чином, щоб це не було дискримінаційним щодо осіб на тій підставі, що вони стали жертвами торгівлі людьми. Тлумачення і застосування цих заходів здійснюються відповідно до міжнародно визнаних принципів недискримінації.

Стаття 15

Врегулювання спорів

1. Держави-учасниці прагнуть врегулювати спори щодо тлумачення або застосування цього Протоколу шляхом переговорів.

2. Будь-який спір між двома або більше Державами-учасницями щодо тлумачення або застосування цього Протоколу, який не може бути врегульований шляхом переговорів протягом розумного періоду часу, передається на прохання однієї з цих Держав-учасниць на арбітражний розгляд. Якщо протягом шести місяців із дня звертання з проханням про арбітраж ці Держави-учасниці не зможуть домовитися про його організацію, будь-яка з цих Держав-учасниць може передати спір до Міжнародного Суду, звернувшись із заявою відповідно до Статуту Суду.

3. Кожна Держава-учасниця може під час підписання, ратифікації, прийняття або затвердження цього Протоколу, або під час приєднання до нього заявити про те, що вона не вважає себе зв'язаною положеннями пункту 2 цієї статті. Інші Держави-учасниці не зв'язані положеннями пункту 2 цієї статті щодо будь-якої Держави-учасниці, яка зробила таке застереження.

4. Будь-яка Держава-учасниця, яка зробила застереження відповідно до пункту 3 цієї статті, може в будь-який час зняти це застереження шляхом направлення повідомлення Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 16

*Підписання, ратифікація, прийняття,
затвердження і приєднання*

1. Цей Протокол відкритий для підписання всіма державами з 12 по 15 грудня 2000 року в Палермо, Італія, а потім у Центральних установах Організації Об'єднаних Націй у Нью-Йорку до 12 грудня 2002 року.

2. Цей Протокол також відкритий для підписання регіональними організаціями економічної інтеграції за умови, що принаймні одна з держав-членів такої організації підписала цей Протокол відповідно до пункту 1 цієї статті.

3. Цей Протокол підлягає ратифікації, прийняттю або затвердженню. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття або затвердження здаються на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй. Регіональна організація економічної інтеграції може здати на зберігання свою ратифікаційну грамоту або документ про прийняття або затвердження, якщо принаймні одна з її держав-членів вчинила у такий же спосіб. У цій ратифікаційній грамоті або в документі про прийняття або затвердження така організація заявляє про сферу своєї компетенції щодо питань, що регулюються цим Протоколом. Така організація також повідомляє депозитарієві про будь-яку відповідну зміну сфери своєї компетенції.

4. Цей Протокол відкритий для приєднання будь-якої держави або будь-якої регіональної організації економічної інтеграції, принаймні одна з держав-членів якої є учасницею цього Протоколу. Документи про приєднання здаються на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй. Під час приєднання регіональна організація економічної інтеграції заявляє про сферу своєї компетенції щодо питань, які регулюються цим Протоколом. Така організація також повідомляє депозитарієві про будь-яку відповідну зміну сфери своєї компетенції.

Стаття 17

Набуття чинності

1. Цей Протокол набуває чинності на дев'яностий день після дати здачі на зберігання сорокової ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження або приєднання, але він не набуває чинності до набуття чинності Конвенцією. Для мети цього пункту будь-яка така грамота або документ, здані на зберігання регіональною організацією економічної інтеграції, не розглядаються в якості додаткових до грамот або документів, зданих на зберігання державами-членами такої організації.

2. Для кожної держави або регіональної організації економічної інтеграції, що ратифікують, приймають або затверджують цей Протокол, або приєднуються до нього після здачі на зберігання сорокової ратифікаційної грамоти або документа про таку дію, цей Протокол набуває чинності на тридцятий день після дати здачі на зберігання такою державою або організацією відповідної грамоти чи документа або в дату набуття цим Протоколом чинності відповідно до пункту 1 цієї статті залежно від того, що настає пізніше.

Стаття 18

Зміни та доповнення

1. Після закінчення п'яти років після набуття чинності цим Протоколом Держава-учасниця цього Протоколу може запропонувати зміни та доповнення і направити їх Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй, який потім перепроводжує запропоновані зміни та доповнення Державам-учасницям і Конференції учасників Конвенції з метою розгляду цих пропозицій і ухвалення рішення щодо них. Держави-учасниці цього Протоколу, що беруть участь у Конференції учасників, докладають усіх зусиль для досягнення консенсусу щодо кожної зміни та доповнення. Якщо всі зусилля по досягненню консенсусу були вичерпані і згоди не було досягнуто, то, як крайній захід, для прийняття змін та доповнень потрібна більшість у дві третини голосів Держав-учасниць цього Протоколу, які присутні та беруть участь у голосуванні на засіданні Конференції Учасників.

2. У питаннях, які входять до сфери їхньої компетенції, регіональні організації економічної інтеграції здійснюють своє право голосу відповідно до цієї статті, маючи число голосів, що дорівнює числу їхніх держав-членів, які є учасниками цього Протоколу. Такі організації не здійснюють своє право голосу, якщо їхні держави-члени здійснюють своє право голосу, і навпаки.

3. Зміни та доповнення, прийняті відповідно до пункту 1 цієї статті, підлягають ратифікації, прийняттю або затвердженню Державами-учасницями.

4. Зміни та доповнення, прийняті відповідно до пункту 1 цієї статті, набувають чинності щодо Держави-учасниці через дев'яносто днів після дати здачі нею на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй ратифікаційної грамоти чи документа про прийняття або затвердження таких змін та доповнень.

5. Коли зміни та доповнення набувають чинності, вони стають обов'язковими для тих Держав-учасниць, які висловили згоду бути зв'язаними ними. Інші Держави-учасниці продовжують бути зв'язаними положеннями цього Протоколу і будь-якими змінами та доповненнями, ратифікованими, прийнятими або затвердженими ними раніше.

Стаття 19

Денонсація

1. Держава-учасниця може денонсувати цей Протокол шляхом направлення письмового повідомлення Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй. Така денонсація набуває чинності після закінчення одного року з дати одержання повідомлення Генеральним секретарем.

2. Регіональна організація економічної інтеграції перестає бути учасницею цього Протоколу, коли всі її держави-члени денонсували цей Протокол.

Стаття 20

Депозитарій і мови

1. Депозитарієм цього Протоколу призначається Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй.

2. Оригінал цього Протоколу, англійський, арабський, іспанський, китайський, російський і французький тексти якого є рівно автентичними, здається на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй. На посвідчення чого повноважні представники, що підписалися нижче, належним чином уповноважені на те своїми урядами, підписали цей Протокол.

**Факультативний протокол
до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми,
дитячої проституції і дитячої порнографії**

(Факультативний протокол ратифіковано Законом
№ 716-IV від 03.04.2003, ВВР, 2003, № 29, ст. 226)

Офіційний переклад

Держави-учасниці цього Протоколу, вважаючи, що для досягнення цілей Конвенції про права дитини (995_021) та виконання її положень, особливо статей 1, 11, 21, 32, 33, 34, 35 і 36, було б доцільно надати більш широкий характер тим заходам, яких повинні вживати держави-учасниці з метою гарантованого захисту дитини від практики торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, вважаючи також, що в Конвенції про права дитини визнається право дитини на захист від економічної експлуатації і від виконання будь-якої роботи, яка може бути небезпечною для її здоров'я або є перешкодою для одержання нею освіти, або завдавати шкоди її здоров'ю і фізичному, розумовому і духовному, моральному і соціальному розвитку, будучи вкрай стурбовані значними і зростаючими масштабами міжнародного контрабандного перевезення дітей з метою торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, будучи глибоко стурбовані широко розповсюдженою практикою секс-туризму, особливо небезпечною для дітей, оскільки вона стимулює торгівлю дітьми, дитячу проституцію і дитячу порнографію, визнаючи, що особливо вразливі групи дітей, включаючи малолітніх дівчаток, більшою мірою піддаються ризику сексуальної експлуатації і що частка малолітніх дівчаток є надмірно високою серед дітей, які сексуально експлуатуються, будучи стурбовані зростаючою доступністю дитячої порнографії в Інтернеті і в рамках інших технологій, які розвиваються, і посилаючись на

Міжнародну конференцію щодо боротьби з дитячою порнографією в Інтернеті (Відень, 1999 рік), і зокрема на її рішення, яке закликає до криміналізації у всьому світі виробництва, розповсюдження, експорту, передачі, імпорту, навмисного зберігання дитячої порнографії та її реклами та, що підкреслює велике значення більш тісного співробітництва і партнерства між урядами та індустрією Інтернету, вважаючи, що ліквідації торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії сприятиме прийняття всеосяжного підходу, який враховує всі фактори, що сприяють цим явищам, включаючи недостатній розвиток, злидні, економічні диспропорції, нерівноправну соціально-економічну структуру, наявність неблагополучних сімей, низький рівень освіти, міграцію між містами та сільською місцевістю, дискримінацію за ознакою статі, безвідповідальну сексуальну поведінку дорослих, шкідливі види традиційної практики, збройні конфлікти та контрабандне перевезення дітей, вважаючи, що для скорочення споживчого попиту на торгівлю дітьми, дитячу проституцію і дитячу порнографію необхідно докласти зусиль щодо підвищення рівня інформованості суспільства, і будучи також впевненими у великому значенні зміцнення глобальних партнерських відносин між усіма учасниками, і посилення правозастосовних заходів на національному рівні, беручи до уваги положення міжнародно-правових актів у галузі захисту дітей, включаючи Гаазьку конвенцію про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення, Гаазьку конвенцію про громадсько-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, Гаазьку конвенцію про юрисдикцію, застосовне право, визнання, правозастосування і співробітництво з питань батьківської відповідальності та заходах щодо захисту дітей і Конвенцію Міжнародної організації праці № 182 про заборону та негайні заходи щодо викорінення найгірших форм дитячої праці, будучи натхненні повсюдною підтримкою Конвенції про права дитини, що свідчить про широку відданість справі заохочення та захисту прав дитини, визнаючи важливість виконання положень Програми дій щодо попередження торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії та Декларації і Плану дій, прийнятих на Всесвітньому конгресі проти сексуальної експлуатації дітей у комерційних цілях, який відбувся в 27–31 серпня 1996 році, а також інших рішень і рекомендацій з цього питання відповідних міжнародних органів, належним чином враховуючи велике значення традицій та

культурних цінностей кожного народу для захисту і гармонійного розвитку дитини, домовились про таке:

Стаття 1

Держави-учасниці забороняють торгівлю дітьми, дитячу проституцію і дитячу порнографію, як це передбачено цим Протоколом.

Стаття 2

Для цілей цього Протоколу:

а) торгівля дітьми означає будь-який акт або угоду, внаслідок яких дитина передається будь-якою особою або будь-якою групою осіб іншій особі або групі осіб за винагороду або інше відшкодування;

б) дитяча проституція означає використання дитини у діяльності сексуального характеру за винагороду або будь-яку іншу форму відшкодування;

с) дитяча порнографія означає будь-яке зображення будь-якими засобами дитини, яка здійснює реальні або змодельовані відверто сексуальні дії, або будь-яке зображення статевих органів дитини, головним чином в сексуальних цілях.

Стаття 3

1. Кожна держава-учасниця забезпечує, щоб, як мінімум, наступні діяння і види діяльності були повною мірою охоплені її кримінальним або карним правом, незалежно від того, чи були ці злочини вчинені на національному або транснаціональному рівні, або в індивідуальному чи організованому порядку:

а) у контексті торгівлі дітьми, визначеній у статті 2:

i) пропозиція, передача чи отримання будь-якими засобами дитини з метою:

а. сексуальної експлуатації дитини;

б. передачі органів дитини за винагороду;

с. використання дитини на примусових роботах;

ii) неправомірне схиляння в якості посередництва до згоди на усиновлення дитини з порушенням застосованих міжнародно-правових актів щодо усиновлення;

б) пропозиція, отримання, передача чи надання дитини для цілей дитячої проституції, визначеній у статті 2;

с) виробництво, розподіл, розповсюдження, імпорт, експорт, пропозиція, продаж або зберігання у вищезазначених цілях дитячої порнографії, визначеної у статті 2.

2. Враховуючи положення національного законодавства держави-учасниці, аналогічні положення застосовуються до спроби вчинення будь-якого з цих діянь, а також до пособництва та співучасті у вчиненні будь-якого з цих діянь.

3. Кожна держава-учасниця передбачає належні міри покарання за ці злочини, виходячи зі ступеня їхньої тяжкості.

4. З урахуванням положень свого національного законодавства кожна держава-учасниця у відповідних випадках вживає заходів щодо визначення відповідальності юридичних осіб за злочини, передбачені у пункті 1 цієї статті. З урахуванням правових принципів держави-учасниці ця відповідальність юридичних осіб може бути кримінальною, цивільною або адміністративною.

5. Держави-учасниці вживають всіх відповідних правових та адміністративних заходів з метою забезпечення того, щоб всі особи, які мають відношення до всиновлення дитини, діяли відповідно до положень застосованих міжнародно-правових актів.

Стаття 4

1. Кожна держава-учасниця вживає таких заходів, які можуть виявитися необхідними, для встановлення своєї юрисдикції щодо злочинів, зазначених у пункті 1 статті 3, у тих випадках, коли такі злочини вчиняються на її території або на борту морського чи повітряного судна, зареєстрованого у цій державі.

2. Кожна держава-учасниця може вживати таких заходів, які можуть виявитися необхідними, для встановлення своєї юрисдикції щодо злочинів, зазначених у пункті 1 статті 3, у таких випадках:

а) коли передбачуваний злочинець є громадянином цієї держави або особою, місце звичайного проживання якої знаходиться на її території;

б) коли жертва є громадянином цієї держави.

3. Кожна держава-учасниця також вживає таких заходів, які можуть виявитися необхідними, для встановлення своєї юрисдикції щодо вищезгаданих злочинів, коли передбачуваний злочинець зна-

ходиться на її території, і вона не видає його або її іншій державі-учасниці на підставі того, що злочин було вчинено одним із її громадян.

4. Цей Протокол не виключає будь-яку кримінальну юрисдикцію, яка здійснюється відповідно до внутрішньодержавного права.

Стаття 5

1. Злочини, зазначені в пункті 1 статті 3, вважаються такими, що спричиняють видачу і підлягають включенню, до будь-якого договору про видачу, що існує між державами-учасницями, а також, о будь-якого договору про видачу, який укладається між ними згодом, відповідно до умов, визначених у цих договорах.

2. Якщо держава-учасниця, яка обумовлює видачу наявністю договору, одержує прохання про видачу від іншої держави-учасниці, якою вона не має договору про видачу, вона може розглядати цей Протокол щодо таких злочинів як правову підставу для видачі. Видача здійснюється згідно з умовами, передбаченими законодавством держави, до якої звернуте прохання про видачу.

3. Держави-учасниці, які не обумовлюють видачу наявністю договору, розглядають у відносинах між собою такі злочини як злочини, що спричиняють видачу, відповідно до умов, передбачених законодавством держави, до якої звернуте прохання про видачу.

4. Такі злочини для цілей видачі між державами-учасницями розглядаються так, як би вони були вчинені не тільки на місці їхнього вчинення, але також і на території держав, які зобов'язані встановити свою юрисдикцію відповідно до статті 4.

5. Якщо прохання про видачу надходить стосовно одного із злочинів, зазначених у пункті 1 статті 3, і якщо держава-учасниця, о якої звернено таке прохання, не видає і не видаватиме злочинця на підставі його громадянства, ця держава вживає відповідних заходів для передачі справи своїм компетентним органам з метою порушення кримінального переслідування.

Стаття 6

1. Держави-учасниці надають одна одній максимальну допомогу у зв'язку з розслідуваннями чи кримінальним переслідуванням або

процедурами видачі, які розпочаті стосовно злочинів, зазначених у пункті 1 статті 3, включаючи сприяння щодо отримання наявних у них доказів, необхідних для здійснення зазначених процесуальних дій.

2. Держави-учасниці виконують свої зобов'язання щодо пункту 1 цієї статті, керуючись будь-якими договорами чи іншими домовленостями про взаємну правову допомогу, які можуть між ними існувати. За відсутності таких договорів чи домовленостей держави-учасниці надають одна одній допомогу згідно з їхнім внутрішньодержавним правом.

Стаття 7

Держави-учасниці згідно з положеннями їхнього національного законодавства:

а) у відповідних випадках вживають заходів, які забезпечують вилучення та конфіскацію:

i) майна, такого як матеріали, засоби та інше обладнання, яке використовується для вчинення або сприяння вчиненню злочинів, передбачених цим Протоколом;

ii) доходів, отриманих в результаті вчинення таких злочинів;

б) виконують прохання іншої держави-учасниці про вилучення або конфіскацію майна чи доходів, зазначених у підпункті (а)(i);

с) вживають заходів, спрямованих на закриття на тимчасовій або постійній основі приміщень, які використовуються для вчинення таких злочинів.

Стаття 8

1. Держави-учасниці вживають відповідних заходів для захисту прав та інтересів дітей-жертв практики, забороненої цим Протоколом, на всіх етапах кримінального судочинства, зокрема шляхом:

а) визнання уразливості дітей-жертв і адаптації процедур для визнання їхніх особливих потреб, у тому числі їх особливих потреб в якості свідків;

б) інформування дітей-жертв про їхні права, роль та утримання, терміни і хід судочинства та про рішення щодо їхніх справ;

с) забезпечення того, щоб думки, потреби і проблеми дітей-жертв подавались і розглядались у ході судочинства відповідно до

процесуальних норм національного законодавства у тих випадках, коли зачіпаються їхні особисті інтереси;

d) надання дітям-жертвам послуг щодо надання відповідної підтримки на всіх етапах судочинства;

e) захисту у відповідних випадках особистого життя і особи дітей-жертв та вжиття заходів, згідно з національним законодавством, з метою уникнення небажаного розповсюдження інформації, яка могла б призвести до встановлення особи дітей-жертв;

f) забезпечення у відповідних випадках захисту дітей-жертв, а також їхніх сімей та свідків, які виступають від їхнього імені, ід залякування та застосування заходів помсти;

g) недопущення надмірних затримок із винесенням рішень щодо справ та виконанням розпоряджень і постанов щодо надання компенсації дітям-жертвам.

2. Держави-учасниці забезпечують, щоб сумніви щодо справжнього віку жертви не перешкождали початку кримінального розслідування, в тому числі розслідування з метою встановлення віку жертви.

3. Держави-учасниці забезпечують, щоб у системі кримінального судочинства при поводженні з дітьми, які є жертвами злочинів, передбачених цим Протоколом, першочергова увага приділялась дотриманню найкращих інтересів дитини.

4. Держави-учасниці вживають заходів для забезпечення належної підготовки, зокрема юридичної і психологічної, осіб, які працюють з дітьми-жертвами злочинних діянь, заборонених відповідно до цього Протоколу.

5. Держави-учасниці у відповідних випадках вживають заходів щодо забезпечення безпеки і недоторканності тих осіб та/або організацій, які займаються превентивною діяльністю та/або захистом і реабілітацією жертв таких злочинів.

6. Ніщо в цій статті не тлумачиться як таке, що завдає шкоди або суперечить правам звинувачуваного на справедливе і неупереджене судочинство.

Стаття 9

1. Держави-учасниці приймають або зміцнюють, застосовують і пропагують закони, адміністративні заходи, соціальні стратегії та програми з метою попередження злочинів, зазначених у цьому

Протоколі. Особлива увага приділяється захисту дітей, особливо уразливих стосовно такої практики.

2. Держави-учасниці сприяють підвищенню поінформованості широких кіл громадськості, включаючи дітей, шляхом забезпечення інформування з використанням усіх відповідних засобів, просвіти і навчання щодо превентивних заходів і шкідливих наслідків злочинів, азначених в цьому Протоколі. Під час виконання своїх обов'язків згідно з цією статтею держави-учасниці заохочують участь суспільства, і зокрема дітей і дітей-жертв, у таких інформаційно-просвітницьких і навчальних програмах, у тому числі на міжнародному рівні.

3. Держави-учасниці вживають всіх можливих заходів з метою надання будь-якої належної допомоги жертвам таких злочинів, ключаючи їхню повну соціальну реінтеграцію та їхнє повне фізичне і психологічне відновлення.

4. Держави-учасниці забезпечують, щоб усі діти-жертви злочинів, зазначених у цьому Протоколі, мали доступ до належних процедур одержання від осіб, які несуть юридичну відповідальність, компенсацію за завдану шкоду без будь-якої дискримінації.

5. Держави-учасниці вживають відповідних заходів, для забезпечення дійової заборони виробництва і розповсюдження матеріалів, які пропагують злочини, зазначені у цьому Протоколі.

Стаття 10

1. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для зміцнення міжнародного співробітництва шляхом укладання багатосторонніх, регіональних і двосторонніх домовленостей з метою попередження, виявлення, розслідування, кримінального переслідування і покарання осіб, які винні у вчиненні діянь, пов'язаних з торгівлею дітьми, дитячою проституцією, дитячою порнографією та дитячим секс-туризмом. Держави-учасниці сприяють також міжнародному співробітництву і координації між своїми органами, національними і міжнародними неурядовими організаціями і міжнародними організаціями.

2. Держави-учасниці сприяють розвитку міжнародного співробітництва, спрямованого на надання дітям-жертвам допомоги в їх фізичній і психологічній реабілітації, соціальній реінтеграції та репатріації.

3. Держави-учасниці сприяють зміцненню міжнародного співробітництва з метою ліквідації основних причин, таких як злидні і недостатній розвиток, які збільшують уразливість дітей як об'єктів торгівлі дітьми, дитячої проституції, дитячої порнографії і дитячого секс-туризму.

4. Держави-учасниці, які мають для цього відповідні можливості, надають фінансову, технічну або іншу допомогу в межах існуючих багатосторонніх, регіональних, двосторонніх або інших програм.

Стаття 11

Ніщо в цьому Протоколі не зачіпає жодних положень, які більшою мірою сприяють здійсненню прав дитини і які можуть міститися:

- a) у законодавстві держави-учасниці;
- b) у нормах міжнародного права, які діють для цієї держави.

Стаття 12

1. Кожна держава-учасниця, протягом двох років після набуття чинності цим Протоколом для цієї держави-учасниці, подає Комітету з прав дитини доповідь, яка містить повну інформацію про заходи, житі нею з метою виконання положень цього Протоколу.

2. Після подання повної доповіді кожна держава-учасниця вносить у доповіді, які подаються нею Комітету з прав дитини відповідно до статті 44 Конвенції, будь-яку додаткову інформацію, що стосується виконання Протоколу. Інші держави-учасниці Протоколу подають доповідь кожні п'ять років.

3. Комітет з прав дитини може запитати у держав-учасниць додаткову інформацію, що стосується виконання цього Протоколу.

Стаття 13

1. Цей Протокол відкритий для підписання будь-якою державою, яка є учасницею Конвенції або її підписала.

2. Цей Протокол підлягає ратифікації і відкритий для приєднання будь-якої держави, яка є учасницею Конвенції або її підписала. Ратифікаційні грамоти або документи про приєднання здаються на зберігання Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 14

1. Цей Протокол набуває чинності через три місяці після здачі на зберігання десятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

2. Для кожної держави, яка ратифікує цей Протокол або приєднається до нього після набуття ним чинності, цей Протокол набуває чинності через один місяць після здачі на зберігання його ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 15

1. Будь-яка держава-учасниця може денонсувати цей Протокол у будь-який час шляхом письмового повідомлення Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй, який потім інформує про це інші держави-учасниці Конвенції і всі держави, які підписали Конвенцію. Денонсація набуває чинності після закінчення одного року з дати отримання повідомлення Генеральним секретарем Організації Об'єднаних Націй.

2. Така денонсація не звільняє державу-учасницю від її обов'язків за цим Протоколом, щодо будь-якого злочину, вчиненого до дати набуття денонсацією чинності. Отже така денонсація ніяк не перешкоджає подальшому розгляду будь-якого питання, яке вже знаходиться на розгляді Комітету до дати набуття денонсацією чинності.

Стаття 16

1. Будь-яка держава-учасниця може запропонувати зміну та доповнення і подати його Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй. Після цього Генеральний секретар перепроджує запропоновану зміну та доповнення державам-учасницям з проханням зазначити, чи висловлюються вони за скликання конференції держав-учасниць з метою розгляду цих пропозицій і проведення голосування щодо них. Якщо протягом чотирьох місяців, починаючи з дати такого повідомлення, хоча б одна третина держав-учасниць висловиться за таку конференцію, Генеральний секретар скликає цю конференцію під егідою Організації Об'єднаних Націй. Будь-яка зміна та доповнення, прийняте більшістю

держав-учасниць, що присутні та беруть участь у голосуванні на цій конференції, одається Генеральній Асамблеї на затвердження.

2. Зміна та доповнення, прийняте відповідно до пункту 1 цієї статті, набуває чинності після затвердження його Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй і прийняття більшістю в дві третини голосів держав-учасниць.

3. Коли зміна та доповнення набуває чинності, воно стає обов'язковим для тих держав-учасниць, які його прийняли, а для інших держав-учасниць залишаються обов'язковими положення цього Протоколу та будь-які попередні зміни та доповнення, які ними прийняті.

Стаття 17

1. Цей Протокол, англійський, арабський, іспанський, итайський, російський і французький тексти якого є рівно автентичними, підлягає здачі на зберігання до архіву Організації Об'єднаних Націй.

2. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй направляє завірені копії цього Протоколу всім державам-учасникам Конвенції і всім державам, які підписали Конвенцію.

Рада Європи
Серія Угод Ради Європи – № 197

Конвенція Ради Європи про протидію торгівлі людьми (неофіційний переклад)

Варшава, 16.05.2005

Преамбула

Держави-члени Ради Європи та інші, що підписалися, вважаючи, що мета Ради Європи – досягти абсолютної єдності між її членами;

вважаючи, що торгівля людьми є порушенням прав людини та її честі і гідності;

вважаючи, що торгівля людьми може закінчитися для жертв рабством;

вважаючи, що основними цілями повинні бути повага прав жертв, захист жертв і боротьба з торгівлею людьми;

вважаючи, що всі дії та ініціативи проти торгівлі людьми повинні мати недискримінаційний характер, братися до уваги статева рівність, а також підхід з боку прав дитини;

пам'ятаючи про заяви, зроблені Міністрами закордонних справ держав-членів на 112-й (14–15 травня 2003) та 114-й (12–13 травня 2004) Сесіях Комітету Міністрів, що закликали до посилення діяльності Ради Європи щодо боротьби проти торгівлі людьми;

беручи до уваги Конвенцію про захист прав людини і основних свобод (1950) і протоколи до неї;

беручи до уваги такі рекомендації Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи: Рекомендацію № R (91) 11 про статеву експлуатацію, порнографію, проституцію і торгівлю дітьми та моло-

дими людьми; Рекомендацію № R (97) 13 стосовно залякування свідків і прав захисту; Рекомендацію № R (2000) 11 про протидію торгівлі людьми з метою статевої експлуатації і Рекомендацію Res (2001) 16 про захист дітей від статевої експлуатації; Рекомендацію Res (2002) 5 про захист жінок від насильства;

беручи до уваги такі рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи: Рекомендацію 1325 (1997) про торгівлю жінками і вимушену проституцію у державах-членах Ради Європи; Рекомендацію 1450 (2000) про насильство над жінками у Європі; Рекомендацію 1545 (2002) про кампанію проти торгівлі жінками; Рекомендацію 1610 (2003) про міграцію, пов'язану з торгівлею жінками і проституцією; Рекомендацію 1611 (2003) про контрабанду внутрішніх органів у Європі; Рекомендацію 1663 (2004) домашнє рабство: поневолення, au pair і наречені, замовлені поштою;

беручи до уваги Рамкове Рішення Ради Європейського Союзу від 19.07.2002 р. про боротьбу з торгівлею людьми, Рамкове Рішення Ради Європейського Союзу від 15.03.2001 р. про репутацію жертв у кримінальних процесах і Директиву Ради Європейського Союзу від 29.04.2004 р. про дозвіл на проживання для громадян країн третього світу, які стали жертвами торгівлі людьми або перебували під дією сприяння нелегальній імміграції, які співпрацюють з уповноваженими органами влади;

приділяючи належну увагу Конвенції ООН про боротьбу з міжнародною організованою злочинністю і Протоколу до неї для запобігання, подолання і покарання торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, бажаючи поліпшити захист, який їм надається, і вироблення стандартів, започаткованих ними;

приділяючи належну увагу іншим міжнародним юридичним інструментам, важливим у сфері боротьби з торгівлею людьми;

беручи до уваги потребу створити зрозумілий міжнародний юридичний інструмент, націлений на права людини жертв торгівлі людьми і започаткування специфічного механізму моніторингу,

Погодилися про таке:

Глава I – Завдання, сфера застосування, принцип недискримінації та визначення

Стаття 1 – Завдання Конвенції

1. Завданнями цієї Конвенції є:

a) запобігти і боротися з торгівлею людьми, гарантуючи статево рівність;

b) захистити права людини жертв торгівлі людьми, розробити відповідну систему захисту і допомоги жертвам і свідкам, гарантуючи статево рівність, а також забезпечити ефективне слідство і звинувачення;

c) сприяти міжнародній співпраці в боротьбі з торгівлею людьми.

2. Для того щоб забезпечити ефективне впровадження цих заходів Сторонами, ця Конвенція започатковує специфічний механізм моніторингу.

Стаття 2 – Сфера застосування

Ця конвенція застосовується до всіх форм торгівлі людьми, національних або міжнародних, пов'язаних або не пов'язаних з організованою злочинністю.

Стаття 3 – Принцип недискримінації

Вжиття заходів цієї Конвенції Сторонами, зокрема вжиття заходів для захисту і підтримки прав жертв, буде здійснено без дискримінації за жодною ознакою, такою як стать, раса, колір шкіри, мова, політичні та інші переконання, національне або соціальне походження, зв'язок з національними меншинами, власність, народження та іншими ознаками.

Стаття 4 – Визначення

Для цілей цієї Конвенції:

a) «торгівля людьми» означає найм, перевезення, переміщення, приховування або прийняття осіб, використовуючи погрози або силу чи інші форми примусу, насильницького викрадення, обману, шахрайства, зловживання владою або безпорадним станом або отриманням плати чи вигоди для досягнення згоди особи, що має владу над іншою, з метою експлуатації. Експлуатація включає в себе як мінімум примусення інших до проституції або інші форми статевої експлуатації, примусову працю чи послуги, рабство та

діяльність подібну до рабства, поневолення або видалення внутрішніх органів;

b) згода жертви «торгівлі людьми» на умисну експлуатацію, викладену у пункті (а) цієї статті, не має значення, якщо були вжиті заходи, викладені у пункті (а);

с) найом, перевезення, переміщення, приховування або прийняття дитини з метою експлуатації вважається «торгівлею людьми», навіть якщо не були застосовані засоби, викладені у пункті (а) цієї статті;

d) «дитина» – будь-яка особа віком до вісімнадцяти років;

e) «жертва» – будь-яка особа, яка зазнала торгівлі людьми, як визначено цією статтею.

Глава II – Запобігання, співробітництво та інші заходи

Стаття 5 – Запобігання торгівлі людьми

1. Кожна Сторона вживає заходи для започаткування або посилення національної координації між різними органами, відповідальними за запобігання і боротьбу з торгівлею людьми.

2. Кожна Сторона впроваджує та/або зміцнює ефективну політику і програми для запобігання торгівлі людьми такими засобами, як: дослідження, інформування, кампанії з підвищення обізнаності і освіти, соціальні та економічні ініціативи і навчальні програми, зокрема для найбільш імовірних жертв торгівлі людьми і для професіоналів, пов'язаних з торгівлею людьми.

3. Кожна Сторона розвиває підхід, оснований на правах людини і використовує гендерну поточну організацію та підхід з боку інтересів дітей при розвитку, впровадженні і оцінюванні політики і програм, викладених у частині 2.

4. Кожна Сторона вживає відповідних заходів, необхідних для забезпечення законної міграції, зокрема через розповсюдження точної інформації важливими службами, на умовах, що дозволяють на законних підставах в'їхати і перебувати на її території.

5. Кожна Сторона вживає спеціальних заходів щодо зменшення загрози торгівлі дітьми, особливо створюючи для них захисне середовище.

6. Заходи, запровадженні цією статтею, будуть здійснюватися при залученні, де це потрібно, неурядових організацій, інших важ-

ливих організацій та інших елементів громадянського суспільства, які беруть участь у запобіганні торгівлі людьми і захисті та підтримці жертв.

Стаття 6 – Заходи щодо зменшення попиту

Щоб зменшити попит, який породжує всі форми експлуатації людей, особливо жінок і дітей, що веде до торгівлі людьми, кожна Сторона ухвалює або посилює законодавчі, адміністративні, освітні, соціальні, культурні та інші заходи, включаючи:

a) дослідження кращої практики, методів і стратегій;

b) підвищення усвідомлення відповідальності і важливої ролі засобів масової інформації та громадянського суспільства у визначенні попиту як однієї з корінних причин торгівлі людьми;

с) цільові інформаційні кампанії, що залучають відповідно, окрім всього іншого, також державну владу і можновладців;

d) превентивні заходи, що включають освітні програми для хлопців і дівчат під час перебування у школі, які підкреслюють неприпустимість дискримінації на основі статевої приналежності і її жахливих наслідків, важливість статевої рівності, а також честі і гідності кожної людини.

Стаття 7 – Прикордонні заходи

1. Без шкоди міжнародним діям, направленим на забезпечення вільного пересування людей, Сторони посилюють, наскільки це можливо, такий прикордонний контроль, який може бути необхідним для запобігання і виявлення торгівлі людьми.

2. Кожна Сторона вживає законодавчих або інших відповідних заходів, започаткованих відповідно до цієї Конвенції, для запобігання використанню транспортних засобів, якими користуються комерційні перевізники для здійснення правопорушення.

3. Де це потрібно, і без шкоди для застосовуваних міжнародних конвенцій, такі заходи будуть включати впровадження обов'язкових комерційних перевізників, включаючи будь-яку транспортну компанію або власника чи користувача будь-якого транспортного засобу, перевірку, що всі пасажирки мають проїзні документи, необхідні для в'їзду до приймаючої Держави.

4. Кожна Сторона вживає необхідних заходів, відповідно до

свого національного законодавства, для стягнень у випадках порушення зобов'язань, викладених у частині 3 цієї статті.

5. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для дозволу, відповідно до свого національного законодавства, на відмову у в'їзді або анулювання віз особам, втягненим у вчинення правопорушень, встановленим відповідно до цієї Конвенції.

6. Сторони посилюють взаємодію між прикордонними службами, зокрема через встановлення і підтримання прямого каналу зв'язку.

Стаття 8 – Безпека і контроль за документами

Кожна Сторона вживає такі заходи, які можуть бути необхідні для того, щоб:

- а) забезпечити таку якість проїзних і посвідчувальних документів, виданих нею, що ними не можна легко зловживати і їх не можна легко підробити або незаконно замінити, дублювати або видавати;
- б) забезпечити достовірність і безпеку проїзних і посвідчувальних документів, виданих Стороною або за її дорученням, і запобігти їх незаконному створенню і виданню.

Стаття 9 – Легітимність і термін дії документів

Сторона, на запит іншої Сторони, відповідно до свого національного законодавства підтверджує у розумні строки легітимність і термін дії проїзних та посвідчувальних документів, виданих або таких, що вважаються виданими на її ім'я і підозрюються у використанні для торгівлі людьми.

Глава III – Заходи по захисту і розвитку прав жертв, що гарантують статову рівність

Стаття 10 – Виявлення жертв

1. Кожна Сторона забезпечує свої органи влади особами, навченими і кваліфікованими у попередженні і боротьбі з торгівлею людьми, у виявленні і допомозі жертвам, включаючи дітей, та забезпечує співробітництво різних служб між собою, а також з важливими

організаціями підтримки так, щоб жертви могли бути виявлені у порядку, який приділяє належну увагу особливому становищу жертв-жінок і дітей, і у відповідних випадках забезпечені дозволом на проживання на умовах, вказаних у статті 14 цієї Конвенції.

2. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для виявлення жертв при взаємодії з іншими Сторонами і важливими організаціями підтримки. Кожна Сторона гарантує, що, якщо в уповноваженого органу влади будуть достатні підстави вважати, що особа стала жертвою торгівлі людьми, ця особа не буде вивезена з її території, поки уповноваженими органами влади не буде завершений процес визнання жертвою образи, вказаний у статті 18 цієї Конвенції, а також буде забезпечувати отримання цією особою допомоги, вказаної у частинах 1 і 2 статті 12.

3. Коли вік жертви невизначений і є підстави вважати, що жертва – дитина, вона вважається дитиною і їй надається особливий захист на час очікування підтвердження її віку.

4. Як тільки несупроводжувана дитина визнана жертвою, кожна Сторона повинна:

- а) забезпечити представництво цієї дитини законним захисником, організацією або органом влади, який буде діяти у найвищих інтересах цієї дитини;
- б) робити необхідні кроки до визначення її особи і національності;
- с) робити все можливе для знаходження її родини, якщо це у найвищих інтересах дитини.

Стаття 11 – Захист особистого життя

1. Кожна Сторона захищає особисте життя і особу жертв. Дані особистого характеру про них зберігаються і використовуються згідно з умовами, вказаними у Конвенції про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру (Електронна трансляторна система № 108).

2. Кожна Сторона вживає заходів для запобігання розповсюдженню імені або деталей, які дозволяють розпізнати особу дитини-жертви торгівлі людьми, через засоби масової інформації або будь-яким іншим шляхом, крім виняткових обставин, щоб полегшити пошук членів сім'ї або іншим чином забезпечити добробут і захист дитини.

3. Кожна Сторона визначає застосування, відповідно до статті 10 Конвенції про захист прав людини і основних свобод, роз'ясненої Європейським судом з прав людини, заходів, направлених на заохочення засобів масової інформації захищати особисте життя і особу жертв через саморегуляцію або через регуляторні чи взаєморегуляторні заходи.

Стаття 12 – Допомога жертвам

1. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідні для допомоги жертвам та їх фізичному, психологічному і соціальному видужанню. Така допомога включає щонайменше:

- а) рівень життя, достатній для підтримання їх існування через такі заходи, як: відповідне і безпечне житло, психологічна і матеріальна допомога;
- б) доступ до швидкої медичної допомоги;
- в) послуги з письмового і усного перекладу, коли потрібно;
- г) поради та інформування, особливо щодо їх законних прав і послуг, доступних їм, мовою, яку вони розуміють;
- д) допомога у представленні і захисті їх прав та інтересів на відповідних стадіях кримінального процесу проти порушників;
- е) доступ до освіти для дітей.

2. Кожна Сторона враховує належним чином потреби жертви у безпеці і захисті.

3. На додаток, кожна Сторона надає необхідну медичну та іншу допомогу жертвам, що на законних підставах проживають на її території і не мають належних засобів і потребують такої допомоги.

4. Кожна Сторона приймає правила, за якими жертвам, що на законних підставах проживають на її території, дозволяє доступ до ринку праці, професійної підготовки і освіти.

5. Кожна Сторона вживає заходів, коли це потрібно, на умовах, визначених національним законодавством, для співпраці з неурядовими організаціями, іншими важливими організаціями та іншими елементами громадянського суспільства, залученими до допомоги жертвам.

6. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для забезпечення того, що допомога жертві надається не за умови її бажання виступати в ролі свідка.

7. Для впровадження правил цієї статті кожна Сторона забезпечує надання послуг на основі взаємного погодження і інформування, приділяючи належну увагу особливим потребам людей у вразливому становищі і правам дітей стосовно житла, освіти і охорони здоров'я.

Стаття 13 – Період видужання і рефлексії

1. Кожна Сторона введе до свого національного законодавства період видужання і рефлексії щонайменше 30 днів, коли є достатні підстави вважати, що особа є жертвою. Такий період буде достатнім для особи, щоб видужати і позбутися впливу торговців та/або прийняти обґрунтоване рішення про співробітництво з уповноваженими органами влади. Протягом цього періоду не буде можливості видати будь-який наказ про її депортацію. Це правило не містить упередження щодо діяльності уповноважених органів влади на всіх стадіях важливих національних процесів, особливо розслідування і покарання правопорушень у цій сфері. Протягом цього періоду Сторони будуть надавати дозвіл особам перебувати на своїй території.

2. Протягом цього періоду особам, вказаним у частині 1 цієї статті, буде дано право користуватися можливостями, вказаними у частинах 1 і 2 статті 12.

3. Сторони не зобов'язані дотримуватися цього періоду, якщо цьому суперечать основи громадського порядку або якщо Статус жертви проголошено помилково.

Стаття 14 – Дозвіл на проживання

1. Кожна Сторона надає оновлений дозвіл на проживання жертвам в одній або в обох наступних ситуаціях:

- а) уповноважений орган влади вважає, що їх перебування необхідне через їх особисте становище;
- б) уповноважений орган влади вважає, що їх перебування необхідне для цілей їх співробітництва з уповноваженими органами влади у розслідуванні або кримінальному процесі.

2. Дозвіл на проживання для жертв-дітей, коли він юридично необхідний, буде наданий відповідно до найвищих інтересів дитини і, коли потрібно, оновлений на таких самих підставах.

3. Непоновлення або відзив на дозвіл на проживання відбувається за умов, передбачених національним законодавством Сторони.

4. Якщо жертва представить на розгляд заяву про інший вид дозволу на проживання, Сторона враховує, що вона має або мала дозвіл на проживання, відповідно до частини 1.

5. Зважаючи на обов'язки сторін, викладені в статті 40 цієї Конвенції, кожна Сторона забезпечує надавання дозволу відповідно до цього правила без упередження щодо права шукати і знаходити притулок.

Стаття 15 – Компенсація і законне відшкодування шкоди

1. Кожна Сторона забезпечує жертвам доступ з їх першого контакту з уповноваженими органами влади до інформації про важливі для них судові і адміністративні процеси мовою, яку вони розуміють.

2. Кожна Сторона введе до свого національного законодавства право на юридичне сприяння та на безкоштовну юридичну допомогу для жертв на умовах, передбачених національним законодавством.

3. Кожна Сторона введе до свого національного законодавства право жертв на компенсацію від правопорушників.

4. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідні для забезпечення відшкодування жертвам відповідно до її національного законодавства, наприклад через заснування фонду відшкодування жертвам або заходи чи програми, направлені на соціальну допомогу і соціальну інтеграцію жертв, який може бути заснований за рахунок активів, отриманих від життя заходів, вказаних у статті 23.

Стаття 16 – Репатріація і повернення жертв

1. Сторона, громадянство якої має жертва або у якій ця особа мала право постійного проживання на час в'їзду на територію приймаючої сторони, забезпечить її повернення з дотриманням її прав, безпеки і честі, без невинуватої або нерозумної затримки.

2. Коли Сторона повертає жертву іншій Державі, таке повернення буде здійснене з належною повагою до прав безпеки і честі

цієї особи і до статусу будь-якого юридичного процесу, пов'язаного з фактом того, що особа є жертвою, і бажано, щоб повернення було добровільним.

3. На запит приймаючої Сторони інша Сторона підтверджує, чи є особа її громадянином або мала право на постійне проживання на її території на час в'їзду на територію приймаючої Сторони.

4. Для того, щоб полегшити повернення жертви без необхідних документів, Сторона, громадянином якої є особа або у якій вона мала право постійного проживання на час в'їзду на територію приймаючої сторони, погодиться видати на запит приймаючої Сторони такі проїзні документи або інший дозвіл, який може бути необхідний для надання особі можливості подорожувати і повторно в'їхати на свою територію.

5. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для запровадження програм з репатріації, до яких будуть залучені національні та міжнародні установи і неурядові організації. Ці програми направлені на уникнення повторного продажу людей. Кожна сторона робитиме все можливе для повторного возз'єднання із суспільством Держави повернення, включаючи входження до системи освіти і ринку праці, зокрема через набуття і поліпшення їх професійних вмінь. Стосовно дітей ці програми повинні включати використання права на освіту і заходи по забезпеченню належної турботи чи прийому сім'єю або відповідними органами опіки.

6. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для надання жертвам, коли це потрібно і у співпраці з будь-якою іншою Стороною, контактної інформації про установи, які можуть допомогти їм у країні, до якої вони повернулися, такі як юридичні служби підтримки, неурядові організації, юристи, здатні надати консультації, і установи соціального захисту.

7. Жертви-діти не будуть повернені до Держави, якщо є ознаки того, що таке повернення не є у найвищих інтересах дитини і ставить під загрозу їх безпеку.

Стаття 17 – Статева рівність

Кожна Сторона прагне розвивати статеву рівність і використовуватиме гендерну поточну організацію при розробці, впровадженні і оцінці заходів, передбачених цією главою.

Глава IV – Матеріальне кримінальне право

Стаття 18 – Криміналізація торгівлі людьми

Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для визнання злочинами діянь, вказаних у статті 4 цієї Конвенції, якщо вони мають міжнародний характер.

Стаття 19 – Криміналізація користування послугами жертви

Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для визнання злочином відповідно до її національного законодавства користування послугами, які є цілком експлуатації і вказані у пункті а статті 4 цієї Конвенції, за умови, що особа знала, що інша особа є жертвою торгівлі людьми.

Стаття 20 – Криміналізація діянь щодо проїзних і посвідчувальних документів

Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для визнання злочинами наступних діянь, якщо вони мають міжнародний характер і ставлять за мету сприяння торгівлі людьми:

- а) підробка проїзного або посвідчувального документа;
- б) купівля і зберігання такого документа;
- в) утримання, відбирання, переховування, пошкодження і знищення проїзного або посвідчувального документа іншої особи.

Стаття 21 – Замах на злочин і пособництво або співучасть

1. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для визнання злочином пособництва або співучасті у скоєнні будь-якого з правопорушень, вказаних у статтях 18 і 20 цієї Конвенції, якщо вони мають міжнародний характер.

2. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для визнання злочином замаху на скоєння будь-якого з правопорушень, вказаних у статті 18 і пункті а статті 20 цієї Конвенції, якщо вони мають міжнародний характер.

Стаття 22 – Колективна відповідальність

1. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для забезпечення притягнення до відповідальності юридичної особи за злочини, встановлені відповідно до цієї Конвенції, скоєні для вигоди цієї юридичної особи будь-якою фізичною особою, яка діє індивідуально або як частина підрозділу юридичної особи і займає керівну посаду у цій юридичній особі, засновану на:

- а) повноваженні представництва юридичної особи;
- б) повноваженні приймати рішення від імені юридичної особи;
- в) повноваженні здійснювати контроль в межах юридичної особи.

2. Крім заходів, передбачених у частині 1, кожна Сторона вживає заходів, необхідних для забезпечення відповідальності юридичної особи, якщо брак нагляду і контролю з боку фізичної особи, вказаної у частині 1, спричинив можливість скоєння злочину відповідно до цієї Конвенції для вигоди юридичної особи фізичною особою, яка діє за її повноваженнями.

3. Згідно з законодавчими принципами Сторони відповідальність юридичної особи може бути кримінальною, цивільною або адміністративною.

4. Така відповідальність застосовується без огляду на кримінальну відповідальність фізичних осіб, які скоїли такий злочин.

Стаття 23 – Санкції і заходи

1. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для забезпечення покарання злочинів, вказаних у статтях 18 і 20, ефективними, адекватними і переконливими санкціями. За злочини, передбачені статтею 18 і скоєні фізичними особами, ці санкції будуть включати покарання, в тому числі позбавлення волі, що може зумовити екстрадицію.

2. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для забезпечення відповідальності юридичних осіб відповідно до статті 22 ефективними, адекватними і переконливими кримінальними або некримінальними санкціями або заходами, що включають грошові стягнення.

3. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні, щоб конфіскувати або іншим чином

відібрати засоби скоєння злочинів, вказаних у статті 18 і пункті а статті 20 цієї Конвенції, або власність, вартість якої відповідає вартості таких засобів.

4. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для тимчасового або постійного закриття будь-якої організації, яка використовувалася для торгівлі людьми, без огляду на права *bona fidae* третіх осіб і на позбавлення порушника тимчасово або постійно можливості здійснювати діяльність, у ході якої був скоєний цей злочин.

Стаття 24 – Обтяжуючі обставини

Кожна Сторона забезпечить визнання наступних обставин обтяжуючими обставинами при визначенні покарання за злочини, вказані у статті 18 цієї Конвенції:

- а) злочин умисно або через грубу необережність створював небезпеку для життя жертви;
- б) злочин скоєно проти дитини;
- с) злочин скоєно посадовою особою під час виконання обов'язків;
- д) злочин скоєно в рамках злочинної організації.

Стаття 25 – Попередні засудження

Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які дозволяють брати до уваги при визначенні покарання останні вироки, винесені іншою Стороною по відношенню до злочинів, вказаних у цій Конвенції.

Стаття 26 – Звільнення від покарання

Кожна Сторона відповідно до основних принципів своєї законодавчої системи передбачить можливість не призначати покарання жертвам за участь у протиправній діяльності у зв'язку з тим, що вони були примушені так вчиняти.

Глава V – Розслідування, судове переслідування і процесуальне право

Стаття 27 – Заяви *ex parte* і *ex officio*

1. Кожна Сторона забезпечує, що розслідування і судове переслідування злочинів, вказаних у цій Конвенції, не буде проходити під впливом звинувачень з боку жертви хоча б тоді, коли злочин був скоєний цілком або частково на її території.

2. Кожна Сторона забезпечує, що жертви злочину на території Сторони, відмінної від тієї, де вони постійно проживають, подадуть скаргу раніше, ніж уповноважені органи влади Держави, де вони постійно проживають.

3. Кожна Сторона забезпечує законодавчим або іншими заходами на умовах, передбачених її національним законодавством, можливість кожної групи, фундації, об'єднання або неурядової організації, яка має на меті боротьбу з торгівлею людьми або захист прав людини, допомагати та/або підтримувати жертву за її згодою під час кримінального процесу щодо злочину, вказаного у статті 18 цієї Конвенції.

Стаття 28 – Захист жертв, свідків і співпрацівників судовою владою

1. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для надання ефективного і адекватного захисту від імовірної помсти або залякування, особливо під час та після розслідування і судового переслідування правопорушників:

- а) жертвам;
- б) у відповідних випадках – тим, хто заявляє про злочини, вказані у статті 18 цієї Конвенції, або іншим чином співпрацює з органами дізнання та судовими органами;
- с) свідкам, які дають показання щодо злочинів, вказаних у статті 18 цієї Конвенції;
- д) за необхідності – членам сім'ї осіб, вказаних у пунктах а і с.

2. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для забезпечення і пропонування різноманітних видів захисту. Вони можуть включати фізичний захист, переміщення, зміну особи і допомогу у працевлаштуванні.

3. Для жертви-дитини будуть здійснюватися особливі захисні заходи із врахуванням найвищих інтересів дитини.

4. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для надання ефективного і адекватного захисту від імовірної помсти або залякування, особливо під час та

після розслідування і судового переслідування правопорушників членам груп, фундацій, об'єднань і неурядових організацій, які займаються діяльністю, вказаною у частині 3 статті 27.

5. Кожна Сторона продумає укладання угод або домовленостей з іншими Державами для виконання цієї статті.

Стаття 29 – Спеціалізовані установи і координаційні органи

1. Кожна Сторона вживає таких заходів, які можуть бути необхідні для забезпечення особам і організаціям спеціалізації з боротьби з торгівлею людьми і допомоги жертвам. Таким особам чи організаціям буде надана необхідна незалежність відповідно до основних принципів законодавчої системи Сторони для того, щоб дати їм можливість ефективно виконувати свої функції без надмірного тиску. Такі особи або працівники таких організацій пройдуть відповідну підготовку і матимуть фінансові джерела для виконання своїх завдань.

2. Кожна Сторона вживає таких заходів, які можуть бути необхідні для забезпечення координації політики і діяльності її урядових департаментів та інших державних установ проти торгівлі людьми, коли це потрібно, шляхом створення координаційних органів.

3. Кожна Сторона буде влаштовувати або посилювати навчання з попередження і боротьби проти торгівлі людьми включаючи навчання з прав людини для важливих службовців. Навчання може бути специфічним для кожної установи і буде зосереджене на: методах, які використовуються для запобігання такій торгівлі, переслідуванні торговців і захисті прав жертв, включаючи захист жертв від торговців.

4. Кожна Сторона прийме до розгляду призначення Національних доповідачів або інших механізмів моніторингу за діяльністю з боротьби з торгівлею людьми Державними установами і за виконанням вимог національного законодавства.

Стаття 30 – Судовий процес

Відповідно до Конвенції про захист прав людини і основних свобод, зокрема статті 6, кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідні для забезпечення під час судового процесу:

a) захисту особистого життя і, при необхідності, особи жертв;
b) безпеку жертв і захист від залякування, відповідно до умов її національного законодавства і у випадку, коли жертва є дитиною, шляхом особливої уваги до потреб дитини і забезпечуючи її право на особливі захисні заходи.

Стаття 31 – Юрисдикція

1. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для поширення юрисдикції на будь-який злочин, вказаний у цій Конвенції, якщо цей злочин скоєно:

a) на її території; або
b) на борту морського судна, що ходить під прапором цієї Сторони, або;
c) на борту повітряного судна, зареєстрованого за законами цієї Сторони; або
d) одним з її громадян або особою без громадянства, яка постійно проживає на її території, якщо злочин карається за кримінальним правом там, де він був скоєний, або якщо злочин скоєний поза межами територіальної юрисдикції будь-якої Держави;
e) проти одного з її громадян.

2. Кожна Сторона може під час підпису або зберігання ратифікаційної грамоти, прийому, схвалення або набрання чинності у заяві, адресованій Генеральному секретареві Ради Європи, заявити, що вона зберігає право не застосовувати або застосовувати тільки у виняткових випадках юрисдикційні правила, викладені у пунктах (d) і (e) частини 1 цієї статті чи інших її частинах.

3. Кожна Сторона вживає таких заходів, які можуть бути необхідні для поширення юрисдикції на злочини, вказані у цій Конвенції, якщо підозрюваний злочинець перебуває на її території і вона не видає його іншій Стороні, виключно на основі його громадянства, після запиту про екстрадицію.

4. Якщо більше ніж одна Сторона заявляє юрисдикцію над імовірним злочинцем, вказаним у цій Конвенції, залучені Сторони у необхідних випадках будуть вдаватися до консультації з метою визначення оптимальної юрисдикції для судового переслідування.

5. Без огляду на загальні норми міжнародного права ця Конвенція не виключає будь-якої кримінальної юрисдикції, що застосовується Стороною відповідно до її національного права.

Глава VI – Міжнародне співробітництво і співробітництво з громадянським суспільством

Стаття 32 – Основні принципи і заходи міжнародного співробітництва

Сторони будуть якомога тісніше співпрацювати одна з одною відповідно до цієї Конвенції і через застосування важливих міжнародних і регіональних засобів, погоджень, укладених на основі уніфікованого або взаємозобов'язуючого законодавства і внутрішнього права, для:

- запобігання і боротьби з торгівлею людьми;
- захисту і допомоги жертвам;
- розслідувань або процесів щодо злочинів, вказаних у цій Конвенції.

Стаття 33 – Заходи щодо осіб, які перебувають у небезпеці або зникли

1. Якщо Сторона на основі інформації, яка є в її розпорядженні, має достатні підстави вважати, що життя, свобода або фізична цілісність особи, вказаної в частині 1 статті 28, перебуває у безпосередній небезпеці на території іншої Сторони, Сторона, яка володіє інформацією, у такому крайньому випадку передасть її без затримки останній для того, щоб вона мала змогу вжити відповідних заходів захисту.

2. Сторони цієї Конвенції можуть обговорити посилення свого співробітництва з пошуку зниклих людей, зокрема зниклих дітей, якщо інформація, якою вони володіють, дає змогу зрозуміти, що ця особа є жертвою торгівлі людьми. З цією метою Сторони можуть укласти двосторонні або багатосторонні договори одна з одною.

Стаття 34 – Інформація

1. Відповідаюча Сторона буде швидко інформувати запитуючу Сторону про останні результати діяльності відповідно до цієї глави. Відповідаюча Сторона також буде швидко інформувати запитуючу Сторону про будь-які обставини, які унеможливають здійснення бажаної діяльності або можуть спричинити її значну затримку.

2. Сторона може в межах свого національного законодавства без попереднього запиту надіслати іншій Стороні інформацію, отриману в рамках своїх власних розслідувань, якщо вона вважає, що отримання такої інформації може допомогти приймаючій Стороні розпочати або провести розслідування або процес щодо злочинів, вказаних у цій Конвенції, або може привести до запиту іншої Сторони про співробітництво згідно з цією главою.

3. Перед наданням такої інформації, відправляюча Сторона може попросити зберігати її у таємниці або використовувати за певних умов. Якщо приймаюча Сторона не може виконати це прохання, вона повідомить відправляючу Сторону, яка тоді визначить, чи слід відправляти цю інформацію. Якщо приймаюча Сторона прийме інформацію за певних умов, вона буде зв'язана ними.

4. Уся витребувана інформація стосовно статей 13, 14 і 16, необхідна для дотримання прав, встановлених цими статтями, буде передана на запит зацікавленої Сторони без затримки з дотриманням вимог статті 11 цієї Конвенції.

Стаття 35 – Співробітництво з громадянським суспільством

Кожна Сторона буде заохочувати державні органи і посадових осіб співпрацювати з неурядовими організаціями, іншими важливими організаціями і членами громадянського суспільства у заснуванні стратегічного партнерства з метою досягнення цілі цієї Конвенції.

Глава VII – Механізм моніторингу

Стаття 36 – Група експертів по протидії торгівлі людьми

1. Група експертів по протидії торгівлі людьми (далі – ГПТЛ) буде наглядати за виконанням цієї Конвенції Сторонами.

2. ГПТЛ буде складатися щонайменше з 10 членів і щонайбільше з 15 членів, беручи до уваги статевий і географічний баланс, а також багатопрофільну експертизу. Вони будуть обиратися Комісією Сторін на термін 4 роки з можливістю обрання на повторний термін із числа громадян Держав-Сторін цієї Конвенції.

3. Обрання членів ГПТЛ буде базуватися на таких принципах:

а) вони будуть обиратися з числа людей з високими моральними якостями, відомими своєю високою компетентністю у галузі прав людини, допомогою і захистом жертв і протидією торгівлі людьми, або які мають досвід у сферах, охоплених цією Конвенцією;

б) вони будуть виступати індивідуально, незалежно і неупереджено при виконанні своїх функцій і будуть ефективно виконувати свої обов'язки;

с) не можуть бути обраними одночасно двоє громадян з однієї і тієї ж Держави;

д) вони повинні представляти основні правові системи.

4. Процедура обрання членів ГПТЛ буде визначена Комітетом Міністрів після консультацій і отримання одноголосної згоди Сторін цієї Конвенції протягом року після набрання чинності цієї Конвенції. ГПТЛ розробить свої власні процесуальні правила.

Стаття 37 – Комісія Сторін

1. Комісія Сторін буде складатися із представників Комітету Міністрів Ради Європи із Держав-Сторін цієї Конвенції і представників Сторін цієї Конвенції, які не є членами Ради Європи.

2. Комісія Сторін буде скликана Генеральним Секретарем Ради Європи. Її перший з'їзд відбудеться впродовж року після набрання чинності цією Конвенцією з метою обрати членів ГПТЛ. Після цього вона буде збиратися, коли третина Сторін, Президент ГПТЛ або Генеральний секретар скликають її.

3. Комісія Сторін розробить свої власні процесуальні правила.

Стаття 38 – Процедура

1. Процедура оцінювання буде стосуватися Сторін цієї Конвенції і буде поділена на раунди, довжину яких визначає ГПТЛ. На початку кожного раунду ГПТЛ буде визначати специфічні правила, на основі яких буде базуватися процедура оцінювання.

2. ГПТЛ визначить найдоцільніші засоби для здійснення цього оцінювання. Зокрема, ГПТЛ може розробити список питань для кожного раунду оцінювання, який може слугувати основою виконання Сторонами цієї Конвенції. Такий список питань буде адресований до усіх Сторін. Сторони будуть відповідати на ці запитання, а також на всі інші запити ГПТЛ про інформацію.

3. ГПТЛ може витребувати інформацію у громадянського суспільства.

4. ГПТЛ може додатково організовувати спільно з органами державної влади і «контактною особою», призначеною останньою, і, при необхідності, з допомогою незалежних народних експертів, візити до країн. Під час цих візитів ГПТЛ можуть допомагати спеціалісти в окремих галузях.

5. ГПТЛ підготує проект звіту, в якому вона аналізує виконання правил, на яких ґрунтується оцінювання, а також наводить свої зауваження і пропозиції стосовно того, як зацікавлена Сторона може справитися з виявленими проблемами. Проект звіту буде переданий для коментарів Стороні, яка піддається оцінюванню. Ці коментарі беруться до уваги ГПТЛ при затвердженні звіту.

6. На цій основі ГПТЛ затвердить свій звіт і висновки щодо заходів, вжитих зацікавленою Стороною по виконанню цієї Конвенції. Цей звіт і висновки будуть відправлені до зацікавленої сторони і Комісії Сторін. Звіт і висновки ГПТЛ будуть опубліковані з часу їх розробки разом з коментарями зацікавленої Сторони.

7. Без огляду на процедуру частин 1-6 цієї статті Комісія Сторін може прийняти на основі звіту і висновків ГПТЛ рекомендації, адресовані до Сторони (а) щодо заходів, яких потрібно вжити для виконання висновків ГПТЛ, при необхідності призначивши дату підтвердження інформації про їх виконання, і (б), які мають на меті розвиток співробітництва з цією Стороною для правильного виконання цієї Конвенції.

Глава VIII – Відносини з іншими міжнародними інструментами

Стаття 39 – Відносини з Протоколом про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності

Ця Конвенція не вплине на права і обов'язки, які випливають з положень Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, і має на меті втілити в

життя захист, передбачений у Протоколі, і розвинути стандарти, що містяться у ньому.

Стаття 40 – Відносини з іншими міжнародними інструментами

1. Ця Конвенція не вплине на права і обов'язки, які випливають з інших міжнародних договорів, Сторонами яких є або будуть Сторони цієї Конвенції, і які містять положення з тих самих питань, які врегульовує ця Конвенція, і які забезпечують більший захист і допомогу жертвам торгівлі людьми.

2. Сторони цієї Конвенції можуть укласти двосторонні або багатосторонні договори одна з одною з питань, які врегульовує ця Конвенція, з метою доповнити і укріпити її положення або забезпечити дотримання принципів, закладених у ній.

3. Сторони, які є членами Європейського Союзу, у відносинах між собою будуть застосовувати правила Співтовариства і Європейського Союзу, оскільки існують правила Співтовариства і Європейського Союзу, які врегульовують конкретне питання і підлягають застосуванню у конкретній справі, без огляду на об'єкт і мету цієї Конвенції і без огляду на її повне застосування іншими Сторонами.

4. Ніщо у цій Конвенції не вплине на права, обов'язки і відповідальність Держав і фізичних осіб за міжнародним правом, включаючи міжнародне гуманітарне право і міжнародне право прав людини, зокрема, коли підлягає застосуванню, Конвенцію 1951 року і Протокол 1967 року про Статус біженців і принцип *non-refoulement*, який там міститься.

Глава IX – Поправки до Конвенції

Стаття 41 – Поправки

1. Кожна пропозиція про поправку до цієї Конвенції від Сторони буде передана Генеральному секретареві Ради Європи і надіслана ним державам-членам Ради Європи, Державам, які підписалися, Державам-Сторонам, Європейському Співтовариству, кожній Державі, запрошеній до підписання цієї Конвенції відповідно до положень статті 42, і будь-якій Державі, запрошеній до приєднання до цієї Конвенції відповідно до положень статті 43.

2. Кожна поправка, запропонована Стороною, буде передана до ГПТЛ, яка виразить свою точку зору щодо запропонованої поправки Комітету Міністрів.

3. Комітет Міністрів обговорить запропоновану поправку і точку зору, виражену ГПТЛ, і після консультації зі Сторонами цієї Конвенції і отримання їх одногосної згоди може прийняти поправку.

4. Текст будь-якої поправки, прийнятої Комітетом Міністрів відповідно до частини 3 цієї статті, буде надісланий Сторонам для схвалення.

5. Кожна поправка, прийнята відповідно до частини 3 цієї статті, набере чинності у перший день місяця, наступного після періоду в один місяць після числа, коли Сторони повідомили Генерального секретаря, що вони схвалили її.

Глава X – Прикінцеві положення

Стаття 42 – Підписання і набрання чинності

1. Ця Конвенція відкрита для підписання державами-членами Ради Європи, та Державами, які не є членами Ради Європи, але брали участь у розробці цієї Конвенції, і Європейським Співтовариством.

2. Ця Конвенція підлягає ратифікації, схваленню і затвердженню. Грамоти ратифікації, схвалення і затвердження будуть зберігатися у Генерального секретаря Ради Європи.

3. Ця Конвенція набирає чинності у перший день місяця, наступного після періоду в три місяці після числа, коли 10 Держав, що підписалися, включаючи щонайменше 8 держав-членів Ради Європи, висловили свою згоду бути зв'язаними цією Конвенцією відповідно до положень попередньої частини цієї статті.

4. Щодо будь-якої Держави, вказаної у частині 1, або щодо Європейського Співтовариства, які пізніше виявлять свою згоду бути зв'язаними цією Конвенцією, вона набере чинності у перший день місяця, наступного після періоду в три місяці після дати депонування їх грамоти ратифікації, схвалення і затвердження.

Стаття 43 – Приєднання до Конвенції

1. Після набрання чинності цією Конвенцією Комітет Міністрів

Ради Європи після консультації зі Сторонами цієї Конвенції і отримання їх одногосної згоди може запросити будь-яку Державу, яка не є членом Ради Європи і не брала участі у розробці цієї Конвенції, приєднатися до цієї Конвенції рішенням, прийнятим більшістю голосів, що вказано у пункті d статті 20 Статуту Ради Європи, і одногосним рішенням представників Договірних Держав, які мають право засідати у Комітеті Міністрів.

2. Щодо будь-якої Держави, що приєднується до Конвенції, вона набере чинності у перший день місяця, наступного після періоду в три місяці після дати депонування її грамоти затвердження Генеральним секретарем Ради Європи.

Стаття 44 – Дія Конвенції у просторі

1. Будь-яка Держава Європейського Співтовариства під час підписання або депонування своїх грамот ратифікації, схвалення, затвердження або приєднання, може визначити територію або території, на яких буде діяти ця Конвенція.

2. Будь-яка Сторона в будь-яку наступну дату у заяві, адресованій до Генерального секретаря Ради Європи, може розширити територію дії цієї Конвенції на будь-яку іншу територію, визначену у заяві і за міжнародні відносини якої вона відповідає або від чийого імені вона має право приймати обов'язки. Щодо такої території ця Конвенція буде набирати чинність у перший день місяця, наступного після періоду в три місяці після дати прийняття заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до двох попередніх частин цієї статті, щодо будь-якої території, визначеної у такій заяві, може бути відкликана у повідомленні, адресованому Генеральному секретареві Ради Європи. Це відкликання вступить у силу у перший день місяця, наступного після періоду в три місяці після дати прийняття такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 45 – Збереження прав

Жодне збереження прав не може бути зроблене щодо будь-якого положення цієї Конвенції, крім збереження права за частиною 2 статті 31.

Стаття 46 – Вихід з Конвенції

1. Будь-яка Сторона у будь-який час може вийти з цієї Конвенції шляхом повідомлення на адресу Генерального секретаря Ради Європи.

2. Такий вихід вступить в силу у перший день місяця, наступного після періоду в три місяці після дати прийняття такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 47 – Повідомлення

Генеральний секретар Ради Європи буде повідомляти держави-члени Ради Європи, будь-яку Державу, що підписалася, будь-яку Державу-Сторону, Європейське Співтовариство, кожну Державу, яка запрошена до підписання цієї Конвенції відповідно до положень статті 42, і будь-яку Державу, яка запрошена до приєднання до цієї Конвенції відповідно до положень статті 43, про:

- a) будь-який підпис;
- b) депонування будь-якої грамоти ратифікації, схвалення, затвердження або приєднання;
- c) будь-яку дату набрання чинності цієї Конвенції відповідно до статей 42 і 43;
- d) будь-яку поправку, прийняту відповідно до статті 41, і дату набрання чинності цієї поправки;
- e) будь-який вихід з Конвенції, зроблений відповідно до положень статті 46;
- f) будь-який інший акт, повідомлення щодо цієї Конвенції;
- g) будь-яке збереження прав, зроблене відповідно до статті 45.

У посвідчення чого нижчепідписані представники, належно на те уповноважені, підписали дану Конвенцію.

Здійснено у Варшаві шістнадцятого травня дві тисячі п'ятого року. Дана Конвенція складена англійською і французькою мовами, причому кожний текст є однаково автентичним, у єдиному примірнику, який буде зберігатися в архівах Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи передасть завірених копії кожній Державі-члену Ради Європи, Державам, які не є членами Ради Європи і брали участь у розробці цієї Конвенції, Європейському Співтовариству і будь-якій Державі, яка запрошена до приєднання до цієї Конвенції.

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

від 7 березня 2007 р. № 410

Київ

Про затвердження Державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 року

З метою створення умов для протидії торгівлі людьми та пов'язаній з нею злочинній діяльності Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Затвердити Державну програму протидії торгівлі людьми на період до 2010 року (далі – Програма), що додається.

2. Міністерству у справах сім'ї, молоді та спорту, іншим заінтересованим центральним органам виконавчої влади щороку передбачати кошти для виконання Програми в межах видатків, що визначаються їм під час складання проекту Державного бюджету України на відповідний рік, та вживати заходів до залучення коштів з інших джерел на зазначену мету.

3. Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям передбачати під час складання проектів місцевих бюджетів на відповідний рік кошти для виконання Програми.

4. Центральним органам виконавчої влади, визначеним відповідальними за виконання Програми, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям надсилати раз на півроку до 20 числа місяця, що настає за звітним періодом, Міністерству у справах сім'ї, молоді та спорту інформацію про стан виконання завдань, визначених Програмою.

Міністерству у справах сім'ї, молоді та спорту подавати щороку до 1 березня Кабінетові Міністрів України узагальнену інформацію про хід виконання Програми.

Прем'єр-міністр України

В. ЯНУКОВИЧ

Інд. 31

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 7 березня 2007 р. № 410

ДЕРЖАВНА ПРОГРАМА **протидії торгівлі людьми на період до 2010 року**

Загальна частина

Однією з проблем, що стоять сьогодні перед Україною та світовою спільнотою, є торгівля людьми.

Незважаючи на здійснення певних заходів щодо протидії торгівлі людьми проблема залишається актуальною.

Це негативне явище може виявлятися у різних формах – від викрадення людей до їх продажу з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи. Жертви торгівлі людьми використовуються для примусової праці, у порнобізнесі, як донори для трансплантації тканин і органів тощо.

Ситуація, що склалася, потребує консолідації зусиль центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також міжнародних і громадських організацій.

Мета і основні завдання Програми

Метою Програми є створення умов для протидії торгівлі людьми та пов'язаній з нею злочинній діяльності, підвищення ефективності роботи з виявлення таких злочинів та осіб, що їх учиняють, вирі-

шення питання щодо реінтеграції осіб, які постраждали від торгівлі людьми.

Основними завданнями Програми є:

удосконалення механізму нормативно-правового регулювання питань протидії торгівлі людьми, а також боротьби з нею, включення їх до освітніх програм для дітей та молоді;

проведення роз'яснювальної роботи за допомогою засобів масової інформації, підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів у боротьбі з торгівлею людьми;

забезпечення ефективної взаємодії правоохоронних органів України та інших держав у протидії торгівлі людьми, а також у боротьбі з нею;

надання допомоги особам, що постраждали від торгівлі людьми, зокрема у поверненні додому, працевлаштуванні та професійному навчанні;

вдосконалення діяльності центрів реабілітації для осіб, що постраждали від торгівлі людьми;

розроблення механізму психолого-соціальної реабілітації дітей, що постраждали від торгівлі людьми;

співробітництво з громадськими та міжнародними організаціями і фондами, що провадять діяльність, пов'язану з протидією торгівлі людьми;

використання міжнародного досвіду із запобігання торгівлі людьми та боротьби з нею, захисту прав осіб, що постраждали від зазначеного злочину, розшуку зниклих осіб за кордоном, їх повернення та реабілітації.

Для виконання Програми необхідно здійснити заходи, зазначені у додатку.

Фінансове забезпечення виконання Програми

Виконання Програми здійснюватиметься центральними та місцевими органами виконавчої влади у межах коштів, передбачених їм у державному та місцевих бюджетах на відповідний рік, а також за рахунок інших джерел.

Обсяг фінансування Програми з державного бюджету становить 1469,7 тис. гривень.

Очікувані результати

Виконання Програми дасть змогу:

підвищити рівень інформованості населення та усвідомлення проблеми торгівлі людьми і як результат – зменшити кількість людей, що стають жертвами цього злочину;

включити до освітніх програм для дітей та молоді, зокрема тих, що навчаються у дитячих будинках і школах-інтернатах, питання протидії торгівлі людьми з метою зменшення ризику їх потрапляння до сексуального та трудового рабства;

підвищити кваліфікацію фахівців центральних та місцевих органів виконавчої влади, що беруть участь у здійсненні заходів з протидії торгівлі людьми, а також у боротьбі з нею шляхом організації навчання державних службовців і представників громадських організацій;

поліпшити роботу правоохоронних органів, підвищити рівень їх взаємодії з відповідними структурами інших держав у розслідуванні злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми;

підвищити рівень надання реабілітаційної допомоги, збільшити кількість реінтегрованих осіб шляхом посилення соціальної, юридичної, медичної та психологічної допомоги особам, що постраждали від торгівлі людьми.

Додаток до Програми

ПЛАН заходів щодо протидії торгівлі людьми на період до 2010 року

Запобігання торгівлі людьми та боротьба з нею

1. Проаналізувати акти законодавства з питань боротьби з торгівлею людьми та в разі потреби подати Кабінетові Міністрів України пропозиції щодо внесення до них змін.

Мінсім'ямолодьспорт, Мін'юст, ВС, МЗС, Мінпраці, МОН, МОЗ разом з громадськими та міжнародними організаціями.

2007 рік.

2. Проводити моніторинг актів національного законодавства щодо їх відповідності нормам міжнародного права з питань протидії торгівлі людьми та своєчасно подавати Кабінетові Міністрів України пропозиції щодо внесення до них змін.

Мінсім'ямолодьспорт, Мін'юст, ВС, МЗС, Мінпраці, МОН, МОЗ азом з громадськими та міжнародними організаціями.

2007–2010 роки.

3. Утворити та забезпечити діяльність робочих експертних груп при регіональних постійно діючих комісіях з питань обміну інформацією про запобігання торгівлі людьми та координації зусиль у боротьбі з нею.

Мінсім'ямолодьспорт, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації разом з громадськими та міжнародними організаціями.

2007 рік.

4. Заслуховувати раз на півріччя інформацію керівників центральних органів виконавчої влади, що беруть участь у здійсненні заходів з протидії торгівлі людьми, про стан виконання Державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 року з метою оцінки її ефективності.

Міжвідомча координаційна рада з питань протидії торгівлі людьми.

2007–2010 роки.

5. Забезпечувати проведення щорічних регіональних і міжгалузевих нарад-семінарів з питань координації зусиль, проведення

аналізу та уточнення стратегії запобігання торгівлі людьми та боротьби з нею.

Мінсім'ямолодьспорт, МВС, ЗС, МОН, Мін'юст, СБУ, Мінпраці, Мінтрансзв'язку, Держкомтелерадіо, Адміністрація Держприкордонслужби, Держкомнац-релігій, Держпідприємництво, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації.

2007–2010 роки.

6. Організувати навчання державних службовців з питань протидії торгівлі дітьми, викоренення найгірших форм дитячої праці.

Мінсім'ямолодьспорт, Мінпраці, МВС, МЗС, МОН, Мін'юст разом з громадськими та міжнародними організаціями.

2007–2010 роки.

7. Забезпечувати підготовку та навчання працівників дипломатичної служби з питань протидії торгівлі людьми, налагодити міжнародне співробітництво у цій сфері, а також у сфері захисту осіб, що постраждали від такого злочину.

МЗС, МОН разом з громадськими та міжнародними організаціями.

2007–2010 роки.

8. Розробити та впровадити програми соціальної та психологічної реабілітації дітей, що постраждали від торгівлі людьми.

МОН, Мінсім'ямолодьспорт, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації.

2007–2010 роки.

9. Включити до програм підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогічних працівників інститутів післядипломної

педагогічної освіти навчальні курси, лекції та практичні заняття з питань протидії торгівлі людьми.

МОН, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації.

2007 рік.

10. Продовжити видання інформаційно-освітніх матеріалів з питань профілактики торгівлі людьми та проблем соціального захисту дітей і молоді.

Мінсім'ямолодьспорт, МОН, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації.

2007–2010 роки.

11. Підвищувати рівень інформованості населення щодо засобів і методів, які використовуються торговцями людьми, шляхом організації та здійснення інформаційно-просвітницьких заходів.

Мінсім'ямолодьспорт, МВС, МОН, Мін'юст, СБУ, Мінпраці, Мінтрансв'язку, Держкомтелерадіо, МКТ, МЗС, Адміністрація Держприкордонслужби, Держкомнацрелігій, Держпідприємництво, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації.

2007–2010 роки.

12. Запровадити навчальний курс з питань трудової міграції та протидії торгівлі людьми для працівників Державної служби зайнятості на базі Інституту підвищення кваліфікації державної служби зайнятості.

Мінпраці.

Вересень 2007 року.

13. Включити заходи з протидії торгівлі людьми до Єдиної технології обслуговування незайнятого населення.

Мінпраці.

2007 рік.

14. Запровадити рубрику «Питання, що найчастіше ставляться» на веб-порталі Державної служби зайнятості з метою запобігання торгівлі людьми з числа осіб, що мають намір виїхати за кордон для працевлаштування.

Мінпраці.

2007 рік.

15. Забезпечувати проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з питань зайнятості населення.

Мінпраці.

2007–2010 роки.

16. Забезпечити інформування громадян про вакансії за кордоном (у рамках двосторонніх угод).

Мінпраці, МЗС.

2007 рік.

17. Підготувати та подати Кабінетові Міністрів України пропозиції щодо внесення змін до актів законодавства з питань регулювання діяльності, пов'язаної з посередництвом у працевлаштуванні за кордоном, з метою посилення захисту прав і законних інтересів українських громадян, які виїжджають за кордон з метою працевлаштування, а також запобігання вчиненню стосовно них злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми.

Мінпраці, Держпідприємництво, МЗС, МВС.

2007 рік.

18. Забезпечувати контроль за дотриманням суб'єктами підприємницької діяльності законодавства у сфері модельного, туристичного та розважального бізнесу, а також посередництва у працевлаштуванні за кордоном, порушення якого створює умови для торгівлі людьми, та притягнення до відповідальності винних осіб.

МВС, СБУ, МКТ, Мінпраці.

2007–2010 роки.

19. Створити цикл тематичних теле- та радіопередач, запровадити в електронних та друкованих засобах масової інформації окремі рубрики для розміщення інформаційних матеріалів про професії, що користуються попитом на вітчизняному ринку праці, а також про наслідки нелегального виїзду за кордон з метою працевлаштування.

Держкомтелерадіо, Мінсім'ямолодьспорт разом з громадськими та міжнародними організаціями.

2007–2010 роки.

20. Залучати громадські організації до створення спільних медіа-проектів, спрямованих на підвищення рівня інформованості громадян щодо запобігання і протидії торгівлі людьми.

Держкомтелерадіо, Мінсім'ямолодьспорт.

2007–2010 роки.

Надання захисту та допомоги особам, що постраждали від торгівлі людьми

21. Надавати громадянам України, що постраждали від торгівлі людьми, юридичну допомогу в поверненні додому.

МЗС, МВС, Адміністрація Держприкордонслужби разом з громадськими та міжнародними організаціями.

2007–2010 роки.

22. Сприяти працевлаштуванню та професійному навчанню громадян України, що постраждали від торгівлі людьми.

Мінпраці, МЗС, Мінсім'ямолодьспорт разом з громадськими та міжнародними організаціями.

2007–2010 роки.

23. Проводити моніторинг та узагальнення досвіду діяльності центрів реабілітації для осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та центрів соціально-психологічної реабілітації дітей.

Мінсім'ямолодьспорт, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації разом з громадськими та міжнародними організаціями.

2007–2010 роки.

24. Висвітлювати у засобах масової інформації заходи із запобігання і протидії торгівлі людьми та надання допомоги особам, що постраждали від такого злочину.

Держкомтелерадіо, МВС, МЗС, МОН, Мінсім'ямолодьспорт, Мін'юст, СБУ, Мінпраці, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації разом з громадськими та міжнародними організаціями.

2007–2010 роки.

25. Проводити щорічний конкурс серед засобів масової інформації та неурядових організацій із створення соціальної реклами на тему протидії торгівлі людьми та надання послуг особам, що постраждали від такого злочину.

Держкомтелерадіо, Мінсім'ямолодьспорт разом з громадськими та міжнародними організаціями.

2007–2010 роки.

Міжнародне співробітництво у сфері протидії торгівлі людьми

26. Забезпечувати участь у міжнародних семінарах, засіданнях за круглим столом, конференціях і тренінгах з питань протидії торгівлі людьми та надання послуг особам, що постраждали від такого злочину.

Мінсім'ямолодьспорт, МВС, МОН, Мін'юст, СБУ,

Мінпраці, Мінтрансв'язку, Держкомтелерадіо, МКТ, МЗС, Адміністрація Держприкордонслужби, Держкомнацрелігій.

2007–2010 роки.

27. Проводити аналіз міжнародних договорів з питань співробітництва у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності, зокрема торгівлі людьми, брати участь у міжнародних оперативно-профілактичних операціях і розслідуваннях злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, а також ініціювати проведення таких розслідувань.

МВС, МЗС, СБУ, Мін'юст, Адміністрація Держприкордонслужби.

2007–2010 роки.

28. Продовжувати співробітництво з Інтерполом, Європолом, Регіональним центром Південно-Східної Європейської ініціативи співробітництва у боротьбі з транснаціональною злочинністю (SECI), правоохоронними органами інших держав з питань спільної протидії торгівлі людьми, обміну інформацією про транснаціональні злочинні групи та окремих осіб, які провадять таку злочинну діяльність, а також розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми.

МВС, СБУ, Мін'юст, МЗС, Адміністрація Держприкордонслужби.

2007–2010 роки.

29. Забезпечувати залучення міжнародних громадських організацій, благодійних фондів та іноземних засобів масової інформації до реалізації проектів, спрямованих на запобігання і протидію торгівлі людьми, розшуку осіб, які зникли за кордоном, їх реінтеграцію і реабілітацію.

Держкомтелерадіо, Мінсім'ямолодьспорт.

2007–2010 роки.

30. Розвивати співробітництво з громадськими та міжнародними організаціями і фондами, широко використовувати міжнародний

досвід у запобіганні та протидії торгівлі людьми, захисті прав осіб, що постраждали від таких злочинів, розшуку осіб, які зникли за кордоном, поверненні додому та реабілітації осіб, що постраждали від торгівлі людьми.

Мінсім'ямолодьспорт, МВС, МЗС, МОН, Мін'юст, СБУ, Мінпраці, Мінтрансв'язку, Держкомтелерадіо, МКТ, Держкомнацрелігій, Держпідприємництво, Адміністрація Держприкордонслужби, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації.

2007–2010 роки.

Наукове видання

В. М. Куц, А. М. Орлеан

Прокурорські засоби протидії торгівлі людьми

Науково-практичний посібник

Коректор Н. Ленська
Комп'ютерна верстка В. Пустовойтенка
Обкладинка О. Алексюк

Підписано до друку 27.08.07. Формат 60 x 90/16.
Папір офсетний. Гарнітура Pragmatica. Друк офсетний.
Умов. друк. арк. 10,5. Обл.-вид. арк. 9,94.
Тираж 1000 прим. Зам. 7-981.

ДП МОУ «Воєнне видавництво України «Варта»
Друкарня ДП МОУ «Воєнне видавництво України «Варта»
04116, м. Київ, вул. Шолуденка, 27/6,
тел. (044) 502-55-30, 502-55-32.
e-mail:vvuvarta@inbox.ru, www.izdatmouvarta.kiev.ua

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 894 від 15.04.2002 р.

